

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu**www.facebook.com/magyarnaplo**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**• telefonon: **06-1-413-6672**• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Hidegzuhany vagy bestseller?

A könyvforgalmazás állapota nem szakítható ki azokból a kulturális folyamatokból, amelyek átszövik mindennapjainkat, sőt szuperhatalmi státuszuknál fogva kiigazítják a határvonalakat fogalmaink géntérképén is. Ha csupán a közgazdaságtan, az allokáció, a redisztribúció és a piaci részesedés zavaaraiban határozzuk meg a kórt, felírhatjuk ugyan receptre a drága készítményeket, nem lesz, aki a terápiát alkalmazza; mert nem a könyv a beteg, hanem a tudat, amely a könyvesboltok ijesztő kirakatában tetszeleg.

Hallom, ahogy rávágjátok, kedves barátaim, akik osztotok velem az aggodalomban, hogy ez a tudat cselszövések áldozata, és igazatok van. A XX. század a nagy leleplezők korszaka volt, és a szellem emberei akár-hogy helyezkedtek, folyton-folyvást át kellett lépniük saját árnyékukon, különben orra buktak volna. Mai korszellemünk lemondott a kultúra művészi befolyásolásáról, ezért a manipulációkkal szemben védtelen. Emlékszünk Julien Bendára, aki (1927-ben) ujjával az írástudók árulására mutatott, avagy a médiaszakértő David Halberstamra. *Mert övök a hatalom* című könyvében – 1979-et írunk – ráhúzza a vizes lepedőt az amerikai média oligarcháira, bemutatva, miként tartják markukban a politikát. Legnagyobb európai tényfeltárónk mégis Oswald Spengler volt. *A Nyugat alkonyából* idézek: „A belső és külső méltóság milyen szintjén áll manapság mindaz, amit művészetnek és művésznek neveznek! Bármelyik részvénytársaság közgyűlésén vagy egy kiváló gépgyár mérnökei között több intelligenciát, ízlést, jellemet és tudást találunk, mint a jelenlegi európai festészet egészében és a szobrászatban. Egyetlen nagy művészre mindig száz fölösleges művész jutott, akik szintén művészettel foglalkoztak; ám amíg létezett nagy konvenció – s ennél fogva valódi művészet –, addig még ők is valami hasznosat csináltak. [...] annyi mindenestre bizonyos: napjainkban az összes művészeti intézményt be lehetne zárni anélkül, hogy ez a művészetet akár a legcsekélyebb mértékben is érintené.” Spenglernek az 1920-as évek fordulóján nem volt igaza abban, hogy a művészet elveszítette hatalmát. Ma azonban helytállóan bizonyulnának sorai, annyi korrekcióval, hogy a tudatunkat előállító részvénytársasági menedzser ízlésficama sem helyettesítheti a művészi ítélőerőt. A gépkocsi, a mobiltelefon és az ürrepülő tökélyre vitte a designt, de aki autóba ül, beleszól a mikrofonba, vagy megveti lábát a Holdon, szédül a tériszonytól. Könyvnek látszó tárgyaink mellé felsorakoznak a képnek látszó virtuális kegyeszek, a „spektákulum” képmutogató csodái; a keretet a monitor rámája, a szoboralakzatot az objekt, a hajlékot az épített környezet helyettesíti. E technológiai változás nem szükségszerűen, mégis egyértelműen antihumánus. De a mozgókép csillaga is leáldozott; hiába vette át néhány évtizedre a piktúrától és a literatúrától a vezető tudatformáló szerepét, immár filmiparrá züllött.

Az állam a minőségi könyvek szubvenciójával nem éri el a kívánt eredményt, ha a közérdekű tudat-üzemek, mint a közszolgálati média vagy az oktatás, kiutasítják a gondolatokat, illetve kioltják a kritikai érzéket. A művészi intézményrendszer reformja – igaz, nélkülözhetetlen – nem elégséges, és önmagában kudarcra ítélt, ha kultúránk a semmibe tart, és számot sem vetünk a *honnán jövőnk, kik vagyunk, hová megyünk* gauguini kérdéseivel.

Mi a közös Spengler, Benda és Halberstam könyveiben? Mindhárom egyszerre volt kijózanító kultúrkritika és tudatmódosító eszme-futtatás, hidegzuhany és bestseller. Ott lapul-e már valamelyik üzlet polcán a könyv, mely észhez térít bennünket?

Falusi Márton

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely

(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné

(gazdasági ügyintéző)

Csontos János

(Nyitott Műhely)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)

E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-8147

Réger Ádám (Könyvszemle, szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit (szerkesztő)

E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Borító: **Oláh Mátyas László**

A címlapon: **Szakály Sándor**
(**Oláh Gergely Máté felvétele**)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Falusi Márton: *Hidegzuhanó vagy bestseller?* 1

SZEMHATÁR

Kovács István: <i>Somogyi Győzőről</i>	3
Oláh János: <i>Az éjszaka hangjai</i>	4
<i>Vitorla vagy; Steril vadászat; Nem kérek kegyelmet; Miért a semmiért?</i>	5
Csontos János: <i>Közel/ítések</i>	
<i>Oláh János Közel című regényének motívumaira</i>	6
Pósa Zoltán: <i>Visszatérés a közel és a régmúlt álmországból</i>	7
Lehóczky Ágnes: <i>A szökőnap krónikája; A légi folyosók ökológiája;</i> <i>Post Scriptum; Post Scriptum az átfedésről</i>	10
Tamás Kincső: <i>Huszonkilenc nap</i>	11
Bertha Zoltán: <i>Ünnep és tisztelgés</i>	15
Miklóssy Endre: <i>A Széphalom Könyvműhely negyedszázada</i>	17
Szakolczay Lajos: <i>Hússzor öt mondat</i>	
<i>Kis breviárium az új Magyar Napló két évtizedéből</i>	19
Péntek Imre: <i>Repedező újkori freskó</i>	25
Csontos János: <i>A kétlaki Péntek Imre – a pályatárs szemével</i>	27
Ferdinandy György: <i>Deák Laci</i>	30
Czetter Ibolya: <i>Akit meglátogat a múlt</i>	
<i>Ferdinandy György: A francia asszony</i>	32
Marczinka Csaba: <i>Bibó-tünődés; Végső tünődés</i>	36
Széki Soós János: <i>Szekus a hidon</i>	37
Zirig Árpád: <i>Nyár Velencében</i>	40
<i>Visszafelé élem...; Fölismerés</i>	41
Somos Béla: <i>A menekülés</i>	42
Friederike Mayröcker: <i>mire van szükséged;</i> <i>fekete mint az anarchia zászlója; hogy és miért szeretlek</i>	44
<i>nagy bal kezével; Krypta; Betemetett arc</i>	45
<i>Franz Josef Czernin-portré; Mária mennybemenetele, a kertben</i> <i>a harangok a levegőben lengedező fényben</i>	46
Ekler Andrea: <i>Illúzió és alkotás</i>	47
Kelemen Lajos: <i>Boríz; Egy vagon kő</i>	49

NYITOTT MŰHELY

Csontos János: *Nem fekete-fehérben*
Beszélgetés Szakály Sándor történésszel múltjáról és jelenéről 50

KÖNYVSZEMLE

Sebők Melinda: <i>„A nemzetegység morális és spirituális fenntartása”</i>	
<i>Bertha Zoltán: Erdély felé</i>	59
Gy. Szabó András:	
<i>Medvigy Endre: Meghitt beszélgetések Nyirő Józseffel</i>	61
Szakolczay Lajos:	
<i>Rózsássy Barbara: Fekete-fehér fénylés</i>	63
Bíró Gergely: <i>A magába fagyott ember</i>	
<i>Kerstin Ekman: Egy gyilkos praxisa</i>	66
Ács József: <i>Sarki fény</i>	
<i>Ulla-Lena Lundberg: Jég</i>	67

SZERZŐINK 68

**Számunkat Somogyi Győző szitanyomataival illusztráltuk.
A képeket az smArt Design Studio bocsájtotta rendelkezésünkre.**

KOVÁCS ISTVÁN
Somogyi Győzőről

Van egy vallomás, amely világra eszmélkedésem, vagyis 1956 ősze óta lüktet bennem, s a legváratlanabb pillanatokban olykor ma is megdelejez áramával. Egy mondatnyi konfesszió, amelyet én sohasem merem kimondani. Szeméremből? Gyávaságból? Mert hogy akihez szólt volna, azt évtizedeken át jobbra cédaként igyekeztek a nagyvilágnak bemutatni... S nem kevesen buzgólkodnak ma is ezt tenni. „Szerelmes vagyok a magyar népbe...” Ezt a korán torokra forradt vallomást Somogyi Győző úgy mondta ki a mindennél fenségebb művészetéről s a gyarlóság és erény abroncsába fogott létezéséről tett életgyónásában, mintha mi sem volna természetesebb ennél.

Somogyi Győzöt ez a cselekvő mámor élte. A szerelem, amely Isten közelébe emeli az embert, s akit társává tehet a teremtésben... Akit a lélek kiszámíthatatlan, varázslatos rezdülésével művésszé avathat.

Somogyi Győzöt a lélek izgatja, amelynek szervezője az emlékezet is. A lélek izgatja a halálig fáradt öregasszony linóleumba metszett, egymásra roskadó arcvonásaiban. A tussal papírra-hóra rajzolt, végtelenbe, örökkévalóságba távolodó katonákban, akik a messzi haza magasából nézve a hétmérföldes csizmában grasszáló halál lábnyomai. Így követhetik őket a siratóasszonyok. A lélek izgatja a szocializmus feketevonatainak krampácsoló népében, a barikádalmot látott, utcakövezetbe szürkült munkásokban, akiknek kátrányosan sercegő élete pokoli sugárúttá dermed a művész szitanyomatában. A pesti srácokban, akiknek világot sokkoló szabad-

ságszeretete a körúton megállította, lángba borította a zarnokság magabiztos tankjait...

A lélek izgatja arcképcsarnokai hőseiben, magyar királyaiban és szentjeiben, családtagokat, barátokat megörökítő portréiban, csataképeinek és tájképeinek miniatűr háttér-, és élénk magasodó főalakjaiban. A földi létet a véres csata után már mennyországból figyelő, felhőkbe mosódó huszárokban. A kalotaszegi tájban aranyló dombháton napóra-mutatóként delet jelző távoli juhászban és a leányát aggódva kézen fogó asszonyban, akinek viselete bár sziporkázóan keleties, tekintetében ott az árvaság gyászsa.

A kalotaszegi tájat nehezezként lezáró Érchegység az Olümposzra emlékezteti a művészt, akit a görög táj döböntett rá a hazai pannon világ napfénytől tobzódó színeire. A grafikáit, rajzait pártoló, az ugyancsak pannonföldi Iszkázzról elindult költő intése – „Maga fössön!” – egész életét meghatározta. Így

Nagy László szelleme és lelke minden ecsetvonásában fölsejlik. De ott van a szépség nagy középkori festőmestereinek szakmai tudása és szellemi öröksége is.

Somogyi Győzöt a lelkek izgatják. A lelkek, amelyek Szent Ágostont idézve „maguk is változandók, és csak az Istenben tapadtan lesznek állandók. Máskülönbent talán tovasietnének, és belevesznének a pusztulásba”. Ezért örökíti meg őket. Mert Somogyi Győző egész élete, mindennapi munkája és művészete a pusztulás, a pusztítása elleni harc. Ezért szervez hagyományörző huszárcsapatot, fest történelmi zászlókat, s küzd, hogy a zászlóknak,

mint annyi más országban, nálunk is legyen ünnepnapjuk. Ezért varr huszárcsákót, kasírozza az égbolt-ra a történelmi haza térképét, folytat rendületlen harcot a tájért, tart lovat, rackajuhot... És évtizedekkel ezelőtt ezért kezdett neki társával, Korényi Dalmával a kolhozosítással halálra ítélt falu, Salföld életre keltésének. Mindezt miért? Isten iránti alázatból és egy nép iránt érzett szerelemből...

Anyá (1973)

Elhangzott szeptember 20-án, a Magyar Örökség díj átadásának ünnepségén

Az éjszaka hangjai

Csillagóra

Azoknak a bizonytalansági tényezőknek a száma, amelyek a jelenlegi világcivilizáció létét, s benne a mi sokszorosán kárvallott, mégis kivételezett nemzeti létünk – gondoljunk csak bele, az elmúlt ezer évben hány nyelv, hány nemzet bukott a semmibe, mi pedig csupán néhányszor megtizedelttünk – fennmaradását, s benne egyéni sorsunkat veszélyeztetik, matematikailag is kifejezhetetlen nagyságrendre rúg.

Ennek ellenére semmi jele sincs annak, hogy e fenyegetettség ténye akárcsak a sejtelem szintjén is eljutott volna a tudatunkig. Visszataszító pökhendiséggel élvezzük a pillanatot. Nincs bennünk szemernyi alázat. Lehet, ha volna, sem odázhatnánk el az előbb-utóbb mindenképpen bekövetkező véget, de mégis, mardosó lelkiismeret-furdalásom legalábbis ezt sugallja, alázattal könnyebb volna elfogadni a mindenség földi érdemeinkre fittyet hányó utolsó ítéletét.

Saját, egyéni létünk végességével születésünk pillanatától kezdve tisztában vagyunk, mégis próbálunk úgy viselkedni, mintha fogalmunk se volna róla. Azt is a kezdetektől tudjuk, hiszen minden mítosz erre tanít: maga az emberi lét, s a földgolyó csillaglété – a kettő elválaszthatatlanul egybetartozik – ugyancsak véges, hiú költői ábránd csupán, hogy a végzetszerű csillagkatasztrófa bekövetkezte elől „jó gépeken tovább szállunk a művelhető csillagokba”. Vörösmarty erkölcsi imperatívuszát, miszerint „a nagyvilágon e kívül – mármint a hazán kívül – nincsen számodra hely”, nagyvonalúan felülírta a kultúrtudatot semmibe vevő, kilúgozó, az önazonos egyéni létszemléletet megnyomorító világszellem, miszerint az „idegen szép”, az őshonos, bennszülöttségét az eredetmítoszok gyökeréig megélő bennszülött sovíniszta.

A Szózat intelme az emberiség sorsára kivetítve nem eruptív erkölcsi szuggesztívó, egyszerű ténymegállapítás csupán. Be vagyunk zárva e földgolyó vonzaskörébe. Bárhogy is vallatjuk, gyalázzuk, zsigereljük ki Gaia anyánkat, a sorsunk egy vele. Ha elpusztítjuk, vele halunk. Óvnunk kellene létünk ősforrását, hogy legalább addig adjon enyhét mindannyiunk számára, akárha szűköset is, amíg a világerők e földi lét végpillanatát a csillagóra állása szerint el nem ütik.

A születés előtti csönd

Éjfél tájt, egyedül a szobámban szeretem hallgatni a csöndet. Millió jelentés sugárzik belőle, millió titokká kódolt jelentés. Aztán az ellenkezője is. Szerencsére sem ez, sem az nem várja el, hogy a megfejtésével próbálkozzam. És én sem érzek késztetést e kilátástalan próbálkozásra. A csönd a semmi rokona. S mindketten a várakozás gyermekei. A céltalan várakozásé, amely maga a nyugalom. Szavak nélküli párbeszéd a mindenséggel.

Valamire várni evilági gyarlóság, egyrészt a családástól való félelem, másrészt a nyereségvágy fertőzi meg, tehát maga a modern idegbaj. A létet érteni nem, csak érzékelni lehet. Ha fogalmi dühvel próbáljuk fagatni, egyre jobban eltávolodunk tőle ahelyett, hogy megismernénk.

Igazával, teljességével egészében csak – feltételezem, mert azt nem merem kimondani, hogy emlékezem – az újszülött lelkében van jelen. Erre a jelenlétre mindnyájunknak emlékeznünk kéne, de nem emlékezünk. Alig vártuk, hogy elfelejthessük.

Pedig talán érdemes volna kíváncsiságunkat újra születésünk misztikus pillanata felé terelni. Vagy még előbbre. Megértenünk magzatkorunk emlékezetét. A születés előtti csöndet. Több tízmillió éves nemzedéklánokra fűzött önmagunkat. Ha másrét nem, hát halálra szánt létünk vigasztalásául.

Az elnémulás előtti pillanat

Mindent vissza kellene göngyölni. Kezdetben volt a szó, tudjuk, vele kezdődött a teremtés. A teremtett világ, amelyben élünk, mintha az elnémulás előtti pillanatban leledzene. Túl sok terméketlen szó fenyegeti. Mint oroszlánszaj ásít belőlük a megnevezés előtti káosz.

A költészet titokburka

Idegrángások fénytelen csöndjében születnek a szavak, azok is, amelyek jelenteni akarnak valamit, és azok is, amelyek nem. Később derül csak ki: a megfeleltetés napvilága föllepíti, vagy lerombolja misztériumukat.

Aztán van, amelyikkel egyszerűen csak nem tud mit kezdeni, mint például ezzel a Magyar Pimodánnal, az Alkohol Hotellel. Az alkoholizmus apoteózisa: elszakadás a léttől. Ennyi volna? Kevesebb, vagy több ennél? Nemzet-karakterológiai látélet, vagy csak Ady Endre privát devianciájának lélek-főbelövős orosz rulettje? Olyan kérdések ezek, amelyeket nem biztos, hogy érdemes bolygatni.

Minden költészetet titokburok vesz körül. Ha a tiszta ész hidegtűjével közelítünk hozzá, könnyen elpattanhat, akár csak valamely szappanbuborék, és annyi is marad belőle: igen, a lehangoló, nyirkos semmi.

Vitorla vagy

*Vitorla vagy, lobogj föl,
ne törődj a Göncöl kocsisával,
bármilyen durván sújt le rád
a kocsmái ököl.*

*Más vagyok,
születésemtől ezt reméltem,
nem egy velük,
kiket a föld lehuíz,*

*megoszt a hiú érdem.
Most már tudom,
amit jobb lett volna
sose tudnom,*

*semmi se úgy van,
ahogy hittem
lábadó
gyermekéveimben.*

*Megtér
szó a szóhoz, por a porhoz,
elemészt a föld,
nemcsak hordoz.*

Steril vadászat

*Kifektettek, friss gereznát a hóra
a sterilizált műtőlepedőre,
s én nem gondolok semmit se azóta,
nemcsak a lelkem, a testem is póre.*

Nem kérek kegyelmet

*Szédült szakadék kong alattam,
ideges vágy vibrál a sejtjeimben:
ismerd meg, ami ismeretlen,
arról is tudj, mi tudhatatlan!*

*Vedlett hiúság kéje öl meg?
Uram, úgy látszik, veszni szántál,
esendőbbben egy szál virágnál
érintem meg a hideg földet.*

Miért a semmiért?

*Fájdalom zöldje szívárog,
mint sebzett sáska testéből a vér:
ha meg kell halni, meg kell halni,
de miért a semmiért?*

CSONTOS JÁNOS

*Közelítések*Oláh János *Közel* című regényének motívumaira

Lehelet szaga, nedvessége.
A percek állnak, nem szaladnak.
 Megvéd a konyha szürkésége.
 Veszélye nem ér e kalandnak.

Hóval tömött a malomárok,
alatta elmúlt nyarak avarja.
 Az ajtórésen fagy szivárog,
 de a küszöböt már a tavasz kaparja.

Maskarák jönnek, boszorka-hadak,
 csizmájuk vasa nagyot koppan,
s örvénylenek spirál-gomolyban
 a mennyezet füstös égboltja alatt.

Magam vagyok a félszek éjén,
az idő mindig csak mélyebbre ás.
S tagadnám, de a sejtek mélyén
 ott bizserog a porló hamvadás.

*

Csak ami elveszett, az érdekel.
Vonszalom magam ősztől őszig,
mert felhalmozni a télre kell.
 A csalás valahol itt kezdődik.

Szél dobálja a diófa ágait,
elfogy a bátrak minden érve.
S hasztalan bújssz a benti zugba itt:
 összefut a bútorok éle.

Kapok az elszőkő irányok után,
s hiába sápad el a Nap,
 erős színek vonaglanak,
tapogatózom vaksin és sután.

Ellenséges közeg vagyunk –
jobb félnünk a gyanú tornyait.
Körülölel a halálra unt
 keserű illat, alkonyodik.

*

A szél álmodó kelmébe bagyulál.
Összecsusszan a képzelt s a való,
tápázkodik a megjósolt halál,
 szitálni kezd a szürkület, mint a hó.

Gyöngé szellő lengeti létem,
 függöny árnytanca a falakon.
Nem kínoz immár gyarló szemérem,
szívverésem is lusta-katatón.

Monoton mondatról mondatra szédülök
 a betűk halvány csipketengerén,
 a dél sárga fénytócsájában ülök
 a műhelyzajok tengerfenekén.

Kúttükör villant felém egy homlokot
Golgoták megkínzott egére,
megemelném a fejemet legott:
ím, Mária kékje és fehére!

*

Égzeng az ordastorkú tél. *De élek.*
 Árokipart füve. Diófalomb. Esélyek.
 A szelíd marton libák legelnek,
 hulló tolluk az ég előtt lebeg.

Lányok, kezükben kanna nyikorog.
 Friss tej illata. Taplógomba-eres deszkán
 öregek, arcukon ráncok, *múlt korok,*
 bor pirosa a *szűnyogos* verandán.

Az ajtórésen fénycsík bukik át.
 Bokámat a döngölt föld hűvöse csiklandozza.
Nyárikonyhánkba sűrül a világ:
 fehér terítő, lábasok piros zománca.

Hanyattfekve nézem, az összezúzott
 magasság mivé lett. *Legyez a lapu.*
Oly messzi a darázs-fészeknyi falu,
s Isten volnék, de csöppet se túlzok.

*

*

A sötétkék, hűvös üvegéjszakában
nem találjuk a régi helyünk.
Tespédünk az alvadt vér szagában.
Sípoló hiány. Lebegünk.

Sivár igazság: csak az számít, aki hallgat.
Jólesik a felejtés szeszélye.
Magába fordul, ki befordul a falnak.
Megérint a semmi lüktetése.

Szent Antal a szemközti falon. Mögötte
egy nemlétező tenger felszíne vibrál.
Vibráló máslet, por csíkjai. Körötte
kékesszürke, pamutszerű homály.

A levegő valótlan tisztaságban
ég. Ez nem az az út, amire vártam.
A semmi zenéje, e luciferi dallam
feloldódik a siketnéma vágyban.

Ajtók csapódnak, valaki kopog.
Mindenki egyedül, szingli-rokonok.
Pórusok. Árkok. Szántás sebei.
Esővájta horhosok repedései.

Hirtelen tör rá arcomra a szél. *Sprőd*
erőszakának bölcsen engedek.
Szétfoszló, menekülő esőfelhők
csordái tarkázzák az eget.

Az emlékezet mezsgyéjén visszatalálok.
Ünnep van, reggel, süt a nap.
Rám köszön egy névtelen zarándok.
Felé fordítom az arcomat.

Fölfelé szabadon lobban a tekintet.
Elhagynak és velünk maradnak, *de száz*
bolygó-pályán hullt angyalok keringnek.
Kísértő táncuktól nincs szabadulás.

PÓSA ZOLTÁN Visszatérés a közel és a régmúlt álmországából

Ezt az írói arcképet Oláh Jánosról a *Közel* (Szépirodalmi, 1977) és a *Visszatérés* (Szépirodalmi, 1979) című regények alapján 1979-ben írtam, de ekkor az írást megrendelő Palócföld nem merete közölni, főként a szovjet hadseregére vonatkozó passzus miatt (kurzíválva), s egy évvel később már úgy sem jelenhetett meg, hogy az említett passzusok kimaradtak az írásomból (1980-as kísérlet a Kortársnál).

Eredeti, sokoldalú tehetség – gyakran elhangzó szavak, amelyek újra meg újra felfényeződnek, ha érdemes egyéniségre alkalmazzuk őket. Oláh János, a fiatal magyar költő-író (alkotóként „fiatal”, magánemberként „fiatalabb”: Nagyberkiben született 1942-ben) rászolgál az elismerésre. Műveire tekintve először a sokoldalúság tűnik szembe. Két színművét (*Utazás, Kényérpusztítók*) még az Universitas, a budapesti egyetemi színjátszó kör mutatta be. Versei könyv alakban először a nagy visszhangot keltő *Elérhetetlen*

föld – Kilenc költő versei (1969) című antológiában láttak napvilágot. Első önálló kötete, a *Fordulópont* 1972-ben jött ki. Későbbi regényeiben kialakult szemléletmódjának csírái már az intellektuális, ugyanakkor társadalmi problémákra is érzékeny költeményekben is megmutatkoznak.

Oláh János a harmincon túli fiatalok táborába tartozik. Harmincnyolc évesen azért nem nevezhető későn érkezőnek, mivel ez a korhatár sajnos lassan természetessé válik az újonnan jelentkező írónálköltőknél. A kivételek szinte egy az egyben a szabályt erősítik – idézhetjük sandán az elcsépelet szólásmondást.

„Láncon posztószürke / város / elővezet / még az esedékes / fölfordulás / előtt” (*Önarckép*). A félelem, a nagyvárosi léttől való szorongás Oláh János lírájának is kulcsmotívuma. Karcsú, aforisztikus vers, egyetlen meghökkentő metafora logikáját gondolja végig a költő, a töredéksorok szaggatottsága fokozza a látomásos kifejezőerejét. E rettegés teljesebb, majdnem ciklusnyi megfogalmazása *A Szarka Város* költött formavilágon belüli hömpölygésében testesül. Avantgárd kiáltvány-szerű hangnem ötvöződik a jó értelemben vett nyelvi burjánzások, metaforabokrok kifejező rendszerével. A fegyelmezett, visszafogott versek kemény hangzásához képest oldottabbnak

tűnik a *Nemzedékem*, a *Kiáltvány* időmértékes próza-vers lüktetése, konkrétabb, közvetlenebb, fogalmibb kinyilatkoztatás árad belőlük.

A költő aforisztikus, haiku-éles, tiszta gondolati kifejezésmóddal kísérletezik a *miniatűrök*ben. A groteszk hangvételt erősíti a magyaros ritmusú, rimes versforma is (*ők, szóbeszéd, variációk, analógiák, szavak*). A pontos, meztelen, célbafofalmazó egytömbűséget enyhén sejtelmessé teszi valami könnyed látomásosság: „az ébredés különös ázsiája / ingertelen né mélyülő szavak / a térkép betűi mint a hangyák”. A *Hamlet*, s a következő, elnyújtott, karcsú sorokba rejtetten gondolati versciklusból származó *Ahab kapitány sírverse* (Ahab kapitány Herman Melville *Moby Dick* című regényének tragikus szereplője) egyaránt bizonyítja, hogy Oláh János szívesen azonosul ismert irodalmi hősökkel, hogy az adaptált enigmarendszeren keresztül kifejezze énjének olyan részeit is, amelyek közvetlenül nehezebben nyilatkozhatnának meg. Az azonosulás leple följosogítja a költőt közvetlenebb, kendőzetlenebb megnyilatkozásra is.

Regényeinek parttalan áradású mondataira, komplex képzettársításaira az utolsó két ciklusban található mamutköltemények emlékeztetnek. Az aforisztikusság, az apokrifszerűen összetett, s mégis egytömbű szervesülő képi kifejezésmód, a feszes, de a verstani kötöttségek alól bármikor kiszabadulni kész ritmus, a neoavantgárdra és Rilke lírájára emlékeztető tárgyiasság együttes jelenléte jellemző a két verscsoportra, melyek filozofikus, szinte transzcendens szférákig jutnak el: „Émelygésem tudósít onnan, ahol már senki sincs jelen, / ahol a szédület ütött tanyát” (*A visszatérés*).

A *Jelenlét utószó helyett* című esszé fogalmazza meg a konvencióellenesség konvencionalitásának paradoxonját. A költő a közösség által elfogadott normáktól eltérő alkotásmódját, szemléletét az egyéni stílus és közlésmód szuggesztív erejével rákényszeríti a közösségre, hogy befogadható olvasmánnyá, recepcióvá váljon. A versek élményköreiből is elősejlik a közel és a régmúlt álomországában kalandozó regények élet- és gondolatanyaga. Az előbb idézett, *A visszatérés* című vers kezdeti képsoraiból a falu tiszta csöndje kristályosodik ki, az abszolút hangtalanság leple alól előbúvó tiszta szorongás.

A *Visszatérés* regénycímre rímelő vers lassan átvezet bennünket Oláh János költői regényvilágába. Álom, ébrenlét, konkrétság, szürrealisztikus lebegés,

emlékezés, jelen fölötti meditáció dinamikus repeszeit hordozza Oláh János sajátos, öntörvényű epikájának hömpölygése. Az 1977-ben megjelent *Közel* s az 1979-es *Visszatérés* a mai magyar irodalomban szokatlan szemléletmód, s ezzel szorosan összefüggő regénytechnika megjelenését reprezentálja. A két, lényegében szerves egységet alkotó regény terjedelme önmagában is szokatlan, együtt megközelítik a nyolcszáz oldalt. Látszólag külsődleges szempont, de (néhány kiemelkedő kivételtől eltekintve) ha megvizsgáljuk a szűkszavúság elvét már-már dogmaként hirdető mai magyar próza átlagképviselőit, rádöbbenünk, hogy a szerkezeti igénytelenség, a redukált élményanyag, a publicisztikus elemek halmozása és a féligazságok kimondása zajlik a novellányivá zsugorodott kisregények, újságcikk terjedelmű, publicisztikusan felületes elbeszélések rövidsége mögött. *Mintha valaki kívülről húzná meg a valódi problémák kimondhatóságának láthatatlan határait a partikularitáson még jóval innen*. Oláh János két regényénél szó sincs bőbeszédűségről, s a két vaskos kötet nem tartalmaz felesleges, ábrázolói, kifejezői funkciókat nélkülöző elemeket. *S átlépve a láthatatlan mezsgyét, kimond olyan dolgokat, amelyeket eddig titkolni illett*. *A Visszatérés befejező passzusában megörökíti az író egy lidérces fiatalkori élményét: a szülei vízért küldik a falusi kútra, s eközben kis híján telibe találja a szovjet hadsereg katonáinak sortüze*. „*Mintha egyenesen a napsütésből, a szélből, a megszagatott égbolttól csapódnának elő, úgy dörrennek el a lövések. Semmi mozgás, semmi hang nem előzte meg őket*.”

Az írói, az elbeszélői alapmagatartás eleve összetett. Mindkét műben gyermekkorának tompított, majd egyre erősebb tónusú képei sorakoznak elő, úgy, ahogy az író-regényhős megidézi őket. Szinte a genezise, a születése pillanatában érhetjük tetten az alkotói emlékezés, majd a felejtés folyamatát is. Kusza, amorf, lebegő tárgyiasságú, fátyolszerű ködbe burkolt tájak, gondolattöredékek közül egy-egy motívum erősödik fel, formálódik térbe. A kiemelkedő részlet a laza központozású szövegből elődomborítva az egyre határozottabb kontúrokat öltő kép központjává válik. Cipő, falusi disznóól, udvari kút, hajnali utazás halvány, impresszionisztikus foltja amőbaszerűen lüktetni kezd, majd teljesen új, határozott alakot nyer. A metafora megszilárdul. Így vált át Oláh János szürrealisztikus, költői képzetekből lassan, folyamatosan hagyományos cselekményrögzőítő modorba.

Majd fokozatosan újra tétovázni kezd, elmosódnak a kontúrok, s elkezdődik az asszociációk megállíthatatlan árama, hogy egy-egy múltbeli kép megint a ráeszmélő képzelet fogódzójává váljon. A sorok mögött hol sejtelmesen, hol leplezetlenül fölbukkan az érett felnőtt, az alkotó, aki megpróbálja rendszerezni emlékeit, élményeit – látszólag sikertelenül. A regénybeli regényíró újra meg újra ráébred az emlékezet csúfos kudarcára, amely a szó hétköznapi értelmében vett memóriaként is váratlanul cserbenhagyja. Máskor kénytelen tetten érni magában a tudatosan manipuláló felnőttet, aki valamiféle „konceptió”-hoz igyekszik igazítani a spontán emlékezés folyamatát. Ezért az ábrázolás sokrétűsége. A regénybeli alkotó úgy szeretne rendet teremteni a gondolatrepeszek, képmozaikok kavalkádjában, hogy meg akarja őrizni a megidézett gyermekénjének zabolázatlan meseburjánzását is, de már a szellemidézés perceiben kesereg a vállalt alkotói skizofrénia kudarcai fölött. *Idézzük csak a regény befejező mondatait: „Hogyan tovább? Könnyen sodródom a kétségbeesés felé, pedig tudom, hogy magától jön a megoldás, ha lesz időm, lesz erőm, módom és türelmem kívárni. Hát nem mindegy, hogy hogyan folytatódik tovább ez a megfeneklett történet, vagy ér véget, mert hát egyszer csak véget kell érnie ennek is?”*

Nehéz lenne – a két mű alapos ismeretében – a *Közelt* és a *Visszatérést* külön elemezni. Nincs is értelme: a két regény bonyolult szövevényrendszere egymásra kérdez-válaszol, polifon, sőt kakofón rendszerben. Diszharmonia és harmonia sajátos egysége bartóki szintézisben valósul meg, kifinomultan iskolázott modulációs készséggel. A szólamváltásoknak mindig szerepük van a két szervesen összetartozó mű kompozíciós egészében. Expresszív, szürrealista szabadverssé nemesülő mondatkatedrálisok váltakoznak váratlan, rövid telitalálatként lecsapó tömondatokkal. Hosszú, leíró részek, belső monológok, indirekt és direkt párbeszéd váltakoznak és fonódnak össze.

Erőltetve akár kreálhatnánk világirodalmi rokonoikat is a kiváló regénykettősnek: Proustot, Jorge Semp-runt, Claude Mauriacot, Le Clézíót. De ahogy két vagy több hagyományos, lineáris időtechnikával dolgozó, azonos témájú regényt sem szokás feltétlenül közös nevezőre hozni, a lélek belső tájain, az eltűnt idő nyomában barangoló, az analitikus vagy az asszociatív regénytechnika hívei is szuverén alkotóegyéniségek, ha a maguk teremtette mércének megfelelnek. Oláh János az emlékezet pillanatnyi győzelmeit és kudarcait ábrázolva, eredeti módon tárja föl az alkotói én rezdüléseit, öntörvényű mozgását. Írói önleplezését misztifikációk és leegyszerűsítések szándéka nélkül végzi el: föltárja a szó születésének titkát.

Ahogy az idézett befejező részlet is bizonyítja: Oláh János regénybeli íróalakja nem befejezi, hanem elkeseredetten feladja a harcot. A létrejött két műben viszont korunk minden problémája sűrűsödik. A faluközösségből a város perifériájára szorultak nyűglődése, az ötvenes évek nyomasztó percei, annak továbbgyűrűző szellemi öröksége, illúzióvesztések, halálfélelem, csökönyös értelemkeresés szólal meg a két regényben. A gyermek, a kamasz dermesztő rettegései, megaláztatásai a társadalom visszásságaival összefonódva, s azoktól függetlenül is megjelennek. A kamaszénnel szinkronban beszél az egyre magányosabbá váló alkotó, aki a halál, a felejtés, a mindent elpusztító idő erejétől akarja megmenteni az élményeit. Amiben a regénybeli alkotó csődöt mondott, az Oláh Jánosnak sikerült. Az értelmiségi lét kilátástalansága és az alkotó módon, csak azért is gyötrődő értelem és harmóniakeresés egyértelmű és sokrétű megvilágításban domborodik ki a két regényben, amelyek akár egy regény is lehetnének. Mind a *Közelt*, mind a *Visszatérés* egy nagyon emberi módon szenvedő humánus alkotószemélyiség önportréja, aki nem tér ki sem a létfilozófia démonainak, sem a társadalom visszásságainak párbajra ösztönző kérdései elől, s az igazi tehetség etikus következetességével birkózik velük.

Parasztesalád (1973)

LEHÓCZKY ÁGNES

A szökőnap krónikája

Ne aggodalmaskodj. Az időt mindig a fantomnaptárból olvasd. A szökevény órát figyeld. Ez az a parabola, amely a lehetséges és a még meg nem történt között íródik. Tanulmányozd a két napéjegylenlőség között tátongó ellipszist, vagy azt a hiátust, amely városok között létezik, vagy minden második lélegzetvétel között, amely az előző létezéséről mit sem sejt. A beszívott levegő történelme nem egyezik a kilehelével. Képtelenség a kettőt egybevetni. Azt mondják, aki szellemnaptár szerint él, az sem akropoliszban, sem nekropoliszban nem talál majd otthont (ő, szökőnap). A homokóra elméje pótpercekben gondolkodik. Hogy így a naprendszer ciklusa meg ne szakadjon. Nagy csillagászati események ritkán ismétlődnek. A nyugalmi állapot valójában sodródás. A városok az emlékirat margójára kúsznak. Határait át lépik, hogy máshol legyenek. Semmit nem haladsz előre, ha varázsszőnyegen utazol. Kapaszkodj a szó sörényébe. A szó, az ív, ami összetartja a féltékét. Abszolút térképen zajlik az ember élete. Legalábbis így gondoltad valaha. De a név élettartama levegőn is múlik, ami két eltolódott szívverés között rekedt. Vagy egy földmágneses forgószelelen, amelyet egy könyv lapjai okoznak a lapozáskor. Valami villámgyors, vessző nagyságú történik egy góliát békaugrása alatt. Nézd. Itt már nincs mit tenni. Valami jó rejlik abban, amikor a téli napba hunyorogsz. Ezt hívhatnád akár szeretetnek is.

A légi folyosók ökológiája

Az amatőr csillagász szerint mindig a kozmoszhoz való közelségünk fényében látjuk önmagunkat. Ott lenn, mondta, miközben az ölében lévő térképre mutatott, terra firma, a világűr legnagyobb nekropolisza. A földgömb: egy kalciummal teli urna. A gondolat behorpadt palimpszesztje terrakotta edénykében tárolva. Fellegváradból nézz ki az ovális Holdra. Aztán pillants le, a miazmás Földre. Alkalmazkodj. Állítsd párhuzamba a látszólag egymáshoz nem tartozó gondolatokat, amelyek a gondolkodás természetéről semmit nem tudnak. Órákig keringtünk a ködburokba szorult téli város felett, gépünk el-elsuhanva más repülőgépek és bolygók mellett. Itt már világhatalomcsaládra számíts, írják az újságok, figyelmeztetett. Vagy gondold a Szent György tornyán fészkelő vándorsólyomcsaládra, ahogy félelem nélkül csőrükkel fészkek térképeit csipkedik. A mindentudó szemekre. A tudás hiányára. Elhaladó világvégekéből mit sem érzékelnek. Aztán gondold arra, hogy biztonságban vagy. Egy gondolat, ami a műholdas képernyőn dobog. Tanulmányozd a köd bölcseletét. A holdudvart, ahol egy test végződik, és egy másik kezdődik. A meghittség határait. A margó szókincsét. Légi folyosók széljegyzeteit, amelyeknek sem földön, sem levegőben nincs semmi értelmük. A névtelen hajnali repülőtéren találj egy világító sapkás nevet, hogy aztán az a név a zúzmarás aszfalton földet érjen.

Post Scriptum

Idén nyáron a golyák, a kelepelésükről híres év madarai, a hírek szerint idő előtt készülnek elrepülni. Tanulmányozd a csillagokat, ismétled minden alkalommal. Egy másik föld felé mozog. Értelmezd a mikrokozmosz krónikáját. Vegyél fel egy olyan testtartást, ami felfelé bökdös, bele az Androméda-ködbe. Sötét anyag. A világegyetem kulcslyuka, melyen keresztül rálátsz egy másikra.

Post Scriptum az átfedésről

Tartsd a kezekben erősen azt a régi távcsövet. Már csak az egyik teleszkóp működik. A kék Hold felé irányítsd. Élesíts. Állítsd párhuzamba a homályos horizontokat. Csúsztass egymásba én-atlaszokat.

TAMÁS KINCSE
Huszonkilenc nap

Tata 1.

Már se lova, se szekere, veszi a fejszét, lódul a mezőre. Sok föld tartozik a felügyelete alá, szántók, kaszálók, a régen befele kötött házasságok szanaszét öröklött vagyona. Úgyhogy mindig más irányba indul.

Nem szól semmit reggel, hogy hová. Lassan halad, nem megy messzire, csak Homoródba. A Felső Sós-kút utcán be, el a patak mellett, át a hídon. Rögton ott a falu vége. A második világháborúban gránát robant a közelében, a lábába, hasfalába repesz fúródott, kórházba került, onnan szerelt le. Teljesen elvesztette a hallását a bal fülére. Gesztusokból olvassa a falusiak köszönését.

– *Istenágyameg!* – köszön, ahogy az unitárius.

Ha valamit kérdeznek, azt válaszol, amit akar. Ami éppen a fejében forog.

Szegrétjiben megáll, megnézi a pityókát, mennyi rajta a bogár, s hogy a patak szakított-e a földből a tavaszi árban. Ballag a füves úton felfelé, a veteményekben görnyedő komák. Felegyenesednek, intenek. Nem kiáltanak rá, hogy merre, hová. Tudja mindenki, hogy övé fent a hosszú földcsík a patak mellett, és azt is, hogy nem hall jól. Mama kiabálva beszél, sokkal az öreg után is. Most nem. Betegségében nem emeli a hangját, mintha tatához beszélne.

A hosszú földterület az erdő és a patak között húzódik, a vége beszűkül, mint a hal farka. A patak túloldalán a főút, ami Lövétére, Szentegyházára vezet. A Homoród innenső oldalán fennebb az utolsó veteményesek nyílnak, az árterület kedvező talajú. A fentiekkel életem át folyt a harc. A régben a területünkön út vezetett át, amelyet dédapám állítólag kukoricában kifizetett. Nagyapám minden évben a halfarok részen, ahol az erdő a patakka találkozik, félméteres árkot ás, hogy a sarjút ne tapodtassák le szekérral. A felsők pedig ágakat vagdosnak, feltöltik, hogy át tudjanak rajta szekerezni. Nemrég hidat építettek a patakon át, most onnan a bejárat, nem tapodnak egy ideje.

Homoródban vetemény: hagyma, murok, káposzta, takarmányrépa, pityóka és gabona, kétféle. Minden fér. Kaszáló is, az erdő alatti virágos fűben számóca-rengeteg. Az erdő vegyes lombhullató és ültetett er-

dei fenyő, a fenyőben pityókaszedéskor katonásan állnak az őzlábak. Gyümölcsfák tarkítják a megkapált veteménysorokat, eperalma, citromalma, körtefák, fennebb vackor. A termés az útról jól látszik, gyakran zsáknyi gyümölcs tűnik el a fákról. A cigányok nyár végén dézsmálják a veteményt, a halászok, halászó gyerekek úgyszintén. Pityókaszedés után a tallózók megpakolják a szekerüket gyümölcs-csel, viszik keresztül a vízen. Távolság a falutól, ilyen helyekkel sok a baj. Vaddisznó, őz, medve is bejár, kukoricát nem lehet veteményezni. A talaj palakövel gazdagon meghintve. Amikor nagyapám kézre vette az öröklött területet, tizenkét bivalyszekér palakövet hordtak le a patakba. Így is kocogott a kapa kifent éle a répában, pityókában, amit évről évre felváltva, hol a laposba, hol az oldalba ültettek. Tavaszi szántáskor nagyapám bivalyokat gyúrt a patak menti vakondtúrás sarából, hogy az unokáknak örömet szerezzen.

Itt is mossa a víz a martot, le-leszakít a területből. Nagyapám nekilát kivágni egy fűzfát, hogy a patakba döntve a sodrást másfelé terelje. Nem gondolkodik azon, hogy a patak a Román Vizekhez tartozik. Az ő földjét önti el, amikor árad, mossa el, ahol kanyarodik, mióta világ a világ. A felső szomszédokkal is haragban az út miatt. Arról a sok véka kukoricáról már nem tud senki, a szomszéd régebben fenyegette, hogy tatát a patakba dobja, ha nem enged utat felfelé. Hogy ott mindig út volt. Nagyapám, mint a bivaly, nem felejt.

Elfárad, a szíve nem bírja. Ritmuszavar tör rá, leül, várja, hogy elmúljon. A félig vágott fát otthagyja, nem bírja tovább.

Mamát délutánra a szívbaj üldözi, míg az etetés, moslék- és rendcsinálás futamában örvénylik. Aztán tata estére hazajön, néha fejszével, máskor anélkül. Mamát így sem éri nyugodt álom. Tata a vége felé már nemcsak a saját fáját vágja, hanem mindent, ami az útjába kerül. Szól az erdész mamának, hogy nem jó. A sajátunkat is vágja, persze. Nem éli túl a nagy szilvafa, aminek árnyékában meleg pünkösdkön olyan jó volt a tyúkhúsleves.

Kőkorszak

Hat óra előtt kelek, korán feküdtem. Tudom, hogy a Baróti erdőn túl anyám is ébren van már, és súrolja nagymamám zsibbadt tagjait.

Nagymamám nyolcvanegy. Egyedül a magas vérnyomásáról tudunk eddig. Nagyapám halála után

Részletek a szerző készülő regényéből

ellátta a csökkentett állatállományt, kezelte a földeket. Sokat ment, sokat cipelt. Falun nincs megállás. Számptalan dolgot képes volt elvégezni egy nap leforgása alatt.

Nagyapámmal agyi érszűkület végzett, nagymamára a rák jutott. Étélük a két kezük közül került ki. Sokat voltak napon, szabad ég alatt. Madárfütytyben gyalogoltak ki a mezőre kapával, gereblyével a vállukon. Nem szívtak benzingőzt. Hagyományuk és elveik voltak. A kutyát nem engedték ránk lihegni, nehogy férget kapjunk.

Az orvosok szerint jó lenne ismerni az elsődleges beteg szervet, már csak anyám miatt is. Nem tudjuk meg azonban, a rák honnan indult. Csak a csontáttétet tudjuk. Anyám hiszi pedig, hogy a rák örökletes. Vagy a hajlam. És fél is tőle. De ha jól sejtem, nagymamám ápolását tekinti utolsó nagy feladatának. Súrolja, forgatja, hajtogatja egész nap. És főz és főz. Amit mama csak kíván.

A családi disznóvágások és ünnepi sütések korszaka véget ért. Őszi hálaadáskor jött ki az utolsó mákos kalács a kemencéből. Anyám emlegetheti majd, milyen nehéz volt mamának a kenyeret dagasztani, s hogy nem volt képes közülnök senki megtanulni. Még ő sem.

Decemberben, disznóvágáskor látjuk egymást a legtöbben. Nagynéném ül a nyári konyhai ágyon. Nem sok hely marad mellette, betölti egészen. Keveset maradok a konyhában. Nem szeretem a kérdéseit. Azt kérdi, van-e rajtam harisnya a nadrág alatt. A megálapításait sem. Szerinte sovány vagyok, az étrendem pedig nem jó, ellentmond a hagyománynak. Pár év múlva úgy fogsz kinézni, mint egy szem aszalt szilva, mondja. Meglátod, teszi hozzá bólogatva.

Hazafelé

Az országba érve beömlök minden a telefonomba. Legfontosabbat a volánál olvasom:

„Szia, Csíkban vagyok ma, esetleg holnap, de nem is tudom, hogy lesz. Mozdulatra van nagy fájdalom mamának, azt gondolom, nem is szabadna mozdítani már, de nem tudja az ágytálban, ágyban elvégezni semmi dolgát. Evett a tegnapi, most Viola és Dezső van ott, Csilla az este velünk visszajött. Mamával elszavaltattam egy verset, amit fiatalasszony korában szavalt a templomban, a gyógyításról szól. Bibliai történet. Felvettem videóra, majd felteszem a Családiba. Sírt a tegnapi. Csak egy kicsit is nagyon szeretne meggyógyulni! Megnyomja magát, teljesen elzsib-

badva állandóan, lábait nem tudja mozgatni, csak a két karját, nem találja a helyét, hogy pihenjen is kicsit. Altatót adtam az este, még nem tudom, hogy aludt. Nagyon kegyetlen az élet hozzá! Vigyázzatok magatokra, sok sikert, minden jót, puszi.”

Ez eddig kimaradt. Nem szölok anyámnak, hogy éppen ködben, egyedül utazom Kolozsvárra. Holnap haza, vasárnap hozzájuk. A gyerekek hétfőnél előbb nem érkeznek. Pesten metróznak az apjukkal. Elfáradtam. Intenzív út volt. Csendre van szükségem. És mamát akarom látni.

Telefonon majd' egy hete beszélünk. Mamával utoljára indulásunk előtt két szót, épp hogy jó utat kíván. Fáradt, rosszkedvű. Estére mindig az. Január másodikán hallom hosszabban. Elmesélem a szilveszter éjszakát a kutyákkal. Anyám visszaveszi a telefont, amit addig nagymamám füléhez tartott. Felszabadultan mondja, hogy egész nap nem mosolygott rá mama egyszer sem, nekem végig, míg telefonáltunk. Hála anyám hangjában.

De ezek rövidke pillanatok a napból. Az ő napjuk kegyetlenül hosszú huszonnégy órából áll. Vasárnap velük leszek, hogy lássam, hogyan telnek ezek az órák. Nem tudok hosszasan beteg mellett lakni. Ebben csak anyám képes élni, ő elhivatott. Nem merek arra gondolni, mi lesz, ha rám kerül a sor. Főleg apámmal, akit percig sem aggaszt az egészsége. Számptalanszor megpróbálta abbahagyni az ivást. Mindig a cigarettával együtt. Olyankor nyugtatót szed, öszszevissza eszik, és rosszabb, mint egy gyerek. Mielőtt abbahagyná, jól kiviseli magát, mintha egyetlen hivatása lenne az életben, hogy anyámat büntesse.

Apám egy hetet tölt Almáson a téli vakációban. Napi három-négy pálinka és egy liter bor a hivatalos porciója. Az előszobában cigarettázhat. Anyámnak őt is ki kell szolgálnia, mert mamát segít emelni, forgatni. Apám fát hoz be, szénát vet a juhoknak.

A negyedik napon előáll. Neki van egy kérdése. Nem kellene-e mégis megmondani mamának, hogy milyen beteg, és hogy ebbe bele fog halni. Anyám megsértődik, és keményen letácsolja. Apám ezután csak iszik és hallgat, és bizonyára várja a vasárnapot, amikor mennie kell haza, mert hétfőn iskola. Meghatja a dráma, szükségtelen, hogy ő itt most parádézson részegen. Nagymamám nyolcvanegyedik születésnapján kómásan szedték föl a vértócsájából, addig ivott.

Vasárnap hazautazik Csíkba. Most jól van. Örül, hogy egyedül lehet a lakásban, és kedve szerint ihat.

Homoródalmás

Eperfánk is volt. Szarkát, verebet parittyáztunk róla Dezsővel. Nagybátyámban sincs sok rend. A portánkon, az övén is csupa hasznavehetetlen holmi. Hogy még jó lesz az valamire. Anyám sem örökölte nagyanyám rendszeretét. De meg van győződve róla: a generációk közti különbség csak ő és gyermekei között jelentkezik. Igaz, Almáson a rend felszín. Az összetört tányér a garázst és a szomszéd csűrjét elválasztó szűk folyosón vágta el a talpam. Szerettünk mezít-láb járni. Szerettünk olyan zugokban mászkálni, ahová ők, felnőttek nem férnek be.

A szomszéd csűrje vet árnyékot az udvarunkra, meg egy terebélyes szilvafa. Kis, kerek szilvákat termett. A ludak este a kapu előtt gágogtak hangosan, hogy az udvarra érve azonnal le akarják nyelni a napi szilvahullást. Amikor igazán hullani kezdett, pokrócot terítettünk alá, leráztuk.

A szilvafa alatt sós vizű kút. A bivalyok megálltak inni, a nyári szürkület ott találta őket komótosan szürcsölve. Sorban jöttek, sorban ittak. Kati, Sári és Mariska. Aztán mentek a pajtába, mindenik a helyére. Kaput kellett nyitni nekik. Ha csukott kapuval, pajtaajtóval találkoztak, belökték. Sokat tanultam a bivalyoktól.

Dédnagyanyám mindig óva intett a kúttól. „A béka belehúz”, fenyegetett. A kút mögül a szilvafa mögé lehetett kerülni, onnan egy méter, kettő a folyosó.

Ott kezdődik, ahol a férfiak megállnak vizelni, a garázs sarkánál. Nyirkos, mohás és ammóniaszagú. Mégis továbbmentünk. Kutattunk, kerestünk. Negyedmagammal gyermekeskedtem: bátyám, Csilla, Viola és én. Egymást követő években születünk, olyanok voltunk, mint az orgonásipok.

Nyári vakációban együtt jártuk a zugokat. A garázs mögött disznópajta zárja a folyosót, ami a trágyadombra vezet ki. A ganédombról jól ráláttunk a szomszéd kertekre, a Nagy Mál fenyvesére, körbe a dombokra.

Szerettünk a csűrökben csüngen, a kertben fára mászni, pincékben, padlásokon kajtatni. Mindent szerettünk csinálni, amit nem kellett, ami nem munka volt.

Vittek a mezőre dolgozni. Reggel kilenckor indulunk. Tata befogta a bivalyokat, később a lovakat, vagy kifent három-négy kapát, és indulni kellett. Nem mondta, hova, csak ha kérdezte valaki. Mama igyekezett előre megtudakolni, egyeztetni. Időjárástól függően minden évben ugyanaz a munkamenet. Szántás, vetés, ültetés, gyomlálás, kapálás. Amikor a vetemény túlnövi a gyomot, beköszönt a szénacsinálás, aztán aratás és sarjú.

Tata tudta, mi a munka rendje. Nagyon tudta. Mi, gyerekek mamára haragudtunk, benne láttuk a zsarnokot. Pedig ő csak a zsarnok szava volt. A zsarnok nem beszélt. Végezte a dolgát. Hitte, hogy az ő dolga mindenki dolga.

Mama, fiatalkori ereje teljében néha kimentette anyámat, hogy otthon maradjon mint leány. Nehéz a mezei munka. Mama érezte, hogy másnak más dolga lehet. Nagyapám nem engedte anyámat férjhez menni,

amíg az egyetemet el nem végezte. Amíg férjhez nem ment, nem engedte a szomszéd faluba bálba.

Tata nagy mulati ember volt. Klarinéton játszott kotta nélkül, amatőr színházi előadásokban szerepelt a kultúrotthonban. Lakodalmakkor szószóló, ünnepeken, temetésen fúvószenekari tag. Ilyenkor ivott néhány sört, és vásárolt egy pakk szimpla Carpařit. Nem vette le tudóré. Ha berúgott, ő volt a megtestesült búbáj és bocsánatkérés. Kicsi feleségem, kicsi leányom, ne haragudjatok, mondogatta, simogatta az arcukat. Nem lehetett rá haragudni. Énekelt, vitt magával mindenkit. Ő adta a hangot a buszban a zenekari vagy egyházi találkozóról hazatérő csapatnak.

Tudta, hogy a munka hangját is neki kell adnia. Csakhogy mindenki másnak kényszer volt. Anyám, nagyanyám csinálta hűségéből, apám és mi, gyerekek muszájból. Inkább lettünk volna strandon, gombával teli erdőben, a házi olvasmány mellett, labda mellett. Csak mellette nem. A legyek csíptek, a nap égetett, az eső közeledett. Hamar, amíg el nem ázik, össze-szedni a rendet. Olyan is volt, hogy elázott, meg mi is alaposan. Másnap elterítettük, hogy száradjon. Forgott velünk a kerék körbe-körbe, forgatta mama és tata.

Öreg pár (részlet, 1981)

Majmoktól lettünk, mondja az unitárius, aki már darwinista, mert egy az Isten, s az se biztos. Látszik.

Tata 2.

Nagyapám augusztusban halt meg. A temetésén végig zuhog az eső. Gumicsizmában indulok a temetőbe, amely domboldalon fekszik. Néznek nagyon, amikor az autó mellett felhúzom. Nem bánom meg, térdig sárosan ereszkedik be a fekete sereg, miután vége. Egyedül érkezem, sem gyerekek, sem Haik nem jönnek velem.

Az utolsó napokig intette: az ajtót, az ajtót. Nem ment örömmel. Maradni akart. A fúvószenekar, amelynek fiatal korától tagja volt, hosszasan búcsúztatja.

Reggel ötkor kelt, ivott egy pohár pálinkát, evett kis süteményt, s azzal kilencig a pajta és a csűr körül végezte a bajait. Jól. Jól aludt. Este tíz órától hajnali hasadásig. Szépen élt. Egy baja volt: fázott. A megyei kórházba, a dombra zarándokoltunk eleget. Sokszor annak is örültünk, hogy hazavihetjük még. Tata nem

adta fel. Soká ment, nyolcvankilenc évet élt. Az utolsó három év volt bajosabb vele. Eladták alóla a lovat, sorba mind a kettőt. Többször leesett a szekérről. Csik-szereda, kórház.

A konyhai ágyon hevert három évig. Szerettem a nyári konyhai ágyat, annak a kályha felőli sarkát. Gyerekként ott talált reggel kilenc órakor a gőzölgő puliszka. Zengve kopogott az udvar, ahogy közben tata a kaszát verte, a csűr tetejéről visszhangzott.

Milán fiam nem hajlandó bent enni. A szilvafa lejött a földre, rönkökre szabdalva most asztalként, székként szolgál. A fiam azon eszik. Anyámmal ketten hordjuk ki az ételt, mint a királynak.

Amikor belépek a konyhába, tata inti az ágyból: „csukd az ajtót!” Fekszik és fázik. Nem megyek már szívesen a konyhába. Tudom, mindjárt jön a fáradt, legyintéssé satnyult jelzés: csukjam. Elfoglalta a kályhám, elvette a konyhám. Örülök, amikor vége.

Mama egyedül marad a nagy kórházban. „Már ti sem jöttök soha, ti sem telefonáltok”, panaszozza. Egyre ritkábban.

Hollókó (részlet, 1974)

BERTHA ZOLTÁN
Ünnep és tisztelgés

A Széphalom Könyvműhely fennállásának negyedszázados, a Magyar Napló folyóirat rendszerváltás után kibontakozott és kiszélesedett folyamának húszéves jubileumát ünnepeljük most – örömmel és tisztelgéssel azok előtt, akik ezeket az alkotóműhelyeket megalapították, fenntartották, és folyamatosan működtetik ma, és fogják remélhetőleg a jövőben is. A Széphalom könyvkiadó és körülötte más szerveződések (Írók Szakszervezete, Írók Alapítványa, Kárpát-medencei középiskolások sárvári irodalmi tábora és a többi) létrehozatala elsősorban Mezey Katalin hősi erőfeszítéseinek és lankadatlan munkálkodásainak köszönhető, a Magyar Napló folyóirat körül kialakult alkotókörnek (a lap hivatalosan a Magyar Írószövetség orgánuma) – és további intézményeinek, a Magyar Napló Kiadónak vagy az Írott Szó Alapítványnak – a küldetéseljesítő tevékenysége pedig legfőképpen a főszerkesztő, kiadóigazgató Oláh János szakadatlan, fáradhatatlan küzdelmeinek és eredményeinek. Negyedszázad már egy egész korszak: gondoljunk csak a két világháború közötti időszakra, és csak a magyar irodalomtörténet akkori fénykorára. Időben az sem volt sokkal több két évtizednél, de ami létrejött, az minta és tanítás lehet számmunkra mind szellemi, mind gyakorlati intézményszervező értelemben. Mezey Katalin és Oláh János vezérletével olyan szellemi intézmények erősödtek meg napjainkban, amelyek méltán hasonlíthatók hajdani példaképeink sikereihez, s még abban is, ahogyan megtépzott, de újraéledő reményekkel – Németh László szavával: „nemzet-ragasztó” minőségigénnyel – léptek (sőt esküdtek) fel a magyarság (az anyaországi, a kisebbségi, a szórványbeli, az emigráns magyarok) integer, egységes kultúrájának (noha sokszínű, sokágú, policentrikusan többszintű és többszólamú mozaikos egészének, összetettségében is egybetartozó teljességének) a legnemesebb ügyét szolgálni. Amit mára el lehetett érni, az örökre kitörölhetetlen a magyar szellemi élet kultúrhistóriájából és lelki identitás-történetéből. Könyvek, könyvcímek, szerzőnevek százai vagy ezrei sorakoznak immár előttünk e két nagy alkotói csoportosulás vagy összeszövetkezés fémjelzőiként, egész életművek meghatározó részei

kötődnek ezekhez a megvalósult és a szemünk előtt terebélyesedve folyton-folyvást tárgyiasuló törekvésekhez. Megbizonyosodásképpen elég végigbongészni azokat a jegyzékeket, amelyek csupán a Magyar Napló folyóirat havonta megjelenő szerzőgárdájának kis életrajzait tartalmazzák, a kiadó aktuális könyvkínálatát, s ugyanígy a Széphalom Könyvműhely kiadványsorozatait, egyes darabjait vagy életműkötetit. Egy rendíthetetlenül növekvő, bővülő, teljesedő szellemi közösség otthonává lett így mindkét – egymással is szoros összeköttetésben álló – műhelycsoport, s az otthonosságot pedig a legtágabb értelemben vett közös vagy rokon eszmények, szándékok, erőfeszítések szférája biztosítja.

S mitől válhat időtállóvá és örökbecsűvé az ilyen gazdag értéképítés? A feladhatatlan sorsvállalás szerinti cselekvő jóakarattól és szolgáló szeretettől. A minden körülmények közötti kitartó eszmehordozástól és állandó áldozatkészségtől. Csakis a magyarság megmaradásának, keresztény-nemzeti önazonosságának, függetlenségének és erkölcsi, lelki, spirituális felemelkedésének szent céljait méltóképpen demonstrálva. Önzetlenül a megtartó közösség javát tudatosítva és előmozdítva. Mások, sokak örömeivel együtt, azokkal osztozva: egyúttal a határoktól független, határokon felüli nemzeti összetartozás élményét és életfakasztó ideáljait is terjesztve. De mindemellett természetesen szükséges nemcsak a morális és művészi minőség szüntelen teremtése, őrzése, vigyázása, hanem az elhivatottság – akármifajta kishitúséget mindenkor legyőző – szilárdsága, mondhatni magának a távlatos történelmi misszióknak az elszánt és akár bajvívó képviselője, s a feladatok kijelölésének és elvégzésének karakteres profilja. Ez tette nagyvá a legendás magyar folyóiratokat és könyvkiadókat (a Püski Sándorétól és az Erdélyi Szépművészeti Céhtől mondjuk a Kritériumig), s ma már ilyesféle legendájuk lehet a most ünnepelt kiadói vállalkozásoknak is. Hiszen voltaképpen az kerekedett ki, amiért a kommunista diktatúra alatti évtizedekben a magyar értelmiség és a gondolkodó magyar társadalom szellemi szabadságharca zajlott (az '56-os forradalom leverését követően is, azaz lényegében mindig is leverhetetlenül): nemzeti önértékeink csorbítatlan kifejezhetőségének és felmutathatóságának elérése. Kikövetelni a szellem korlátozhatatlan szabadságát, kifejezni a nemzet lelki- és önismeretét, visszapezrenni önrendelkezési jogát és demokratikus önállóságát, önelvűségét és sajátosságát, s vele a magyar

kultúra, művészet, irodalom teljes és megkérdőjelezhetetlen autonómiáját. A szólás- és a véleménynyilvánítás elemi emberi esélyegyenlőségét, s az irodalmi mű alapját, hogy témájának, üzenetének, nyelviségének, formaművészetének, artisztikumának öntörvényűsége hiánytalanul érvényesülhessen. Hogy amikor másképpen vagy máshol nem lehet, legalább az irodalmi műben megnyilatkozhassek a szabad gondolat – Nagy László szavaival: a „torkonvágott forradalmak pirosát s gyászát” viselve; már a hatvanas években is, amikor az Utassy József, Kiss Benedek, Rózsa Endre, Kovács István, Péntek Imre, Mezey Katalin, Konczek József, Győri László és a kötet-címadó verset komponáló Oláh János alkotta költői Kilencek kivívták, hogy *Elérhetetlen föld* című korszakjelző antológiájuk (1969-ben) megjelenhessék. Egy példaállító nagy hagyomány tanulságaira alapozva, egy vitathatatlanul autentikus tradíció vonulataiban gyökerezve szökkenhetett szárba azután tehát a rendszerváltozás idején a Mezey Katalin- és az Oláh János-féle merész intézményszervező – igazat álmodó és nagyszerűt alapító – etikai magatartás. Hogy végre szóhoz jusson mindaz az értékminőség, amely elfojtva vagy háttérbe kényszerítetten is végighadkozta a totalitárius önkény időszakait, s egyre szélesebb dimenziókban napjainkban is megszabja irodalmunk talán leginkább sajátos, jellegzetes, paradigmatiszta irányait.

Mindkét kiadó hézagpótló szerepet is játszik: mai literatúránk kevésbé ismert jelesei műveit is publikálja (határokon innenről vagy túlról származva is), elfogulatlanul és tágas horizontokat nyitva, s átfogva. Klasszikus rangú vagy pályakezdő köteteket egyaránt gondoz. Verset, prózát, drámát, esszét, tanulmányt – tehát minden műfajra figyelve. A Magyar Napló Kiadó könyvsorozatai (a klasszikusoktól válogató zsebkönyvtártól az Illyésről, Márairól és másokról szóló tematikus „magazinok” át az évenként megjelenő vers-, novella-, korábban az esszé-, sőt műfordítás-antológiáig) mind-mind hosszabb távra is tekintenek. Ha például *Az év versei* című nagysikerű gyűjtemények akármelyik, mondjuk tíz évvel ezelőtti darabját vesszük elő: szemernyit sem tűnik porosnak, elavultnak. Frissességét, aktualitását mind egyik megőrizte, sőt, a bőséges merítés és a vonzó visszakereshetőség okán legújabb irodalomtörténeti, kritikai kutatások útmutatói is lehetnek – valamifajta örök jelent reprezentálva és időtlenül igéző panorámát kitarva, s nem veszve a múlt kódébe. De ilyen

igénnyel tornyosulnak az egyre felismerhetőbb külső arculattal jelentkező verses-, elbeszélés- vagy esszé-kötetek is. A látóhatár íve pedig természetesen a folyóiratéhoz hasonló, amelyben úttörő jellegű interjúsorozat (a Nyitott Műhely), élénk világirodalmat figyelő, kilátó rovat, társadalmi-történelmi vagy szociografikus tematikájú írások sokasága egymást támogatja és erősíti.

A Széphalom Könyvműhely huszonöt évének dús termését ugyancsak nehéz lenne számba venni (egész kutatócsoportok munkájára lenne itt már szükség), de *Aranyhal* nevezetű esszesorozata, műfordításköttei (és persze minden műnemű további könyvremekei) s életmű-összegzései – például Jókai Anna munkáinak impozáns közreadása (ő a Magyar Napló szerkesztőbizottsági elnöke is) – kétségtelenül kiemelkedőnek tekinthetők. Csak két jellemző példára hadd utaljunk ebben a mai irodalmunkat érintő vonatkozásban. Még a kezdetek periódusában, a kilencvenes évek dereka táján jelent meg Páskándi Géza parádés abszurd (vagy, ahogy ő definiálta: abszurdoid) drámája, monumentális drámai emberiségkölteménye – „filozófiai végjátéka” –, a Samuel Beckettre utaló és rájátszó *Todogar jaur kvárna – Godot-ra újra várnak* (a *Godot-ra várva* nyelvjátékos címvariációjával). Jelentésmélységeiben és -magasságaiban egyedülálló remeklés ez, a közép-európai groteszk áramlatának különlegessége, de hogy sajnos sem akkor, sem ma nem kapja meg a megérdemelten kitüntetett figyelmet, annak az lehet az oka, hogy az író nemzeti elkötelezettsége, a magyarság számára is a más népekével azonos és feltétlen közösségi, kollektív jogokat követelő világszemlélete megakadályozza, hogy eléggé divatos legyen, bármilyen művészi modernsége, sziporkázó avantgárdizmusa, posztmodernsége és briliáns korszerűsége ellenére. Mert a szerző látván látott: éles különbséget tudott tenni népet-nemzetet óvó, illetve népet-nemzetet pusztító energiák: őshonosak és elidegenítők, hűségesekek és árulók, hazaszeretők és gyarmatosítók között; alávetettek és hatalmaskodók között; védekező identitás és hódító, másokat átnevelni, beolvasztani kívánó akarat között. Erről legutóbb maga a kiadóvezető Mezey Katalin is értekezett a Magyar Művészeti Akadémia Páskándi-émlékkonferenciáján. Mindez az uralkodó kánongyártókat marasztalja el, s ezért fontos az ilyen művek hangsúlyozása is. Mint ahogy – a másik példa már későbből – a „Barbaricum mindenésének”, a nagykunsági Körömdi Lajosnak *Az együttleges*

szellem című esszégyűjteménye is olyan teljesítmény, amely honismereti, magyar és európai, sőt eurázsiai világképünk teljesebb tételéhez járul hozzá lenyűgözően markáns és karakteres szellemtudományi egyetemességgel. Mindez a kiadó kánonkorrekciós, kánonkiigazító vagy kánonbővítő küldetését is jelezheti, valódi tágkeblúségét és hiteles magyarságtudatát. Érvényes ez a Magyar Napló folyóiratra és kiadóra is – s mindnyájukra áll, hogy így a magyar kultúra erőszakosan megszakított folytonosságának helyreállításában (sok évtizedes szakadékok áthidalásában) is kiválóan működnek, és elévülhetetlen érdemekkel jeleskednek. Mert a harmincas években pezsgő (hiszen a különféle irányzatok egymásra élénken figyelő természetét ki nem iktató, vagyis a kölcsönös megbecsüléstől nem vonakodó) magyar kultúra szellemóriásainak rengetegét ugyancsak igyekeztek aztán agresszívan elfeledtetni és elhallgatni a második világháború utáni csaknem fél évszázadban, s hatalmas a restancia, hogy valahogy mindnyájan vissza kerülhessenek az őket megillető pozícióba. Értékvédő, leletmentő misszió az is, ahogyan a Széphalom Könyvműhely Várkonyi Nándor és Karácsony Sándor életművét felkutatja, gondolzza és közreadja. Fel-

becsülhetetlen jelentőségű kultúrtörténeti tett mindez – a még kötetben soha meg nem jelent írásaik mostani közzétételével is. S még hány író, tudós, bölcselet vár arra, hogy a (Hanák Tibor kifejezését használva) „elfelejtett reneszánsz” korszakából kikeveredjünk, és valódi napi műveltségünk részévé avathassuk újra mondjuk Halasy-Nagy Józseftől Lükő Gáborig, Böhm Károlytól Pauler Ákosig, Makkai Sándortól Sík Sándorig, Kornis Gyulától Prohászka Ottokárig mindőjüket. Hogy legfőbb értékeink, amelyek elevenen segítenének hozzá nemzeti fennmaradásunkhoz, ne szoruljanak a kánon peremére.

Elhallgattatások és elfeledtetések hosszú érája után, mai egyoldalúságok és méltatlan kirekesztések évadán kívánjuk mindezeknek az egymással mély baráti és szellemi-erkölcsi szövetségben munkálkodó írói társaságoknak és áldásos vállalkozásaiknak a további maradandó sikerét – az áldozatos ember- és nemzet-szeretet jegyében. Köszöntjük hát, akik vezérei és részesei voltak mindennek a szuverén értékteremtő munkának. Isten éltesse őket – s ahogy Illyés Gyula biztatta hajdanán (1979-ben Lakiteleken, a diktatúra sötétjében is gyógyító fényeket gyűjtve) a fiatal írókat: Isten éltesse a tisztas ipart!

MIKLÓSSY ENDRE

A Széphalom Könyvműhely negyedszázada

A Könyvműhelyt az Írók Szakszervezete 1988-ban alapította, és 1989 óta ad ki könyveket. A megfogalmazott programcélok szerint elsősorban a kortárs magyar írók kiadását szorgalmazza, de ezen kívül szociográfiai, történelmi, művelődéstörténeti, filozófiai, ifjúsági és gyerekkönyvek kiadását is tervezi. Több mint félezer könyvet adott ki eddig, az átlaga évi húsz körül van, de nagy ingadozással, ami nyilván függ a szerzők szándékaitól és az éppen aktuális pályázati lehetőségektől is.

A kiadó tudottan és felvállaltan Kazinczy Ferenc egykori irodalomszervező munkásságát kívánta folytatni. Igen fontos feladatnak látszott ez a rendszer-váltáskor. Mert például mi az, hogy „kortárs írók”? Eszembe jut például Balaskó Jenő esete, akinek ötvenéves korában jelent meg az első kötete, és vált ettől „fiatal költővé” – miközben a tanítványai és

tisztelői már több kötetet tudhattak a magukénak. Már a Jókai idézte anekdota szerint is lehet az öreg emberből fiatal, ha az öreg káplán eklézsiához jut, és így fiatal pap lesz belőle. Igaz, hogy csak erősen cenzúrázottan...

Avagy minek tekintsük azokat, akiknek egyáltalán nem jelent meg könyvük a „legvidámabb barakk” korszakában, és így valóban „kortársakká” váltak, midőn megjelentek a műveik évtizedekkel a megírásuk, sőt a haláluk után?

Így tehát az indító programot kezdettől szellemileg árnyaltan kellett kezelni. Igaz, hogy itt belép a képbe a „megálló idő” fogalma is, hiszen ezek a sok évtizeddel ezelőtt született művek fölöttébb korszerűeknek tűnhettek.

A meg nem írt művek ösztönzése is lényeges kiadói feladattá vált. Mert mindazok, aki végtelenen undorodtak a cenzúra legocsmányabb, bár adott korban kényszerű formájától, az öncenzúrától, inkább nem is csináltak semmit. „Eltemette magában a dalt, káromkodott, vagy fütyörészett” – ahogyan Ady Endre mondta egy némiképp hasonló, bár távolról sem ilyen súlyos helyzetben.

Egy további problémát mutat az a hajdani cenzor, aki, még a hetvenes években, azzal utasított vissza egy kötettervet, hogy „nem szeretjük a csoportantológiákat.” Az az egy jó azért megvolt abban a rendszerben, hogy „fordított iránytűként” működött. Az ember bizvást hagyatkozhatott az ellenkezőjére a hivatalos irányelvnek. Mint ez a kiadói vállalkozás is.

De a kiadott könyvekkel kapcsolatban is voltak megfontolandó dolgok. Példaképpen hoznám fel a Németh László-életmű úgynevezett „rózsaszín” kötetit. Hiszen nem volt ezekben cenzúra. Viszont például ma is fascináló remekművét, *A minőség forradalma* címen a harmincas években kiadott tanulmánygyűjteményét sikerült úgy szétszerkeszteni, hogy senki sem ismerhetett rá, és ezzel a szellemi hatását is elvesztette. A cenzúra efféle rafinált elgondolásait is korigálni kellett.

És természetesen az induló fiatal szerzők számára is meg kellett teremteni a publikációs lehetőségeket.

Talán ez a programvázlat is mutat valamit a vállalkozás sokszínűségéből. Nézzük tehát meg részletesebben.

Állandó vállalkozás kezdettől fogva *A magyar irodalom évkönyve* sorozat. Folyamatosan adták ki Jókai Anna életmű-sorozatát. Előásták a mesterségesen keltett feledésből, és folyamatosan közölték két alapvető magyar gondolkodónknak, Várkonyi Nándornak és Karácsony Sándornak az életművét.

Úgy látszik, a rendszerváltást követően megalkult „kis” kiadók valamiképpen nyelvileg szakosodtak a fordításirodalomban, ahogyan például a Napkút specialitása a bolgár irodalom lett. A Széphalom sajátossága pedig a skandináv irodalom, elsősorban a svéd, és elsősorban Jávorszky Béla jóvoltából. Göran Tranströmer, Lars Gustaffson, azután az észti Arvo Valton, a finn Jarkko Laine, a Nobel-díjas svéd Tomas Tranströmer, Paasilinna és a dán költők. A lengyel anyag sem jelentéktelen, bár ennek más kiadói is vannak. Mickiewiczről kezdve Zbigniew Herbertig, Richard Kapuscinskiig terjed a soruk.

Természetesen lényeges, bizonyos fokig a legfontosabb a kortárs magyar költészet kiadása. Részint már „beérkezett” költők, mint Rózsa Endre, Csoóri Sándor, Nagy Gáspár, Marsall László, Mezey Katalin, Mándy Stefánia. Részint akkortájt induló, azóta szintén „beérkezett” költők, mint Csontos János, Vári Fábrián László, Darányi Sándor.

A próza, úgy tűnik, kisebb szerepet kapott, talán mert a prózaíróknak másutt is voltak lehetőségeik. Mindenesetre felismerhető a határon túliak támogatásának szándéka, ezen belül az ide menekülteké is. Szathmári István vagy Vladimir Rott figyelemre

méltó kötetei az iszonyatról. Azután olyan revelatív felfedezések, mint a teljes vidéki elszigeteltségben élő Jámborné Balog Tünde írásai.

Azután régi, félig elfelejtett és ma már szinte hozzáférhetetlen magyarok: Jósika Miklós, Czobel Minka, Podmaniczky Frigyes, Kazinczy utazásai, vagy Szepsi Molnár Ferenc *Magyar krónikásának a XVIII. századból*.

Igen lényeges, hézagpótló jelentőségű, doku-

mentumértékű kiadványok is vannak az elhallgatott politikai közelmúltunkból: Kéthly Anna emlékiratai, a Magyarországra történt lengyel menekülés dokumentumai, Henryk Slawik, a mártírhaltalt halt lengyel újságíró emlékkönyve.

Vannak filozófiai tanulmányok is, mint a Hamvas Béla és az egész eltemetett magyar filozófia újrafelfedezésén munkálkodó Szilágyi Imréné, Várkonyi Hildebrand Pascal-tanulmányáé, Szemadám György kultúrtörténeti összefoglalója a tarotról. Itt említhetjük meg múltunk és jelenünk újrafelfedezésének különféle műfajú könyveit is, mint például Kovács István esszéit, Nyerges Magdolna könyveit a magyar felfedezőkről, tudósokról, zenészekről stb., vagy a kötetnyi válogatást Vég-Alpár Sándor sok éven át folyamatosan íródo „köznaplóiból”.

Kitartást, erőt kívánok a Kiadónak nagy fontosságú munkája további folytatásához.

A jerikói vak (1973)

SZAKOLCZAY LAJOS 1997

Hússzor öt mondatKis breviárium az új
Magyar Napló két évtizedéből**1995**

„ti, ti, / március madarai, / színarany csőrűek, / ti vagy-
tok az én testvéreim: / hazámhoz, / Európához hűek!”
(Utassy József: *Korom madarak*, 10. sz.)

„a véres kövek kérnek / haldokló vizek kérnek / s mi
állunk a határon / csak állunk a határon” (Zbigniew Her-
bert: *A magyaroknak*, Gömöri György fordítása, 10. sz.)

„Ez a világ itt egy örökké épülő és / rombolódó világ-
mindenség, ahol / vesztések vannak és újbóli / neki-
lendülések?” (Tornai József: *Bevezetés és párbeszéd*,
3. sz.)

„Létezik számunkra Magyarország és Európa.” (Kiss
Gy. Csaba: *Utak és állomások Európában*, 6. sz.)

„mi csüszköl fentről / oly vadul, / a szférák – olajo- /
zatlanul?” (Határ Győző: *Patior ergo sum*, 2. sz.)

1996

„A két szörnyű háborút ugyan nem a civilizáció rob-
bantotta ki, de gyengeségében hagyta, hogy az erő-
szak a testébe, egészen a lágy részekig hatoljon.”
(Jókai Anna: *Az ember-alatti ember*, 12. sz.)

„Meddig leszel még, Hazám, / betyárok által dúvadolt /
csárda?” (Kiss Benedek: *Márc. 15.*, 7–8. sz.)

„míg a füst az úrt belengi / hány oltárt kell még emelni /
a Genezis mintájára, / néma zsoltárt hagyva hátra?”
(Ágh István: *Istenháza*, 2. sz.)

„Belül csak fény van míg kívül sötét van / kívül meg
fényesség – ha benn: sötét” (Veress Miklós: *Gyertya-
tánc*, 5-6. sz.)

„Véres-vörös buzogányát bevágta / már a háború a Kár-
pátok kapujába” (Tóth Bálint: *Györök. Nyár*, 10. sz.)

„Ha az irodalom valóban a nemzet lelkiismerete, ez
olyan történelmi örökségünk, amelynek elprédálá-
sára semmilyen csábítás nem készíthet, semmilyen
tortúra nem kényszeríthet.” (Fekete Gyula: *Az iro-
dalmi életben talán a sokszínűség a legnagyobb ér-
ték; A csendes fenyegetés légköre – A 80-as évek író-
szövetségi közgyűlései*, 3. sz.)

„Egynél-másnál ott még a holmi, / amiért kivonták
a kést. / Van a jövőn is mit rabolni.” (Illyés Gyula:
Mentve a zászlót, 11. sz.)

„Álmom maga a költemény. / Mikor egy angol álma
jön, / én más álmába költözöm. / Más mozi, fekete-
fehér... / Amennyi nyelv – megannyi éj.” (Lászlóffy
Aladár: *Mikor az angol álmodik*, 2. sz.)

„Az árnyék gyakran felelőtlenül / túllépi a fénysebes-
séget.” (Carl Norac: *Az árnyék*, Lackfi János fordítása,
1. sz.)

„De ha láttok egyszer mégis / egy szétnyíló sárga ha-
sadékot az égen / s megpörkölődött szempillát lebeg-
ni hosszan / a Vértes fölött / lehet, hogy Isten keres
újra / régi helyemen, ahol először látott.” (Csoóri Sán-
dor: *Lehet, hogy Isten keres*, 3. sz.)

1998

„A gazdaságra Brüsszelből vigyáznak / kinevezett
bürokraták. Ők adnak / parancsokat üzemnek, bolt-
nak, banknak – / ezt hívják mostan demokráciának.”
(Faludy György: *Új Európa*, 4. sz.)

„Mi önmagunkat is deportáltuk, s párszor kihajszol-
tuk a hómezőkre, a semmi ágának a legvégére, kis
hangtalan vacogásra.” (Lászlóffy Aladár: „...*Amelyen
titkos féreg foga rág...*” – *Magyar önkép az ezredfor-
dulón*, 9. sz.)

„holtomra éhes szakadékok között / vezettél idáig / és
most magamra hagysz?” (Rákos Sándor: *Ne hagyj
magamra*, 1. sz.)

„Míntha az ország helyzetét pontosan felmérni és
vonzó jövőképet felrajzolni a hazaiak feladata lenne,

a határon kívül élőké pedig ennek erkölcsi és anyagi támogatása.” (Borbándi Gyula: *Nyugat-európai magyarok – A szülőföld vonzásában és taszításában*, 4. sz.)

„ki szólaltatja meg a zsarnok katonáját” (Rába György: *A történet fonákja*, 7. sz.)

1999

„piros vére kinyitogatására / szűz vala ő mint a szent Szűz / eccer Budapest / máccor Bukarest” (Ferenczes István: *Didergés*, 2. sz.)

„Látása az időtlensége / ha kinéz szeme vakablakán” (Kiss Dénes: *Szemező*, 5. sz.)

„Egyre inkább megértjük egymást – / a föld felett, a föld alatt.” (Kolumbán Miklós: *Mindent eladtam*, 1. sz.)

„Csatlakozásunkat Európához mindig is úgy fogtam fel, mint családgyesítést.” (Szabad György: *A katedrán és a közéletben azonos célokért – Rosonczy Ildikó interjúja*, 3. sz.)

„semmi nem a tiéd; / ennek örülj, te, aki tér / vagy, hely, csont meg idő” (Vasadi Péter: *Belső beszéd*, 8. sz.)

2000

„Kollektív tudatunkhoz, önmagunk megismeréséhez hozzá kellene tartoznia az ugor népköltészetnek is – elvégre évszázadokat töltöttünk együtt.” (Bella István: *Közérthető rejtelem – Csontos János interjúja*, 1–3. sz.)

„az Úr csodásan működik az ő / szent lelke által minden nemzetnek / a maga nyelvén jelenté magát // mert minden emberi nemzet / csak a maga nyelvén válhat műveltté” (Kányádi Sándor: *Eretnek táviratok – Találkozás* (7–8–9. sz.)

„»Nézz rám, és nézd el, hogy volt merszem, Drága, / Eljőni hozzád ily csúfos alakban: / Síri lidércként, s alig egy órára / Édened üdvét zavartam.«” (Adam Mickiewicz: *A kísértet*, Bella István fordítása, 4–5–6. sz.)

„A nagy alkotók a Létnek lesznek örei.” (Czigány György: *Száz mondat – Tizedek*, 3. sz.)

„Álmomban mindig összeállnak / kész elemei a halálnak.” (Vári Fábián László: *Feltámadás*, 1–3. sz.)

2001

„Mint Mohamed koporsója, lebegtem magam sem tudom mi között, de hogy bizonytalan volt sorsom, azt éreztem.” (Albert Gábor: *Két elkallódott metopé*, 7–8–9. sz.)

„hát hurrá-rrá-rrádemokrácia / legyünk hálásak mind – az istenét / szabadság-szobrunk sírhant borítsa, / mert már csak büze terjed szertesztét.” (E. E. Cummings: *hálaadás 1956*, Siklós István fordítása, 10–11–12. sz.)

„Leteríthettek sortüzek / nem ölték meg szívedet / lyukas zászlódat lengeted. (Gyurkovics Tibor: *Szác*, 56, 10–11–12. sz.)

„Költőnek lenni gályarabság.” (Utassy József: *Költőnek lenni*, 4–5–6. sz.)

„te olthatatlan igazándiság / te igazítottál gyülni és teremni / szerettelek imádtam lenni / szerettelek szerettelek világ” (Határ Győző: *Kilobbanásra*, 7–8–9. sz.)

2002

„Elismerem, hogy minden állampolgárnak joga van olyan nevet viselni, amilyent óhajt, ha nem kényszerítésből teszi, de az államnak nincs jogában eltörölni vagy átkeresztelni, románul »átbotyézálni« ősi településeink helyét, ahol minden ásonyomra évezredek múltunk, ittlétünk, történelmünk és kultúránk nyomai kerülnek elő.” (Bálint Tibor: *Aurél, Isten ostora*, 3. sz.)

„Fogadj Hézád, Uristen, / Hogy láthassak jó álmot, / Álom, engem meg ne csalj.” (Mennyei harangok huzatlan megzognak – Csángó imák, 8. sz.)

„Ha a szabadság lenne hazám / bölcsöm a föld, az ég kupolám / mindennapi kenyere / lenne a végtelen” (Lehoczky Ágnes: *nyitott mondat*, 1. sz.)

„A 2. hadsereg – különösen III. hadteste – 1943. januári, februári visszavonulásának számtalan emberi

megpróbáltatását, szenvedését és tragédiáját igazán csak azok tudhatják, s foghatják fel, akik átélték azokat.” (Szabó Péter: *Magyarok a Don-kanyarban – Legenda és valóság* 3. sz.)

„Az eszmék, a gondolatok hordozója nem a kép, hanem a nyelv.” (Csoóri Sándor *Napóra*, 6. sz.)

2003

„Annak nincs jele, hogy a magyar nép nem örül neki, vagy éppenséggel helytelenítette volna a Szentkorona hazatérését.” (Kovács István: *Tanúskodás Washingtonban*, 7. sz.)

„Csontom kiolvad, Uram, / seb vagyok, süket-forró – / velem égsz, örök sárban / lángoló napraforgó.” (Szőlősi Zoltán: *Velem égsz*, 6. sz.)

„Raszkolnyikov szintén a vesztőhelynek, s így a szabadulásnak az esélyét szalasztja el, amikor gyilkossá lesz.” (Valaczka András: *Jellé vált sorok Dosztojevszkij és Pilinszky műveiben*, 2. sz.)

„Úgy füstölök egész nap, / mint papok a szentmisén, / Isten arcába fújom / a keserű füstöt én.” (Utassy József: *Magam gyilkosa*, 9. sz.)

„Az se lenne kevésbé érdekes, ha kérnénk a szabóságban egy transzcendentális öltönyt.” (Marsall László: *Az angyalok ihletétől megérintve* – Pósa Zoltán interjúja, 12. sz.)

2004

„Egész (addigi) költészetem érvénytelen – s ebben a hitbéli megerősítés is benne van –, ha nem arról beszélek, ami a szívem szerint a legfontosabb.” (Nagy Gáspár: *Ameddig temetetlen holtak lesznek...* – Szokolczay Lajos interjúja, 10. sz.)

„Hold, víz, éj metszéspontjában valahol / létem tűszúrásnyi fájdalma kiforr.” (Oláh János: *Pinceszeri elégia*, 2. sz.)

„De számomra nem az a megmagyarázhatatlan, hogy Szécsi Margit alig kap teret az emlékezetben, hanem az, hogy életében miért nem becsülték meg.” (Buda Ferenc: *„vértük az ősz vörös levelekkel”* – Szokolczay Lajos interjúja, 7. sz.)

„ki szabja ki hol a távol / és hol a közel / katona áll fölötted az / arcodba vizez” (Buda Ferenc: *Malom*, 7. sz.)

„Tudom, hogy mindannyian csak egyszer élünk, ahogy mondani szokás, épp ezért tartom, hogy íróember ne árusítsa magát, világlátását, meggyőződését a piacon, nemcsak azért ne, mert az a lelkiismeret emberéhez nem méltó, hanem azért se, mert akkor miből ír? (Mezey Katalin: *„Íróember ne árusítsa magát”* – Ekler Andrea interjúja, 11. sz.)

2005

„Ha egy politikusról ma kiderül, hogy besúgó volt, vagy a szovjet hatalom kiszolgálójaként segítette szabadságharcunk vérbefojtását, az nem számít a további politikusi pályát megsemmisítő bünténynek, hanem ettől még népszerűbb is lehet.” (Görömbei András: *Hivatásunk egzisztenciális ügy* – Ekler Andrea interjúja, 2. sz.)

„Korán kiderült, a diktatúra feltételei között független gondolkodásnak helye nincs, sajátos gondjainkat tekintve megértésre nem számíthatunk.” (Bodor Ádám: *„Minden a papíron dől el...”* – Erős Kinga interjúja, 9. sz.)

„Túlzsúfolt már a temető – mégis a holtak / hazajárnak a messzi városokból, jóhoni földben temetkezni el.” (Farkas Árpád: *Napóra*, 8. sz.)

„Itt csak mondom, néma kutya értse kint-bent most már a bánatot – / magammal szólhatok; Isten meg tördelje olvasónkon a szemeket.” (Kalász Márton: *Rózsakert*, 7. sz.)

„Hanyatt fekvé verdesni kezdesz, / vállnál leszorított madár? vagy angyal? / felemelkedés előtt.” (Prágai Tamás: *Azazello-krém*, 3. sz.)

2006

„Fölfelé törni: visszatérés. / Légy hát az értés és megértés / Isten segédje, építész...” (Csontos János: *Tizenkét kőműves – Makovecz Imre*, 2. sz.)

„A hét év után, amit kaptam, és leültem, egy más világra tértem haza.” (Dávid Gyula: *Vallomás október 23-a előestéjén*, 10. sz.)

„A kommunista pokol legmélyebb bugyra Magyarországon a recski haláltábor volt.” (Török Bálint: *Recsk*, 7. sz.)

„A valóság engem olyan mértékben elbűvöl vagy elrémiszt, hogy minden írásomnak köze van hozzá.” (Lázár Ervin: *Valami történt – Ekler Andrea* interjúja, 6. sz.)

„Mindig is tudtam, hogy költő vagyok. A fiatal költőkkel ellentétben én soha nem vágytam veszekedetten a minél több publikációra.” (Bella István: *„Mindig is tudtam, hogy költő vagyok”* – Zsille Gábor interjúja, 5. sz.)

2007

„Nekem nem az a fontos, hogy 1956 forradalom volt, hanem azt emelem ki mindig, hogy 1956 szabadságharc volt az elnyomó, megszálló tirannus és a külső megszállók hazai helytartói ellen.” (Szalay Károly: *Kalandos utakon – Badacsony T. Örs* interjúja, 1. sz.)

„És ki néz engem, a megvert, vad jéggel alázott keretet / ki jajgatja verésem, jég-alá száműzetésem milyen Éden: / még bent a szenvedésben, s már kívül a szenvedésen” (Juhász Ferenc: *A jégverés fehér düh-dialma*, 4. sz.)

„A kodályi életmód, oktatás, nevelés – enyhén szólva – nem harmonizált a kor kultúrpolitikájával.” (Szokolay Sándor: *Kodály, a kultúrateremtő*, 3. sz.)

„Fészket is javítgatja a madár.” (Serfőző Simon: *„Fészket is javítgatja a madár”* – Ködöböcz Gábor interjúja, 2. sz.)

„s úgy elmosnak az évek, akár a víz a partot, / foszlányéletem lenyeltem, mint szél a virágharagot...” (Bella István: *Csak a foszlánya lettem*, 6. sz.)

2008

„...nem lehet nyelvet váltani, valahányszor országot vagy világrészt vált az ember.” (Ferdinandy György: *„A dolgok csak akkor történnek meg, ha elmesélem őket”* – Szentmártoni János interjúja, 1. sz.)

„Az értelmiség nagyon gyakran tekinthető úgy a saját népe szemében, mint aki képviseli, kifejezi és tanúsítja a nemzeti közösség szenvedéseit.” (Bertha Zoltán: *Nemzeti irodalmi paradigma*, 11. sz.)

„Egy sóhajtás – a lélek fölszáll, / súlyosabb ég sötétje dől rám.” (Ébert Tibor: *Séta a sírkertben*, 9. sz.)

„A politika, úgy igaz, ahogy Kossuth is mondta, az egzisztenciák tudománya.” (L. Simon László: *A római szekér*, 10. sz.)

„Hogy válhatna a szó örökéletűvé, ha az eszmény, / melyhez mérte magát, rablótrófea lett.” (Hárs Ernő: *Aere perennius*, 5. sz.)

2009

„a kerek erdőn eltévedtünk, / vak büntudat köröz felettünk.” (Oláh János: *A gyolcson át*, 3. sz.)

„Egész életünkre legnagyobb hatással az a terület van, ahol a talpukat a földre tettük.” (Takáts Gyula: *Ahol a talpukat a földre tettük* – Oláh János interjúja, 1. sz.)

„Mert Ithaka sincs többé, a régi: / olajfáit-szöleit tönkretették / a kérők, s Penelope gazdag / konyháját is fölélték.” (Sulyok Vince: *Lemondás Ithakáról*, 2. sz.)

„Terümtévé elevelé miü isémüköt Ádámot, / es odutta volá neki paradicsumot házóá.” (Báger Gusztáv: *Paradicsom*, 1. sz.)

„Szükségünk van rá, mint a mosakodásra, mert a költészet tisztító, önfeledt, lázas és objektív, magával ragadó, uralhatatlan, de fegyelmező, személyiség-, lét- és alakteremtő erő, mélyről föláramló energia, röviden: szépség, hit, törvény, szeretet, szabadság és gondolat.” (Vasadi Péter: *„...költés a költészetért”*, 4. sz.)

2010

„A költői lét számomra az emberi létezést jelenti, egy velem, attól elválaszthatatlan.” (Rózsássy Barbara: *„A vers léggör, ami körülvesz – Ekler Andrea interjúja, 7. sz.)*

„Nedves testük vértlen egymáshoz ér / és még nem élnek veszéjtő sorsukat, / Csak szelíden barbár önmagukat!” (Dobai Péter: *Alig serdült leányzók – szépséges sipsiricák – fürdőzés után, 5. sz.)*

„Egy olyan költő, mint József Attila, a maga egész világot átfogó szemléletével, bölcsességével, amelyet ő is az életével és halálával pecsételt meg, nemcsak a magyarságnak, de az egész világnak szolgálhatott volna éppen a második világháború befejezése után egy nem mindennapi leckével.” (Hubay Miklós: *A drámatól megváltást reméltem – Szakolczay Lajos interjúja, 8. sz.)*

„Hadd káromkodjam ki magamat / jelen, / múlt és / jövő időmben! (Mezey Katalin: *Késői káromlás, 6. sz.)*

„A csillag épp így akarná, / ki Rédiccs fölött most feljő, / pihenj, Utassy Jóska: / az Úr kegyelméből költő.” (Vári Fábrián László: *Az Úr kegyelméből, 10. sz.)*

2011

„Reggel vért hánytam / Majd kisütöm ebédre / Harmadnapja nem” (Zalán Tibor: *Költészet, 1. sz.)*

„Fiatalkorában kisportolt alakja öregségére légiesen, sőt éterien sovány lett, de mindenekelőtt szellemi épségére és műveinek a hibátlanására volt kényes.” (Alföldi Jenő: *„A valóság vendége” – Rába György 1924–2011, 3. sz.)*

„Ráfizetsz, egész életteddel fizetsz, / mire megtanulod: nem játékos – / ő maga a játék. (Nagy Gábor: *A kártyás, 4. sz.)*

„Teleki Pál útja nem azonos a népi-falukutató mozgalomával, de beszélő viszony volt közöttük akkor is, amikor ellentétbe kerültek egymással.” (Salamon Konrád: *Teleki Pálra emlékezve – tragikus halála 70. évfordulóján, 4. sz.)*

„Sivatagos tájon haladunk, de oázistól oázisig.” (Vasy Géza: *Az Írószövetség elmúlt három éve, 2. sz.)*

2012

„S habár más nemzet föl se venné, / A költőket, ti magyarok, / Költőitek előtt, tinektek / Illő, hogy fejet hajtsatok.” (Petőfi Sándor: *A magyar politikusokhoz, 3. sz.)*

„Szabó Zoltán azt vallja, hogy az embertelenség és a Rossz folyton újjászületik, de Isten és a szépség is folyton újjászületik, egy változatlan univerzum ég-boltja alatt, azzal összhangban – ahogy halászok, pásztorok és parasztok, remeték, papok, csillagászok és szerelmesek élnek át az ezer meg ezer évet.” (Kodolányi Gyula: *Egy izig-vérig mai író, 6. sz.)*

„S ha új szavakat nem adsz hozzájuk, / Uram, ne tölts belém hát több csodát.” (Szentmártoni János: *Pohár, 4. sz.)*

„Azok a létünk racionalitásához nem tapadó pillanatok, amelyekben valamilyen más dimenziókban vértett a szívünk, vagy suhintásnyira boldogok voltunk.” (Marosi Gyula: *Lélekbe égő képek – Urbán Péter interjúja, 1. sz.)*

„mert örjönghet urunk, az undor, / a szépségnek van igaza.” (Tornai József: *A XXI. század költői, 1. sz.)*

2013

„szél visz / magával innen, / virág tolvajt, / ki voltam, / nem lenni / jobb szerettem, / aludni lenni / a hóban” (Kiss Anna: *Hó fölé a rózsák, 1. sz.)*

„éjszaka százéves vagyok, / éjszaka rég halott, / éjszaka halhatatlan” (Czigány György: *Orpheus-éj, 4. sz.)*

„A rejtélyek, a világ és a személyiség titkai érdekelnek.” (Tóth Erzsébet: *Galaxis minden köre – Csontos János interjúja, 12. sz.)*

„Azt kívánom, hogy az Isten elvegye, / Csak ne legyenek egy élőnek özvegye.” (Kiss Judit Ágnes: *Hallgató, 1. sz.)*

„sortüz előtt. egymagam vagyok.” (Siklós István: *csöndErdeje előtt*, 10. sz.)

2014

„A vízaknai ütközetet követően a népfelkelők és katonák, miután ruhájuktól, értékeiktől megfosztották, háromszázhatvanegy halott honvédet hánytak az 1827-ben műveléssel felhagyott sóbánya kétszáz méter mély Nagyaknájába.” (Kovács István: „*Négy nap dörgött az ágyú Vízakna s Déva közt...*”, 3. sz.)

„Sortárs, időm lejárt, / nem hagytam mást reád, / csak egy testet s egy lelket: / ezt azért, hogy elásd, / azt, hogy belélegezzed.” (Hárs Ernő: *Áldatlan korban éltünk...*, 7. sz.)

„S mikor egy távoli szárazföldi kertben, / hol paradicsomaid pirulnak telten, / hozzájuk hajolsz, akkor lerogyni rendel, / nem emelkedsz fel már, érted jött a tenger.” (Döbrentei Kornél: *A tenger érted jön*, 1. sz.)

„A hetvenes évektől kezdve és a nyolcvanas években nemcsak alapos ismereteket szereztem a magyarországi irodalmi és művészeti közéletéről, de résztvevője is lettem különösen azon körök találkozóinak és vitáinak, amely körök – az uralkodó rendszer kritikusaként az ország politikai vezetésével szembenálló, független kulturális tevékenységet folytattak.” (Konrad SutarSKI irodalmi útjai – Szenyán Erzsébet interjúja, 9. sz.)

„Szentlélek Úristen, amikor lángnyelvet / lobbantott fejünk fölé, / dicsőítésen túl akarta, osztozzunk / a teremtés örömén, / mert szerelem nélkül, szívünk élve kihül, / ölünk tüze ördögé.” (Ágh István: *Farsangi pünkösddőlés*, 5. sz.)

Ezékias püspök (részlet, 1984)

PÉNTEK IMRE

*Repedező újkori freskó**Részlet*

*Végül is eltűnt a régi világ, s az új csupa lom,
ismerős a múltból, akár egy polgári szalon
valamely divatos Munkácsy-képen, a Körmendi Galériából,
hol a fizetőképes közönség a leütésnek csápol –
sajnos, a jövőbe szaladtunk, ideje volt visszatérni,
és ismét divatba jön a lajbi és rékli,
s a fiatalság mellényében zsebóra ketyeg –
ó, ti eltéphetetlen (óra)láncok, a divatnak remek
példányai, az elegancia fokmérője,
s hány (partiképes) leányszív dobban meg néha tőle,
s egy olajnyomaton – ha szemed mereszted, láthatod
a visszagörcült időt, a sokszor gúnyolt nemzeti távlatot,
mely szivárvánnyal övezve feljő a horizonton –
az idő még budapesti, de a helyszín már szinte London,
a világpiacon ismét a távoli árákkal szembesített,
s magánlapokban úszkálnak a zsiros tőzsdehírek,
de a lakosság egyelőre még nem tolong a csábos részvényekért,
csak szeretné megkapni a nyugati munkabért,
évekig élt a nyomorgó hiánygazdaságban,
s hazajött egy bécsi útról nejlonkabátot csempészve, bátran,
szerette volna megtapasztalni hát
a fogyasztás (megaáruházakban zajló) áhítatát.
A Nagy Változás kimondatlanul ezt ígérte,
s valljuk be őszintén – meg is nélkülöztünk érte...
A távolról csillogó kirakatok, árubőség, jólét,
a csábos autómárkák, csak fizesd ki érte a lóvét:
az olyannyira vágyott dollárt, frankot, eurót,
vigyázz, sóbálvánnyá ne válj, mint ama Lót,
ki visszanezett a (történelmi) bűnök korszakába,
nosztalgizva, könnyezve, epét okádva –
ne sirasd te sem gyöngécske kis forintodat,
melyet a káoszról mentett ki ama augusztus elsejei nap
1946-ban, hogy békés életét elkezdhesse végre
a háborús nemzedék, kinek munkája, veritéke
alapozta azt meg, ami most van:
ebben a lesajnált, máig lenézett keleti-blokkban.
Talán akkor kezdődött, amikor Cyrus Vance amerikai külügyminiszter
hazahozta a Szent Koronát az ezredvégi finisben,
s csodás rándulás, a fehérvári Romkert mintha életre kelne,
megmoccant szarkofágban Szent István nyugvó lelke,
s tán a Szűzanya is megelégette odafönt,*

hogy Magyarhonban 1956 óta nagy a csönd,
s mikor megszólította őt, még tanácselnökként, jó Balsay István,
biztosan előreléptünk a változásban a mennyei listán.
Valami volt a levegőben, valami nem normális vidámság:
szörnyen kacagtunk mindenben, ahogy levette az álcát
a pártbizottság egy-két őszinte, velünk iszogató munkatársa,
s koccintgatás közben nyíltan megmondta: a változást kívánja,
a szerkesztőségi törzsasztal ezt természetesnek vette:
mi régen volt, szemet hunyt felette.
A bizsergető hangulatban kaptam meghívást az Agrárkutatóba,
hogy ötkor kezdődik egy fotókiállítás megnyitója,
melynek díszvendége maga Csoóri Sándor.
(Megmondom, égtem a kíváncsiságtól,
mi lesz ebből a találkozóból az ellenzéki hírű körben,
s a rendezvényről hallva gyűltünk, mindegyre többen.)
S valóban: a megnyitó után, székeket tettek a terembe,
és mintha ez volna ennek rendje:
Csoórit – aki végül is hazajött, bár renitens elem –
a pulpitusra kérték nagy hirtelen,
és Emil bátyánk, a házigazda arra kérte, amit mindenki pártolt,
számoljon be részletesen a monori tanácskozásról.
Hány besúgó volt jelen, senkit sem érdekelt:
Sándor szavai nyomán éreztük a jelt,
annyi nyomorult év után ébredezett a szabadság vágya és reménye.
Írás jelent meg a falon: A Kádár-korszaknak vége.
(Persze, nem mindenki látta e profetikus jelet,
akadt olyan is, aki magában azt mondta: Sándor, följelentelek.)
1985-ben lazulni kezdtek a kötelékek,
a pártállam csendes, haldokló kísértet,
akadt még egy-két ormótlan erőlködése,
de senki sem hullajtott (akkor!) könnyet érte.
Az események váltottak mind sebesebbre,
magam sem tudom, miért nem jutottam el Lakitelekre,
ahol az ellenzék előszítette a politikai fordulatot:
s a kádárizmus hajója itt végleg léket kapott.
Megalakult az MDF – egyik első belépő voltam,
első vevő a kétes politikai boltban.
S ha nem sikerül, a hatalom visszavág:
bizony vághattam volna nem épp jó, rossz pofát...
S mint annyiszor, húzódhattam volna,
hova máshová: belső (nem külső!) emigrációba...

CSONTOS JÁNOS

A kétlaki Péntek Imre – a pályatárs szemével

Péntek Imréről, a kétlaki emberről állításokat megfogalmazni nem rutinszerű feladat. Első közelítésben persze pofonegyszerű: magam is afféle javíthatatlanul kétlaki ember lévén, kitartóan egyensúlyozom a kifeszített kötélben, botorkálok az írásbeliség homályzónájában: publicisztika és szépliteratúra, élet és irodalom között. Joggal vethető föl tehát: tessék mozgósítani az empátiát, beleérezni a kétlakiság háttérhelyzetébe!

Csak hogy ez a kétlakiság nem jelent kétarcúságot: a látszólagos kettősség remekül megfér egy porhüvelyben. Ez a probléma nem az alkotó ember problémája, hanem a befogadó közegé. Fantáziátlanul vonalaskorunk, az ezredvég és az ezredelő ugyanis rühelli a reneszánsz jellemeket, szélhámosságnak tekint mindennemű polihisztóriai hajlamot. Szereti beskatulyázni a kreativitást is: mindenki döntse el szépen, hogy író vagy újságíró-e. Mindez azért van, mert a fennálló földszintes világrendet valójában nem érdekli a sziporkázó elme, a szertelen művészet, az aggályos közszolgálat meg mindezek szeszélyes elegye. Nem érdekli az ember. Fogyasztót lát, választópolgárt, körözött személyt, eladható médiamárkát meg statisztikai adatot. Már két különféle minőség is szétfeszíti a szűkös rubrikákat; hát még több.

Ezekbe a rubrikákba már bajosan férne bele egy Ady, egy Kosztolányi vagy egy Karinthy. Nem fér bele egy Péntek Imre sem. Szerencsére Péntek Imre fűtyül erre az egészre. Szemlátomást nem válik szét benne a költő és a közíró: a pusztá létezése tagadja a ráoktrojált tudathasadást. Másokkal ilyen tekintetben koránt sincs ennyi probléma. Irodalmunk élvonalából ismerünk írókat, akik polgári foglalkozásukra nézve fogorvosok vagy matematikusok; s költőket, akik könyvvizsgálók vagy közjegyzők. Velük semmi gond nincs, hiszen egymástól megnyugtatóan távol álló területeken gazdálkodhatnak vagy garázdálkodhatnak. A gond, mint mindig, a határterületekkel van. Az irodalmár a sajtó közegében literátor; az újságíró az irodalom közegében zszurnaliszta. Mindenütt otthonos, de sehol nincs otthon. Ezért aztán Péntek Imre – akárcsak jómagam – folyton úton van. Nevezhetnek

bennünket a rubrikakezelők lesajnálóan skribler bozgoroknak: a mi szellemi életünk mégis szakadatlan vándorünnep.

Péntek Imre identitása pedig még ehhez képest is kérdőjeles. Már a neve sem biztos. Az *Elérhetetlen föld* antológia borítóján 1969-ben még Molnár Imre szerepel; az *Együtt és külön* címmel a Kilencek költőivel készített interjúmban 1989-ben Molnár Péntek Imre (ez alighanem az én öntörvényű csinálmányom); míg mára egyértelműen Péntek Imre. Annak idején kedélyesen anekdotázva elmesélte: kényszerűen ki kellett térnie a morgolódozó idősebb pályatárs elöl. Kitért hát. Ám a további súrlódásokat elkerülendő, olyan művésznevet akart, amiből nincs még egy a telefonkönyvben. Miskolcon, ahol akkoriban élt, nyilván nem is volt. Fehérvárra költözvén azonban az első napok egyikén beleütközött egy másik, hús-vér Péntek Imrébe, ráadásul roppant fontos beosztásban. Ebből is látszik, hogy a sorssal lehet ugyan cselezni, de nincs mód előre kitérni. Azonkívül nekem erről az egész önkeresztségről Karinthy Frigyes legendás zanzája jut eszembe, aki Robinson Crusoe történetét valahogy úgy foglalta össze egyetlen mondatban, hogy egy hajótörött egy bennszülöttel találkozik a lakatlan szigeten, elnevezi róla a hét egyik napját, majd hazamegy. Lássuk be: ilyen véletlenek nincsenek. Roppant nehezen tudnánk beágyazni az irodalomtörténetbe egy Kedd Imrét, pláne egy Csütörtök Imrét.

Ha Péntek Imréről mint újságíróról beszélünk, először is le kell szögeznünk: minden bizonnyal nem vágyott efféle karrierre. Eléldegélt volna ő boldogan az irodalom szélárnyékos intézményrendszerében: úgy, ahogy a miskolci Napjainknál kezdte, vagy ahogy a szombathelyi Életünknel folytatta. Irodalmi folyóiratokat szerkesztgetni, kéziratokat gondozni és konferenciákon reprezentálni ugyanis csak erős megszorításokkal tekinthető klasszikus sajtómunkának. A folyóirat-szerkesztés kollektív tevékenység ugyan, de viszonylag közel áll az irodalmi alkotómunkához. Az újságírás viszont – különös tekintettel a napilapos válfajára – maga a mélyvíz. Aki huzamosabb ideig nap mint nap átélte már lapzártafrászt, az tudja, hogy miről beszélek. Azt a fajta stresszt vállalni, amelyben Péntek Imrének is része volt például a Fejér Megyei Hírlap főmunkatársaként, csakis kényszerűségből lehet – már persze akkor, ha nem született mazochistával van dolgunk. Más kérdés, hogy elhivatott szerkesztők esetében ez az egzisztenciális kényszer (vagy

hogy liberális belügyminiszteri zsargonnal éljek: megélhetési bűnözés idővel óhatatlanul szenvedéllyé válik. Korábban szörmentén már emlegettem a közszolgálatot – de nevezzük egyszerűen csak szolgálatnak. Minden militarista mellékíz ellenére is jó szó ez a született civil Péntek Imrére: kétlakiként ugyanis ő par excellence szolgáló ember.

Sokat tűnődtem, miből fakad ez az elhivatottság. Lehetne ugyanis vegytiszta alanyi költő: tehetsége és képességei predesztinálják erre. Bár e poézis kitapintható közösségi tartalma már elgondolkoztat bennünket, kevéssé érezzük ezt a hevületet publicisztikai természetűnek, mint például Váci Mihály vagy Ladányi Mihály költészetében, vagy akár Esterházy Péter *Termelési regényében*, amely visszatekintve egyetlen végtelenített tárcafolym. Péntek Imre történelmi kontextusba ágyazott politikai természetű lírai megnyilvánulásai mindig belül maradnak a tiszta irodalom keretein – feltéve persze, hogy létezik ilyen fogalom. Versírói gyakorlatának első húsz éve voltaképpen a tagadás költészete – a felületes elemzők ezt nevezték ironikusnak vagy groteszknak. Holott – miközben valóban alkalmaz groteszk fogásokat – önkifejezésének lényege a keserűség, a fennálló kétségbevonása. A tragikus hangvétel nem állna jól neki, ezért kétségbeesésének leplezésére vagy épp a puszta túlélés érdekében olykor harsány bohócmaszkot ölt. Mint ha szégyellné a Kilencek „Filosza”, hogy egyik – nem elhanyagolható – minőségében mégiscsak végzett filozófus, aki a generációs kitörést mesterei hatására előbb még az újmarxista messianizmusokban keresi, de már akkor is a klasszikus bölcelethez – Platónból, Nietzscheből, Pascalból – ácsolja az építményt meg támogató példatárát. No meg persze Kierkegaardból, a rezignáció lovagjából.

Hogy Péntek Imrének az irodalom formanyelve mellett létszükséglete lett az újságírás is, annak alapvető okát abban sejtem, hogy – nagyjából a rendszerváltozással egy időben – elege lett a leplezett vagy leplezetlen tagadás kultúrájából. Állítani akart. Innen származtatható notórius lapalapító, lapmegújító hajlama is – s itt nemcsak a fehérvári Árgusra vagy az egerszegi Pannon Tükörrre gondolok. Ezért vállalt kulcs szerepet olyan heroikus, több megyére kiterjedő dunántúli regionális sajtóvállalkozásban is, amely a poszt-kommunista sajtóviszonyok közepette szükségszerűen kudarcra volt ítélve, s talán a saját eredendő szerkesztői hajlamától is távolabb állt, mint például veszprémi vagy keszthelyi működése.

Az Árgus és a Pannon Tükör már kiforrottan mutatja ezt az állító-szolgáló sajtómunkási mentalitást. Alázat és igényesség párosul annak a szándéknak a makacs megvalósításában, hogy másokat – arra érdemeseket – hozzon helyzetbe. Ráadásul nem is csupán a szűkebb értelemben vett pályatársak – írók és költők – felfedezéséről, méltatásáról van szó: Péntek Imrének egyelőre felbecsülhetetlen érdemei vannak a képzőművészeti kánon csorbaságainak kikalapálásában is. Ez a kánon – miként az irodalmi is – vészesen fővárosközpontú. Péntek Imre pedig – jó érzékkel érezve rá az össznemzeti bravúrokra, az „NB I-es” minőségű művészi formátumokra – tudatosan felülbírálja ezt a beteges centralizmust: megkeresi és felmutatja helyben is az országos teljesítményeket.

Logikája egyszerű és világos: egy regionális feladatokat is ellátó kulturális folyóiratnak úgy kell egyetemesnek lennie, hogy eközben saját szűkebb pátriájának értékeit is felmutassa. (Ez a szűkebb pátria olykor természetesen lépi át a művi országhatárokat, mint például a Pannon Tükör Lendva felé, a történelmi Zala megyét légiesen újraegyesítve.) Mivel pedig ehhez a sokrétű szemléléshez, értékelmutatáshoz polihisztori képesség és bölcséleti alapozás is szükségeltetik, Péntek Imre nem kis részben jobb híján maga végzi ezt az aprómunkát. Megadóan cipepli a zongorát, hogy kicsit aztán zongorázhasson is rajta. Mellékesen és észrevétlenül így vált az utóbbi negyedszázadban az ország egyik legszakavatottabb és legszínvonalasabb kulturális szakújságírójává.

Vidéki vándorlásait tekintve nem kerülhető meg egy sajátos jelenség, amely ismét csak azt a bizonyos kétlakiságát erősíti. A Kilencek körében őt tartották a legurbánusabbnak, a Nagy László-i hagyománytól legerugaszkodottabbnak – rajta kívül mégis mindnyájan Budapesthez kötődve találtak hivatást, csináltak karriert. És hogy még nagyobb legyen a szakadék, a párizsi Magyar Műhelyhez is kötődő, a költészet nyelvkritikai irányzatával is rokonszenvező Péntek Imre számomra a regionális kozmopolita prototípusa. Ilyen nincs, és mégis van! – kiabálta az elragadtatott rádióriporter egy szenzációs olimpiai győzelmet közvetítve; s én sem mondhatok egyebet.

Szerencsére mégis van. Amikor a nyolcvanas évek első felében egy teljes órára bezártak a debreceni tanzéki könyvtár olvasótermébe, s a könyvtáros Bertha Zoltán kívülről még rá is fordította a kulcsot, hogy a rendelkezésre álló csekély időben szabadon tanulmányozzam a Magyar Műhely hivatalosan zárolt pél-

dányait, úgy képzeltem, hogy Péntek Imre is valahol a Szajna partján kávézva-borozva veti papírra verseit. Nem gondoltam, hogy pár év múlva egy fehérvári sörözőben fogok vele hosszan időzni. Akkor már (dacára a köztünk lévő hús esztendőnek) magam is egy megyei lap kultúrrovatánál róttam a penzumot, akárcsak ő; igaz, az ország túlfelén, Debrecenben. Olyan érzésem volt: lehet bár a végeken, egy javíthatatlan filosz számára mindig ott a centrum, mindig ott a világ közepe, ahol éppen tartózkodik. Ez számomra életre szóló tanulság volt, noha pár évre rá engem is beszippantott Budapest. Ez a monstrum olykor elviselhetetlenül periferikusnak hat – ilyenkor, ha Péntek Imrere gondolok, lassanként visszatér az életkedvem.

Az ő dünyögve szolgáló ethosza, szemérmes szerkesztői alázata mint élő példa nemcsak abban van a segítségemre, hogy átvészeljem az újságírás nehéz periódusait, kievickéljek ingoványos szakaszaiból, hanem időnként megajándékoz a közös akciózások örömeivel is. Ezek között van kifejezetten mámorító (mint például pezsgődalokat zengedezni a budafoki bornapokon), de fölöttébb hasznos is: mint amikor közös erőfeszítéssel sikerült tető alá hoznunk a Zala György-filmet, 150. születésnapján méltó emléket állítva a hazai historizmus nagy alakjának, a Hősök terén álló millenniumi szoborcsoport és az aradi szabadságszobor alkotójának. Reggel még fogalmam

sem volt, hogy ezzel a szántsándékkal elfeledtetett, nagyformátumú szobrasszal fogok hónapokon át foglalkozni, de délben találkoztam Péntek Imrével, s estére már nyakig benne voltam a projektben. Zala György ugyanis alsólendvai születésű, s egy lokálpatrióta értelmiségiben ez a tény természetesen kapcsolódik össze az össznemzeti értéktudattal. No meg a keserű tapasztalattal, hogy a Deák- és Batthyány-emlékévek a nagy pénzköltés és lakomázás ellenére is elmúltak maradandó filmes nyomok nélkül, s ebbe egy zalai ember nem nyugodhat bele: legalább az újabb középiskolás generációknak legyen mit vetíteni.

Az újdondász így olykor nem is újságírással éri el a célját, hanem szelíden erőszakos akaratátvitellel. Az *Együtt és külön* című hajdani, karcsú interjúkötetben, majd' egy negyedszázada Péntek Imre „közegteremtésként” határozta meg újságírói hitvallását, hozzátéve, hogy az embert kötelezi a múltja, az irodalomban való jártassága. Ennél többet és pontosabban ma sem lehet mondani alkalmazott ars poeticaként. Kötelezi, tehát kötelezően csinálnia kell. Mellékesen azért kikerekedik a költői életmű, s ez megnyugtató. Az újságírás ugyanis bevallottan a jelennek szól, míg a költészet (állítson bármit) némiképp a jövőnek is. Hogy maradjon valami az alkotó ember elmeszíkiztatásából arra az időre is, amikor a poéta a bohém kétlakiból végérvényesen egylakivá válik.

Kőmives Kelemen (1973)

FERDINANDY GYÖRGY

Deák Laci

Kivel ne fordult volna elő, hogy egy szívbéli jó barátja temetésén idegenek ácsorogtak a koporsó körül! Vagy, hogy ismeretlenek írták róla a nekrológokat.

Tudom, miről beszélek. A vadnyugati betűvetők-ről itthon mélyen hallgattak a pályatársak. Most pedig, hogy ők is elmennek, kiderül, hogy kenyeres pajtásuk volt az egész hazai irodalom. Mindazok, akiket csak elszállásoltak egy-egy nyugati turistaúton.

A nyomulók azonban hamar elmaradoznak. Az effajta kommemorációkon már szerencsére túl vagyunk. Ma már csak legfeljebb néhány jó barát beszélget Orpheusz úrról, Deák Laciról.

Azt szokták mondani, hogy férfikorban ritkán talál az ember barátokat. Velem, szerencsémre, nem így történt a dolog. Igaz, hogy én, amikor harmincéves száműzetésemből hazatértem, olyan voltam, mint egy újszülött. Itthon Parancs János várt, a három éve hazatelepült párizsi társ. Az egyetlen, aki emigráns múltammal összekötött. Neki köszönhetem, hogy megismerkedhettem a Magvető szerkesztőivel, Bodor Ádámmal, Alföldy Jenővel, Deák Lacival.

Élettársam, Mária Terézia, az apró trópusi asszony az ELTE-re járt, és minden délben végigtipegte a Piarista köz és a Vörösmarty tér közötti félmérföldes utat. Mert azokban az időkben – ugye, milyen hihetetlen? – a mai piarista rendházban székel az ELTE, a Vörösmarty téri üvegpalota helyén pedig a Magvető, a Corvina, a Rakéta regényújság, hogy ne soroljam, csak a legismertebbeket. A világ nagyot változott húsz év alatt.

No, mindegy. A könyvkiadók közelében működött egy önkiszolgáló étterem, ahol az ember fillérekért megebédelhett. Ott találkoztam nap mint nap a Magvető lektoraival. Az étteremben, ahová jegyzeteivel a hóna alatt Mária Terézia is minden délben beállított.

Így alakult ki ez a mi új baráti körünk. A nagy változások egyre felszabadultabb légkörében, Jován (Jovánovics Miklós) és a Magvető égisze alatt.

Hétvégén nálunk jöttünk össze, a budai kertben. Szalonnát sütöttünk, hozzánk csapódott Doboss Gyula, Mező Feri, Kemsei Pista, nyolcan-tízen állunk a képeken, amelyeket Kecskeméti Kálmán készített. A fiúk, akik visszafogadtak ott, dédapám barackosában, harmincéves vadnyugati kalandozásom után.

De a törzshelyünk a Grinzingi volt, egy borozó az Irányi és a Veres Pálné utca sarkán, amely – hihetetlen módon – ma is ott áll a régi helyén. A mai törzsközönség ugyan már nem emlékeztet a régre, de a pincében havonta egyszer összejön a Lyukasóra írógárdája, és annak, aki kéri, fenn, a pultnál is megkennék egy zsíros kenyeret.

A Grinzingi asztalánál a felsoroltakon kívül Ács Józsi és Villányi Laci, két ifjú költő hallgatta a „párizsi” Parancs Janó ítéleteit. Estefelé pedig beállított egy koldus is, aki minden asztalnál elkántálta, hogy „Hiányzik még három forint!” És tartotta a markát, ott, a füstös, ájeres Grinzingiben.

*

Amikor megkezdődött az átrendeződés, a Magvető darabokra szakadt. Egyik utódja, Deák Laci kiadója, az Orpheusz a Hollán Ernő utcában, az alagsorban kezdett új életet. Itt vált nyilvánvalóvá, hogy Laci milyen nyitott, független ember.

A Hollán Ernő utcában (amit mi még sokáig a huszonévesen kivégzett ifjúnunkásról Fürst Sándor utcának nevezünk) nem működtek szekértáborok. A gyűlölködés nem talált itt termékeny talajra. Munka után Laci egy börtönújság szerkesztőjével javított a fegyencek írásait, miközben egymás után adta ki a kortárs magyar irodalom legjobbjait.

Volt a közelben egy kisvendéglő, ahol egy sarokasztalnál nap mint nap kanalazta a levesét a Kádár-korszak sikerírója, Berkesi András. Emlékszem trópusi asszonyom rémületére, aki nemrég látta Berkesi képét a Terror Háza szegyenfalán. Hát igen. Nem is olyan régen még megfért egymás mellett a múlt és a jelen.

Azután, egy szép napon befogadta az Orpheuszt a Magyar Írószövetség, a Bajza utcai kis palota. A fiatalabbak talán már a régi refrént sem ismerik, és lesz, aki még sokáig azt fogja hinni, hogy az emeleten működő Deák étteremnek is Orpheusz úr adott nevet.

*

Ami engem illet, kezdettől fogva együtt dolgoztam Deák Lacival. Ő Bodor Ádámmal szerkesztette a Magvetőnél 1988-as és 1993-as köteteimet. Azután feloszlott a Magvető, és én, tízezer kilométerre az óhazától, nem tudtam mihez kezdeni.

Ekkor is Deák Laci vett a szárnya alá. 1996-tól 2007-ig tucatnyi magyar, francia és spanyol könyvem

adta ki az Orpheusz. A párizsi In Fine által terjesztett egyik elbeszéléskötetem még néminemű anyagi sikert is hozott nekünk. A Puerto Ricó-i Postdatával közös kiadásban megjelent költői antológinkról pedig maga a spanyol kultuszminiszter, Cesar Antonio Molina írt recenziót a madridi El País irodalmi mellékletében.

Legtöbb vállalkozásunkra persze ráfizettünk. Laci nem volt üzletember. Nyomtalanul eltűnt például egy francia kisregényem félezer, és apám történetének, *A bolondok királyának* százötven kötete. Különféle – azóta többnyire megszűnt – terjesztők vették át tőle (letétbe) a könyveket, és ezeknek a továbbiakban bottal üthette a nyomát az Orpheusz.

Érthető, hogy ilyen körülmények között a terjesztés akadozott. Soha nem felejttem el, állt egy cekker az ajtó mellett, ahol a könyveket tárolta Laci.

– Átvinnéd az Írók Boltjába? – kérdezte egyszer.

Így került át Dettihez húsz kötetem. Már napok óta kérte őket, nekem meg ugye útba esett. De hát egy kiadós beszélgetés, egy pohár bor Deák Lacival többet ért azokban az időkben, mint tucatnyi elkótyavetyélt kötet. A sajtószolgálatot pedig – úgy gondoltuk – jól helyettesíti a Bajza utcai kis palota, a Deák bárban elosztogatott sok száz kötet.

*

Kiadói gyakorlatunknak volt egy másik, szokatlan oldala is. Laci verseit ugyanis Mária Terézia segítségével lefordítottam. Az eredményt Jesus Tomé, a neves spanyol költő nézte át, és a dominikai Isla Negra adta ki. Ez a lelkes kis kiadó – Carlos Gomez

vállalkozása – 2004-ben kétnyelvű verseskötetet állított össze Lacinak. De egyetemi jegyzet formájában, Parti Nagy Lajos, Takács Zsuzsa, Tornai József és Zalán Tibor társaságában már 1995-ben megismer-

hette Deák László költészetét a Puerto Ricó-i hallgatónak.

A 2004-es kétnyelvű kötet bemutatójára ünnepélyes meghívást küldtünk neki. Nem élt vele. Elriasztotta volna a hosszú utazás? Vagy kezdődő betegsége lett volna az ok? Nélküle zajlott le Rio Piedrasban ez a szomorú könyvbemutató.

Amikor hazatelepültem, már a budakeszi szanatóriumban találtam őt. Ma is bánt, hogy nem lehettem gyakrabban vele kétlakiságom zaklatott éveiben. Hogy ki volt mellette? Hihetetlen, de igaz, hogy Szilviáról, az utolsó idők hűséges társáról még egy mondat erejéig sem emlékezik meg az *Orpheusz úr* című 2010-es kötet.

Utolsó hívása Floridában ért. Ma is hallom a hangját, valahol az ősmocsár határán, ahol a léghűtés zúgása kilúgoz minden érzelmet és minden gondolatot.

„Mari néninek” – Mária Teréziának – „egy Terézvárosba menekült karibi szeretetével” ajánlotta utolsó verseit.

Hogy ki volt Deák László? A már idézett *Orpheusz úr* előszavában Kemsei Pista felsorolja mindazt, amit mi, a barátai gondolunk. Hadd tegyem hozzá: a gyűlölködések és a vádaskodások éveiben jó volt vele lenni. Egy emberrel, aki a mai farkasvilágban is szelíd, megértő és toleráns maradt.

Így emlékezem rá, az igaz, hű barátira. A világ pedig forog tovább keserű levében. Hogy milyen nagyszerű költő volt, hamarosan azt is felfedezi valaki.

Deák László (1946–2009)

CZETTER IBOLYA

Akit meglátogat a múltFerdinandy György: *A francia asszony*„A dolgok csak akkor történnek meg, ha elmesélem őket”
(Ferdinandy György)„Az író igazi élete a műve”
(Márai Sándor)„Az élet nem az, amit az ember átélt,
hanem az, amire visszaemlékeznek, és ahogy
visszaemlékeznek rá, miközben el akarja mesélni”
(Gabriel Garcia Marquez)

A magyarországi recepció Ferdinandyt a kispróza nagymesterének könyvelte el, s ebből a beszűkítő, ámde nagybecsülést kifejező megjelölésből a 2007-es, valódi műfaji áttörést jelentő tényregény, *A bolondok királya* megjelenése sem mozdította ki, a legfrissebb novellafüzér, *A francia asszony* napvilágra kerülése pedig csak megerősíti a tényt: a szerző alkotói modorához, írói alkatához a rövidpróza áll a legközelebb, a novellában találta meg, tudta tökélyre fejleszteni a regényes életanyag adekvát művészi kifejezésformáját. Az édesapjának emléket állító aparegény után most megírta az első feleség történetét. A téma természetesen nem itt bukkan fel először, hiszen az életművet végigkísérik a kapcsolat szövevényes alakulásának problémái, a viszony ellentmondásossága, nehézségei, s túl ezeken, vagy ezekkel összefüggésben az egzisztencia mélyét érintő kérdések is feltárnak. A novellafüzér egy csokorba gyűjti, ezáltal új nézőpontot adva az eddigieknek, azokat a korábbi és frissebb keletkezésű írásokat, amelyekben a francia asszonnyal: Colette Peyrethonnal való együttélés, a viszontagságos házasság, a tágabban értelmezett család, a családi élet történeteiről olvashattunk. Bár sem tematikai, sem írástechnikai repertoár bővülésről nem beszélhetünk, a kötet az újraírás és újraolvasás, a variációs ismétlődés vagy az egyes részek összeolvasása révén számos újdonságot hordoz. Ferdinandy alkotói folyamatára jellemzően tehát itt is a magánlegendárium újramondásával találkozunk, azzal a speciális, kaleidoszkóp működéséhez hasonlító komponáló módszerrel, amely az életmű már meglévő darabjaiból új egységet hoz létre, s az újra kontextualizálással folyvást új értelmezési lehetőségeket, új értelmezői hori-

zontot is kínál. Mintha a más kép egyben a másképp gondolt gondolat kifejezője lenne, s fordítva: a másképp gondolt dolgok más képben mutatkoznának meg. Mintha valamennyi műve egy nagy, közös vérkeringés része lenne, amelyben a legkülönbözőbb szintű elemeket: motívumokat, színtereket, szereplőket, témákat, szövegdarabokat, nézőpontot, szüzséelemeket stb. emeli át egyik műből, kötetből a másikba. Szinte rögeszmés módon egész életében ugyanazok, az egzisztencia, a saját egzisztenciájának gyökeréig hatoló gondolatok foglalkoztatják, alkotásai tehát egy egymással keresztül-kasul összefonódott gondolati univerzumot alkotnak. Az intertextualitás által az egységes szövegtörzs egyes részei folyamatos párbeszédet folytatnak egymással, például *A francia asszony* paratextusa révén is felidézi *A francia vőlegény* című, 1994-es, negyedik magyarországi könyvet, s konnotálja az otthon, otthonteremtés, illetve annak meghiúsulása miatt az idegenség és hazátlanság élményköreinek jelentését.

A kötet szerkesztés elvei, koncepciója az életrajzot referenciának tekintő olvasói beállítódást is erőteljesen befolyásolja, hiszen az alkotásokat egymással is összekötő szálak ismeretében nem nehéz a személyes vonatkozások nyomára bukkanni: '56 traumája, emléke, a strasbourgi helyszínek, a Pourtalés-kastély barakkjai, a nagyszülők, a gyermekek, a Clóval eltöltött idők az udvarlástól az elválásokig, a sziget, a trópusok, a franciaországi tanya – már mind régi ismerőseink a korábbi írásokból, interjúkból. Ugyanakkor igazat kell adnunk annak a megállapításnak, amely szerint csak az életműben, illetve az életrajzban magabiztosan eligazodó olvasó hajlamos a visszaazonosító olvasási módszerrel behelyettesíteni az élettényeket a művekben megjelenő fiktív világgal, az új befogadók számára a ráismerés nem evidencia. Mindenesetre azért, hogy Ferdinandy folyamatosan újraolvastassa, s önmaga is újraolvassa a műveket, a kánon képzéséhez is hozzájárul, s ébren tartja az oeuvre egészét. Követi az Arisztotelésznél már meglévő *hermeneutikai kör* módszertani alapelvét, amelynek lényege, hogy az értelmezés során egyfelől a részletékből lehet fokozatosan megérteni az egészet, másfelől pedig az egész átfogó megértése új megvilágításba helyezi az egyes részletek értelmét. A válogatás eredményeként létrejött korpusz bár újraközlés, nem redundáns, a kötetbe zárt új egység tudatosan megszerkesztett, önmagában álló konstrukcióként feladványt jelent az olvasónak, kritikusnak egyaránt.

Elhangzott az Írott Szó Alapítvány *Újrealizmus és modern népiség a mai magyar irodalomban* című konferenciáján, 2014. október 6-án

A francia asszony című novellafüzér arányaiban abszolút szabályosan épül fel: három számozott fejezetre tagolódik, amelyek mindegyikében hét írás található, s a bevezető és a lezáró, tehát keretként funkcionáló, tipográfiaileg is elkülönülő, kurzivált részek fogják közre a közbülső egységeket. A válogató pontosan feltüntette a tartalomjegyzékben az egyes novellák keletkezési dátumát, ezzel is hangsúlyozva az időtényező fontosságát. A legrégebbi történet 1963-ban íródott, a legfrissebb írás keletkezése 2012. A kronológia felborításával ugyanakkor azt is egyértelművé teszi: nem az idő rendezi el a dolgokat, más összefüggésben, magasabb perspektívából tárul fel, ha feltárul az összhangzó értelem. A történetek könyvbeli sorrendjéből következően van tehát egyfajta látens kronológia, s egyfajta ív, sorsvonal rajzolódik ki a háttérben, a két fiatal szerető találkozásától a gyermekek születésén, a boldog korszakon át az elválás tébolyáig, s az elengedés nyugalmaig vezetve az eseményszálat. Mégsem a történet folytonossága vagy az idő szervezi egységbe a kötetet, hanem ami ennek az életnek alapvető törvényszerűsége: a megszakítottság, a hiány, a kihagyás, a töredezettség, az újrakezés, ismétlések és ellentétek váltakozása. S mivel lezárt-ságában is minden nyitott marad, ez a kompozíció és műfaj a hiteles kifejezése a létparadoxonnak. „Mit jelent a novellafüzér? Minden írásom valamiféle katarzisa törekszik, de egyikük sem lezárt vagy lekerített. Az olvasó itt is úgy várja a folytatást, mint amikor egy regényben véget ér egy fejezet. Vagyis hát Bruno Schultz szatócsüzlete és Bodor Ádám Babilonja lebeg a szemem előtt, amikor összeállítom novellafüzéreimet” – mondja Ferdinandy egy interjúban.

Huszoney, a múlt egy-egy eseményét emblematiszusan felmutató történetben formálja újra, veszi szemügyre, építi fel és rombolja szét kettejük magánmitológiáját az író-narrátor, akinek felülnézeti pozíciója, a múltat, jelent, jövőt egységben látó nézőpontja idős korából is következik. Az időszembesítés mellett folyamatosan a múltjába látogat, vagy hagyja, hogy a múlt keresse fel őt („Utánajön az embernek a múltja”), s a tudat egyre mélyebb rétegeibe hatolva, a sötét bugyrokba is bevilágít, hogy magyarázatot találjon arra, „mi van a felszín szomorú szövegelése alatt”. Első francia kritikusa, Kanters úr tanácsát követve egyre mélyebbre ás, amely eljárás a koncentrikus ismétlődésekre, újraközlésekre épülő alkotói elképzelésre is magyarázatot ad: „Egyre elszántabban árok, és közben minden exkaváció után azt hiszem, hogy ennél

mélyebbre már nem lehet. Amíg csak ki nem fordulnak a földből újabb, réges-régi részletek.” A megértés, a megbocsátás, a gyötrelmes szembenézés, a számvetés, a feloldozás, a vezeklés vagy a felejtés és a törlés szándéka van-e emögött? Az egyik novella vallomása szerint a lecsupaszítás, a feltárulkozás: „Itt most olyasmire próbálok szavakat találni, amire még álomban sem szívesen gondolok”. Egy másik írásban a megértés és az okulás szerepel magyarázatként: „Mindezt, mondom, megírtam nem is egyszer. Valami azonban hiányzott. Nem volt tanulsága a mesének. Nem lett végleges, befejezett. »Most majd sor kerül erre is« – állapította meg.” Az emlékidéző műben megfogalmazott utolsó mondata szerint pedig a megbékélés szándéka vezette idáig: „Akkor, ott, a Malekonon elbúcsúztam én is a múlttól. Hallgattam a hullámok locsogását, és nem akartam többé ketrecbe zárni, megtartani magamnak, ami örökre elveszett.” A múlt magányos újraélése és a felidézettek rögzítése elégedetlenségről, sikertelenségről árulkodik („A sorsok között nincsen találkozás”, „Nagy félreértés volt ez az élet”), a megörökítés gesztusa, a múlt önálló kötetbe foglalása, újrakonstruálása ugyanakkor – visszautalva a tanulmány elején olvasható motókra – az életben oly nyugtalanító formátlanság meghaladásának, vagyis a formaadásnak kísérlete is. Az élet megírva válik valósággá. A neurológiai kutatások eredményei alapján az emlékezésnek gyakran kevés köze van a múltban valóban megtörténtekhez, célja inkább a jelenben való orientáció elősegítése, vagyis az emlékező (s feltehetően így járnak el a szöveg elemeivel a mű újabb olvasatainak készítői is) a múlt azon mozzanatait válogatja ki és rendezi újra, melyek a jelen felépítéséhez aktuálisan szükségesek számára. Így hát a múlt soha nem tekinthető lezártnak, korrigálható, s megteremthető egy saját képre formált jelen, amelyben talán lehet és érdemes is élni.

Hajlamosak vagyunk Ferdinandy éntörvényében íródott szövegeit megfeleltetni az író életrajzával, s megfelelkezni arról, hogy az irodalmiság természetétől ez merőben idegen, hiszen az önéletrajz maga is írás, Ferdinandy tehát nem a személyes élettörténetét közli, hanem annak stilizált változatát, énjének és biográfijának nyelvi folyamatá szervezésében érdekelt. Az olvasónak persze folyamatosan *déjà vu*-érzése van, mert túl jól sikerült a fikcióteremtés, szinte minden momentumában rekonstruálható az élettörténet. Ferdinandy a dokumentarista vonások ellenére számos ponton homályossá is teszi a képet: lányát például hol

Szonjának, hol Annának, hol meg Ginának hívja. Mintha a Vajda János- és Juhász Gyula-szerelem élménykörével a Mont Blanc-motívum felbukkanása, valamint a *Húsz év után* novellacím egyértelmű intertextuális utalásán túl így is kapcsolatba akarna hozni bennünket. Az elbeszélő léthelyzete ugyanis a Vajda János és Juhász Gyula által megélt, megírt szituációval analóg: a múlt és a szenvedély erejét újraéltő, szélsőségek közt hanyódó, a felejtésre, lezárásra valójában képtelen, végtelen magányban senyvedő, megkeseredett férfi vallomását halljuk ki néhány sorából: „Ha ezekre a régi dolgokra gondolok, még most is elhomályosul a szemem”; „A bőre illatára ma is emlékszem, fél évszázad után. Reszketve ébredek fel még ma is, ha vele álmodom”; „...csak a Mont Blanc csúcsán süttött még a nap”; „Ma már ugye, *mint Mont-blanc csúcsán a jég...*”; „Vannak dolgok, amiket sose hever ki az ember. *Múlt ifjúság tündértaván...*” Bár az élettények szöveggé fordításának kérdései vannak a középpontban, ez a szándék vissza is hat: „De vajon irodalom-e még, amit művelek? Néha elfog a kétség. Szép-e így lemeztelenítve a durva igazság?” – sorjáznak a fikcionalitásra vonatkozó önreflexiók, s már csak ezért is nehéz ellenállni a kísértésnek, hogy a szöveget Ferdinandy más műveinek analógiájára ne az író közléseiként olvassuk. A narráció síkján is megfigyelhető ez a szerepsokszorozódás: a biográfiai szerző implikált szerzőként jelenik meg a novelláskötetben, aki emlékidézőből szövegíróvá válik. Az elbeszélő én kialakult, lezárt énként emlékszik vissza elbeszélte énjére, s a mából világítja meg, értelmezi és magyarázza egykori szavait, érzelmeit és tetteit. A narráció az elbeszélte és az elbeszélő én perspektívájának és idősíkjának váltogatásával, szembesítésével, egy időtengelyen történő szabad közlekedéssel valósul meg, s az elbeszélő ének valóban „mindent tudást”, de legalábbis kognitív kiváltságot biztosít, hogy ő – szemben elbeszélte énjével – tudja már, mi történt az időben: „Nagy félreértés volt ez az élet. A fiam felnőtt, nyakába vette a világot. Nem tartotta vissza sem a Rajna partja, sem a barakkok és a bunkerek. Nem lettem francia én sem; minden maszk leköpött rólam itt, a trópuson. (...) Nem lett hid belőlem, még sajka sem, ó, dehogya! Az én hajóm már mozdulatlan. Zátonyra futott.” Az emlékező magabiztosan indulhat az eltűnt idő nyomába, hogy az életút teljeségének birtokában feltárja azt, ami a tapasztalás pillanatában rejtve maradt. Épp az lenne a feladat, hogy a pszichoanalízis eljárását megelőlegezve, a narráció

jelenidejében létrehozza azt az elbeszélő ént, aki végre képes lenne elszakadni az elbeszélte éntől, aki megnyitja az utat az időben, amelyen a narratív én szabadon közlekedik. A történetekben a múlt uralma alatt áll minden, vagy másképp mondva az elbeszélő emlékeiben bolyongva végzi el a múlttal való számvetést, többnyire keserű tanulságokkal: „A vállalkozás csődbe jutott. A romokat ugyan letarolták, de aztán kiderült, hogy hiába volt az igyekezet. (...) Ami engem illet, újra városban élek. Panelházban, lakótelepen. Nem folytatom. Csupa olyasmi van még, amire nem szívesen emlékszem.” „Hajnalodott, a víz szürke vásznán átúszott a tangeri hajó. Még láttam a tenger íve felett Afrikát. Aztán ennek az én boldog életemnek egyszer s mindenkorra vége szakadt.” „Szóval, ülünk egy franciával dédapám diófái alatt. – És a hogyishívjakkal – kérdezi – mi lett? Az ő számára most is a régi szoknyapeccér vagyok. Egy szépfiú, Elzász-Lotaringiából, a wissebourgi úton. Ránk esteledik. A barna, csipkés szegélyű fotó még mindig itt van a kezemben. Ez lett volna az élet? Clo egyenesen a szemembe néz. Mosolyog.” Az ilyen, s ehhez hasonló gondolatok is megerősítik, hogy a múlt és az emlékezés is, amelynek folyamata alapvetően a szintézis jegyében zajlik, lezárhatatlan, mert mindig más aktualitás formálja át vagy alkotja újra az emléktartalmakat, más részletek emelkednek ki, kerülnek háttérbe, az emlékező a fragmentumokból álló emlékképeket folyvást rendezgeti, azokat alkotja meg folyamattá. A novellafüzérben a modalitást a csalódás elégikus atmoszférája miatt a rezignáltság határozza meg, főszólamként a nosztalgia melódiáját halljuk, az elbeszélői hang hol lírai, érzelmes módon szólal meg: „Ha ezekre a régi dolgokra gondolok, még ma is elhomályosul a szemem”, „Nagy csend támadt, olyan nagy, hogy nekem előntötte a könny a szemem”, hol tárgyilagosan mondja: „Az a régi nap pedig azért jut néha eszembe, mert akkor legyintett meg először a kétely.” A nosztalgiában elegyedek „az el nem nyert éden fájdalom” a hazáját, otthonát már csak az emlékeiben meglelő ember keserűségével, s a minden sérelmen felülkerekedni képes részvét és megbocsátás érzésével. A honi recepcióban *A francia völgy* című alkotással kapcsolatban került szóba a lehangosulósabbban a líraiság nehezen körülhatárolható kategóriája, amely nem is hangulati, atmoszférikus, hanem inkább elméleti értelemben véve, műfajképző sajtoságként határozta meg az emlékidéző beszédmódját. Ebben a kötetben is erőteljesen érzékelhetők bizonyos

metaforaképző tendenciák, a szüzséelemek ismétlődése révén a biográfiai elemek: például az érkezés, az utazás, a költözés, a bolyongás, az idegenség nem csupán a narratív struktúrát formáló tényezőként lépnek fel, hanem a létállapot sokrétű kifejezésére szolgáló toposzokká válnak. A visszatérés, a körkörösség, az egymásra rétegzettség nem csak elbeszéléstechnikai kérdés, az egyén léthelyzetéből következően az ismétlés életpályát fémjelző alakzattá transzformálódik. A rekurrencia, a reddíció mint formaadó szerkezet Ferdinandy életművében sokféle jelentés hordozójává válik: a múlthoz való kényszeres visszatérés, a megtörtétek más-más nézőpontból történő újrajrása a tisztázás, a feltárás, a kibeszélés pszichoanalitikus szituációjára emlékeztet, de kifejezheti a múltba való bezártságot, s lehet a bizonyosságkeresés megnyilvánulása is. Az egyik novella, a *Comment va-t-elle* erre a különös ismétlődésre, az egymásra ráakadó emlékek játékára épül. A szerepek megfordulnak, a dolgok önmagukra záródnak, a helyzetek sorsszerűen egymást váltják: a címbe foglalt kérdést ugyanis eredetileg az elbeszélő apósa tette fel elhagyott felesége után érdeklődve, ötven év elteltével pedig maga az elbeszélő faggatja fiát volt feleségéről, ugyanezen kérdést intézve hozzá. A mondat és a szövegszerkezet szintjén érvényesülő ritmus másodlagos információként sugallja a történetelbeszélő distanciateremtő szándékát is: miközben elmeműködésének, visszaemlékezésének folyamatát retorizálja, vagyis nyelvi formába önti emlékezését, saját visszatekintésén való elgondolkodásának folyamatát is közli.

Ferdinandy stílusának sajátja, hogy történetei minden konkrétságuk ellenére erőteljesen jelképvé válnak, részben a szintézisalkotásra berendezkedő elbeszélői nézőpont miatt, részben a sűrítő technika, a Thomka Beáta által találóan reflektorfény-művészetnek nevezett eljárás változatos alkalmazása révén. Így a leírott szó „már nemcsak egy szó, mondatelem, szövegejejt, hanem letéteményese mindannak, ami nincs jelen, kimondatlan, s benne sűrűsödik jelentéssé: nem kiegészítés – többlet.” Így válnak sokértelművé az otthon, otthonteremtés, család, otthontalanság, idegenség témakörei, s ezáltal olvashatók egységként a novellafüzért alkotó történetek.

A *francia asszony* műfajjelölése szerint fragmentumokból, képekből, epizódokból építkező kompozíció. Ferdinandy szövegeképítését a redukcióra épülő, a kronológia linearitását felülíró rendezőelv szervezi, a sűrítettebb epikai formák állnak hozzá közel.

Olasz Sándor szerint „a fragmentum többnyire akkor jelenik meg, amikor a nehezen kimondhatót akarjuk megszólítani.”

A novellákban a célirányosan formálódó fabula helyett gyakorta egymásba érő cselekményszálakkal, egymást ismétlő, visszhangzó részekkel találkozunk, jellemző a helyszíneket gyorsan váltogatató, „az időbeliséget terek egymásmellettségévé fordító” (Szilágyi Zsófia) technika. Talán erre, a műfaji tradíciókat meghaladó, az újraépítésre, az önismétlés gazdag jelentéslehetőségeit kihasználó koncipiáló módszerre gondolva fogalmazott úgy Ferdinandy, hogy „Amit egész életemben műveltem, az a műfajtalankodás” volt. A kötet írásai sokszínűek: akad közöttük tárcanovella, kromki, filmszerűen felépülő lírai montázs stb., s a pixelek magasabb egységbe szerveződéséből alakul ki az összkép. Ami egységet biztosít a kötet írásainak, az mindenekelőtt az író hangneme, az a tényekre reflektáló, egyszerre lírai és tárgyias, finoman ironizáló magatartás, amely összetéveszthetetlené teszi prózáját. Változatos regiszterben szólal meg: az emelkedett, képekben és formaszervezetekben gazdag kifejezőmód megfér az élőbeszédbeli kommunikációra jellemző szlenggel, durva, közönséges megfogalmazással, a dolgokat nevének nevező őszinteséggel: „Tétován lépdelt ez a fiatal nő, és mégis könnyedén, mint búcsúzó fény fodra a tengeren”; „...a Pourtalés-kastély parkján végigömlött valami fájdalmasan lágy, sápadt őszi nap”. Ezek az idézetek képviselik az előbbi réteget, a másik végletet pedig a következő citátumok: „Azt, hogy megdugni, mi még úgy mondtuk: szobára vinni”; „Nem szabadultam a gondolattól, hogy a geci valami bűdös és undorító dolog. Nagykorú voltam, és még mindig nem láttam közlőről pinát. Csak vénségemre hagytam, hogy a tisztelőim szemügre vegyék a hímtagomat.” A szövegek nyelvi megformálására az összetettség jellemző: az irodalmi nyelvi, határozottan választékos szavak, a szabályos, grammatikus mondatok, a letisztult szemantika a klasszikus modernség nyelvi eszményéhez kapcsolja, míg a sejtető, utalásokkal teli, önreflexiókkal, metanarrációval tűzdelt, spontán beszédmód már a korszakot váltó paradigmákhoz közelíti.

A *francia asszony* történetének különböző epizódjai működőképes struktúrává álltak össze, a kaleidoszkopszerűen forgatható életműszövegben újra és újra elegendő elem található egy következő, koherens gondolatmenet felépítéséhez. Vajon még milyen változatok hozhatók létre?

MARCZINKA CSABA

Bibó-tűnődés

Bibó István halálának évfordulójára

*Harmincöt éve mentél el,
de dilemmáid máig hatón
kísértenek (még ha hallgatnak
nevedről a „véleményes”
hivatásos okoskodók!)
Magyarok, zsidók s kisállamok
hisztériáinak okait
vizsgáltad belső nagyítóddal.*

*Jutottál valamire vajon?
Avagy csupán a szabatos
kérdések felvetéséig
sikerült „csak” elvergődnöd?
De: LEGALÁBB KÉRDEZNI MERTÉL!
(Bár feleletet nem leltél
gyakran vagy csupán távlatokban.)
– Ma: kérdezni újra veszélyes...*

Végső tűnődés

(Gyóni Géza Krasznajarszokban, 1917. június 25-én)

*Harminchárom vagyok épp, még felvirradt
az utolsó „ünnepnap” számomra –
a barakk-kórház tébolydai részén...
(innen visz isten vagy ördög nemsokára)*

*Bezzeg az „én démonaim” lapulnak
a hátországban, onnan „vitézkednek”!
Ürügyként használtak, majd elfelejtettek...
– Csücsülhetsz már barakkvárosban magad!*

*(valaki üvölt az egyik ágyról,
talán csata helyett démonnal harcol
– elszánt pszichopata, nem depressziós,
végre készülődő béke-katona!)*

*Ígérik, hogy majd a forradalom tán
szabadít minket innen... – de már zajlott
tavasszal egy revolúció, mégis
maradt a barakk és a répaleves!...*

*(Engem már csak egy túlvilági angyal
lázadása szabadíthat fel egyszer
– már csupán ez az egy „remény” maradt itten
számomra a valódi szabadulásra.)*

SZÉKI SOÓS JÁNOS
Szekus a hídon

Apám erdész, és reggelente zöld egyenruhát ölt magára, mint tavasszal az erdő fái. A szekusnak nem kell tűzrevalót küldenie, csak a milicistának, mert az a faluban lakik, a volt Mayer-házban. Miután Mayert és háza népét egy éjszaka elhurcolták, a ház üresen maradt, de akkor én még meg sem születtem. Az épület egy feldöntött keményszárú csizmára hasonlít, orrával a piac felé irányozva. A lábfej helyét a szövetkezeti boltraktár, sarkát a bolt, szárát pedig a milicista töltötte ki. Én most a csizma sarkában állok, soromat várom, és nem tudom szememet levenni arról a csokoládétoronyról, amely úgy áll ott, a pult légyipiszoktól tarkálló üvegpolcán, mint egy csavart oszlop.

– Amit ott láatsz, az orvosság! – térített magamhoz a pufók arcú boltos, és egy vérbeli kardvívó mozdulatával, a szafaládétól tocsogó fakésével végigszántott szeplős arcomon. – Miért küldött anyád? – kérdezte hamiskásan mosolyogva, s meg sem várva választomat, sorolni kezdte, hogy mi mindenre lehetne szükségére anyámnak otthon. Miután a kristálycukor, liszt, olaj, bors, babérlevél hallatán is csak álltam szótlanul, rám parancsolt, hogy nyissam szét a tenyerem, hadd lássa, mennyi pénzt szorongatok benne. A pult-ra potyogtatott, tenyér-meleg érméket látva azonnal rájött, hogy csakis arasznyi lámpabélért, pakk gyufáért szalajthattak, hiszen a szétgurult aprókból egyébre nem is futná. Gyolcsvászon zsebkendőmbé kötöttem az elem rakott portékákat, és mielőtt kimentem volna a boltból, jól szemügyre vettem a boltost, mert az egyik lába fából volt, és egy időtlen bakancsban végződött. Eszembe jutott, amit a boltosról mondott egyszer apám, hogy régen nagygazda ember volt, és a háborúban vesztette el a lábát, s házában örökké bögrecsárdát tartott, ahogyan most is. Földjeit elsőként szolgáltatta be a közösbe, s miután még párttag is lett, megtették boltosnak, különben is, fél lábbal mi más lehetett volna?

Nem sietek haza, leülök a bolt előtti kőlépcsőre, s hallgatom a közeli malom zakatoló járását. Korgó gyomrom a dél közeledtét jelzi, mert egyre erősebben gondolok a jóságos piros arcú molnárra, aki a mi utcánkban lakik, és ha örölni megyünk hozzá, mindig a kezembe nyom egy nagy karéj, frissen préselt,

napraforgóolajban pirított kenyeret, apámnak pedig pálinkát hoz a gépház valamelyik rejtékéből. Az utcán alig jár valaki, mindenki a mezőn van, még a milicista is. Ezt abból sejttem, hogy láttam reggel őt is a téesz új IMS kocsijában, jártak felénk is. Azt kiabálták a lépésben haladó, lehúzott ablakú autóból, hogy aki elbírja a kapát, annak a mezőn a helye, tengelyig ér a kukorica, és mihamarább végezni kell a másodkapálásával, a szabotálókka most sem lesznek elnézőek, elveszik tőlük a háztájit. Amire ez végigfutott a fejemen, egy nyurga, ingujjra vetkőzött embert látok közeledni a bolt felé. Lassan jön, cigaretta füstöl a szájában, mindkét kezében zöld mázas vödör, jól megpúpozva érett májusi cseresznyével. Nem áll meg a boltajtó előtt, megy tovább, egészen a döntött csizma formájú ház orráig, ahol egy kapu van, a milicista is azon keresztül tud bejutni a csizma szárába. Az ember kinyitja a kaput, de nem lépi át a küszöböt, csak behajol, s úgy huppantja a cseresznyés vödröket az ajtón belülré, onnan a kövér milicistáné behordja a csizma szárába, gondoltam, ahol a szebbjét külön válogatja kompótnak, a férgesét pedig felzabáltatja a nagyétkű szekus vendégükkel, aki nagyon szeretheti a mi falunkat, mert többet van itt, mint otthon.

Az Ámen-dombi cseresznyés emberrel már többször találkoztam a központi buszmegállóban, ott két lejért adott nekem egy csupor cseresznyét. Hát ezért hozott dézsmát a milicistának, hogy továbbra is engedje neki a feketézést! Azt beszélnek, hogy a milicista nem szereti, ha jelenlétében „ajándékozzák” meg, mindent a kapun belülré kér, ott senkinek nem szúr szemet, oda mások is lerakodnak, főleg a városból felpakolva érkezők, akik nem bírják egyszerre hazacipelni batyuikat. Apámnak is a kapun belülré kell rakatnia a milicista téli tűzifáját, amit éjszakánként a PAZA feliratú karszalagos bakterok aprítanak fel. Legalább addig sem hallgatónak a sikátorok mélyében vagy az örök vakságban szenvedő villanypóznák lámpái alatt, hogy másnap minden látottat-hallottat továbbmondjanak a milicistának. Ilyen szomorú dolgokról csak akkor hallok otthon, ha a falu fölött már sötétbe hajlott az ég, s ha anyám – tekerve egyet az olajos srófon – lámpánk rebegő fényét is megzabolázta már, és apám másodjára is ellenőrizte, hogy biztosan kilincstre csukta-e az ajtót.

Hazafelé belélogatom lábamat a Nyercuj-bánya vizébe, de még hideg, nem lehet benne fürödni, pedig tudhatnám, amíg a várhegyi édes alma nem érik be,

kár vizsgálódom. Szakács brigadéros háza előtt visz az utam, látom a vékony, egészségtelen fehér színben mutatkozó arcát, a tornácfára könyökölve ír valamit egy kis noteszbe. Bizonyára pontokat a nevek mellé, különben mi mást írhatna, hiszen a munkaegységeket pontokban számolják el. Egy napi kapálásért két pont, kaszálásért három pont jár. Tíz pont egy norma! Az emberek naponta ostromolják kérdéseikkel, tudakolván, hogy egy pontnak vagy normának mennyi az árfolyama, mert a normává gyúrt pontokból nem főzhetnek vacsorát. Azzal nyugtatja őket, hogy a közgyűlésen majd terítékre kerül ez is.

– Ha eloszlatjuk a fellegetket, tisztábban látunk majd! – Az év végi zárszámadó közgyűlésen valóban szóra emelkedett.

– Elvtársak, baj van!

A megyei kiküldött kérésére, hogy esetleg hajlandó lenne-e bővebben is kifejteni mondandóját, így folytatta:

– Elvtársak! Baj van, nagy baj van!

Szakácsból sem lett fellegajtó nyitogató, kipendéřítették a brigadérosságból, építőtelepi segédmunkásnak állt.

Útba ejtem templomépítő nagybátyámat, most érkezett, egy lófogat hozta haza a Tóvidékről. Amíg ő a komájával a lépcsőn beszélget, én belépek a nyitott ajtón keresztül a házba, hogy újra megnézhessem a falon függő Petőfi képet, amelyen a költő egy faluszéli öreg fa alatt áll, mintha fentről eső is áztatná, s hideg őszi szél borzólná fekete göndör haját. Nagyon fáradtnak és kivertnek tűnik, mindig megsajnálom, ha ezen a képen látom. Nagybátyám nagy országjáró, mindenütt megáll és nézelődik, így talált rá erre a festményre is a körösfeketetői vásáron, meg az aradi vértanúk albumára, azóta is féltve őrizi a ruhásláda mélyén. Március 15-én mindig előveszi, és legalább tízszer végiglapozza, ilyenkor nem szól senkihez, és nehéz könnyeket hullat a vértanúk képmására. Azon kapom magam, hogy ők is beljebb kerültek, komótosan rátelepedtek az asztal melletti padlára, és egy üveg mezőségi pálinka mellett üzik tovább a szót. Márton mester első templomépítésének körülményeit kezdi ecsetelni.

– 1965. március 15-én volt az a különös álmom, amitől még verítkeztem is... Dolgoztam otthon, dél előtt tíz óra lehetett, a csűr ácsolatát egyengettem, mert régi volt, kezdett tönkremenni. Egyszer kinézek Lupék felé az útra, látom, jön Gyuri elől, Ilka Gyuri, utána egy fehérharisnyás ember, az a kurátor volt,

és utána jön egy vékony, úri öltözetű, nagyszakállú fiatalember, az volt a pap. Odaérkeznek hozzám, köszönünk egymásnak románul, mert románok voltak. Aztán kezdi Gyuri, a cigányprímás, akit időnként szoktam vinni magammal kőműves munkára, hogy hozta az urakat, mert templomot akarnak építeni, s mondtam, jöjünk hozzád, mert mi eddig mind csak templomot csináltunk... Mit beszél összevissza ez a cigány? – gondoltam magamban, nem építettünk még egy templomot se soha! Beviszem őket a házba, s leülünk, mint most erre a ládára. Előhozódik a templom, hogy miből s mekkorát akarnak. Nem is nagyon tudtam figyelni, csak az izgatott, hogy ki irányította őket ide hozzám. Azt mondták, hogy Katonából indultak a hajnali busszal, s mikor Gyekébe érkeztek, a felszállók között voltak ismerőseik, azok mondták, hogy ne Szamosújvárra, hanem Székre menjenek, mert a gyekei templomot is székiek építették, s tetszésük szerint való, úgyhogy szálljanak csak le Vasaszentegyeden, s ott a völgyön fel vegyék az irányt Szék felé. Úgy is tettek, jöttek felfelé a tó mellett, amíg elérték Bödör Mányiék tanyáját, s azok aztán nekiirányították őket Tisztamező gerincének, majd a juhlegelőről leereszkedve érték el a Komló-kutat. Nagy sár volt, gumicsizma volt a lábukon, a mező még teljesen kopár. Ott találkoztak a cigány Gyurival, aki ivóvízért volt oda. Ők jöttek például ma hozzám, s én előtte való nap éjszakáján álmodtam, hogy bementem egy templomba, de a külső részét nem láttam, csak a belsejét. Keletnek nézett a templom, bal kéz felől volt három ablaka, s hatalmas fény tört be azokon, de főleg a középsőn, hogy ember azt nem is nézhette. A falakra ember nagyságú szentek voltak festve, éppen csak nem beszéltek. A középső ablakban egyszer csak megláttam egy kicsi özikét, de csak a fejét, olyan borjúsájú volt, s akkor én már másztam is fel azonnal a lajtorján, hogy megöleljem. A lajtorja nem ért fel egészen, de valami mégis felemelt hozzá!

Milyen különös, mikorra megérkezik Gyuri a kúthoz, megérkezik a pap is! Mindez a tegnap délután, a templom átadásakor jutott eszembe, amikor a nap vakító fénysugarakat szórt a három ablakra, akkor jöttem rá igazán, hogy pontosan ilyen hely volt az, ahol én álmomban magamhoz öleltem az erdei kecskét!

Késő délutánra járt az idő, amire hazaértem. Anyám meg sem nézte, mit hoztam a boltból, csak kivette a kezemből és mondta, hogy menjek a csűrbe apámhoz, aki éppen késeket élezett, segítsek neki, mert magával visz Pásztoraljba. Így jutottam el Mike

János halór tanyájára, akinek bonchidai magyar emberek voltak az ősei, de az ő neve már Mica Juon, azért rendes volt, velem mindig magyarul beszélt. Az új IMS-sel vittek, mi voltunk a második fuvar, a téesz- és néptanácselnökök, a párttitkár és a jegyző már vártak minket, főleg apámat, aki jól tud tüzet rakni, és pompásan készíti a nyárson sült halat is. Velünk utazott a milicista és a nagyétkű, mogorva tekintetű szekus is, akit Nagy elvtársnak szólított mindenki, kivéve Mike János feleségét, akit nem érdekelt a betöltött funkcióval járó megszólítás, annál inkább érdekelte, hogy kihez dörgölözhetne, amikor az ura eltűnik a látótérből, és hogy van-e még az üvegben pálinka. Útközben többnyire hallgattunk, a borzas hajjú sofőr törte meg időnként a csendet, panaszolva, hogy zavaros a Nyárád, a lova nem issza. Aztán két kanyarral odébb már abban reménykedett, hogy majd megszáll a Nyárád, s a lova is megissza, s ha megbékél a rózsája, hozzá menjen vissza. Minden döccenésnél háttunkban éreztük a két testes janicsár térdét, ugyanis nem szorítottak nekünk helyet maguk mellett, apámmal a lábuk előtt térdeltünk.

Apám nagy hozzáértéssel forgatta a nyárson sült halakat, időnként olajos fokhagymalével kenegette őket, a kiskirályok pedig úgy itták a pálinkát, mint kiszikkadt föld a nyári esőt. Mike János felesége már nem törődött az urával, pálinkától kicserepesedett szájával mindenkit összecsókol, még engem is. Sértődöttségemben el is menekültem a közeléből. Felmásztam a tanya előtti nagy diófára, és onnan néztem, ahogyan krákognak a torkukon megakadt halcsonttól, s azon röhögtem, hogy részegségükben a szálkás csontokkal együtt a megrágott húst is egymásra köpködi. Hiába hágtam fel a diófa tetejére s vettem tekintetemet Katona falu felé, templomépítő Márton felszentelt építményének még a bádog keresztjét sem láthattam, pedig a piciny település legmagasabb pontján rakatták le nehéz alapköveit. Innen, a Pásztoraljból

nézve akkor is csak a borzasi erdőhát takarásában dacolhat a természet kegyetlenségével, ami nagy valószínűséggel az idők végezetéig így marad. Már magasan járt a hold, amikorra minden pálinka elfogyott, az utolsó nyárson sült hal is szét lett köpködve, s mi hazafelé indulhattunk.

– A terepjáró nem jöhet vissza még egy fuvarral – jelentette ki a fegyőrből lett téeszelnök, s azzal elhajtattott. Mike János segítségünkre sietett, bár a rengeteg pálinka jócskán megnyirbálta cselekvőképességét, azért almaderesét még a nyikorgó homokfutó elé tudta fogni, nyugtatván bennünket, hogy ebben négyen is elférünk. A milicista meg a szekus erre csak annyit mondtak, hogy apám jöhet gyalog is, erdész létére amúgy is hozzászólt már a gyaloglásához. Engem most is a lábuk elé térdeltettek, és románul beszéltek egész úton, hogy ne értsem. Folyton a gyep-lőszárba kapaszkodtak, hogy hanyatt ne essenek, szegény állat egyre nagyobb száját tátott, s egyre erőteljesebben

horkantott a zabola feszítése okozta fájdalomtól. Hirtelen kirántottam a szekus kezéből a gyep-lőszárat és az öreg ló sovány hátára dobtam. Ettől a szekus méregszákká változott, torkon fogott, majd alaposan hátba rúgott, és lelökött a homokfutóról, hogy azonnal keressem meg a gyep-lőszár végét, és adjam a kezébe, s többé vissza sem szállhatok, az út további részét folytassam csak gyalog, ahogyan apám is teszi.

A történetek után még jobban sajnáltam szegény lánnglelkű költőnket, ahogy állt ott a képen, esőverten, bánattól virágzottan. Azóta is száraz, ünnepi ruhát szeretnék ráadni.

Egyik tavaszon hatalmas piros plakátot szegeztek a kapunkra. Petőfi Sándor óriásira kinagyított fekete arcképe nézett le róla, a kép alatt ez állt: *Petőfi a hídon*. Nem láthattam az előadást, Nagy elvtárs, a szekus lekéslette velem, rám zárta az őr ajtaját, s elment a kocsmába inni a milicistával. De ez már évek múlva történt...

Látomás (1974)

ZIRIG ÁRPÁD

Nyár Velencében

*oly szép volt a tengerpart
hogy szerettem volna kézbe
venni mint egy képet
belső múzeumomba
elhelyezni hogy ne fogjon
ki rajta az enyészet
később vihar támadt
a fák koronái megteltek
szökőkutak énekével
nyugat felől zafirkékre
változott az ég
isten üzent vakító fénnel
a járda pocsolyáin félénk
neonok sápadt-zöld tánca
zöldre piros pirosra sárga
a fényittas utca hajnalig járja
a császárfák ágain
dundi vízcseppek
mint játékba feledkezett
gyerekek lifteznek
lefelé az adria hotel
kertjében gipszszüzek
zuhanyoznak pajzánul
a perc látványa
a beszipantott pillanat
az öröklétbe beleájul
aszúbor ízű hangulat
nótával csipkézi a tereket
velence lagúnái fölé
a turista-nyár
égi gondolákon megérkezett*

*

*ez a vers magától íródott
kint ülök a balkonon
mint hajdanán mikes
a mormoló tengert hallgatom*

Visszafelé élem...

*Nézd, e versben toporog a sötét,
fagyos ujjakkal motoz november szele.
A folyó partján madárraj rikolt,
vadat riaszt a fák megdermedt levele.*

*Az égen a habfüggönyök puhán lebegnek,
locsog, pusmog a víz. Kopasz bokrok csöndben,
mint megvert seregek vesztes csata után,
összeborulva várnak a fázós völgyben.*

*A fénytelen levegőben lenge bánat.
Kiáltok. Az árnyak nem felelnek vissza.
Pereg a némafilm-forgatás,
bolyongok a tájban, fáradt statisztá.*

*Alakot ölt minden, ami formátlanak
látszott. Képernyő fénye falnak ütközött.
Az est színeit a szél leszaggatja,
tétovázom múlt, jelen és halál között.*

*E versben már toporog a sötét,
fiatal éveinket álmomban lesem,
bezárnak minden ajtót, súlyos ablakot –
visszafelé élem nehéz életem.*

Fölismerés

*görcsös akác
útszélen állok
ott hol az elhagyott
pléhkrisztus áll –
jövömből
mint kukoricásból vaddisznó
előcsörtet a halál*

SOMOS BÉLA
A menekülés

Sikerült bejutnunk Szatmárnémetibe. Az állomás piros téglás épületének alig volt ép ablaka. Talán nem is volt. Biztosan a légnyomás verte ki. De az épület állt. Az egyik ablakban egy gyerek könyökölt.

A bombázógépek szokásos célpontjai voltak a pályaudvarok, hiszen azok elpusztításával meg lehet bénítani egy országrészt.

Légítámadások közeledtek, amikor megszólalnak a szirénák, a szerelvényeket villámgyorsan kiviszik a nyílt pályára.

Sikerült Csengerbe eljutnunk. Talán egy teherautóval. Nem vezett el a holmink.

Nem tudom, hány napig, nem tudom, mettől meddig voltunk Csengerben. Október tizenötödikén biztosan ott voltunk.

A németek azon a napon – emlékszem rájuk, látom őket – villámgyorsan mozogtak, pakoltak, a töltevényes ládákkal siettek vagy szaladtak valahova, talán az autók felé.

Horthy beszélt a rádióban, attól ijedtek meg. (Most már tudjuk, az volt a Horthy proklamáció.)

Egy-két óra talán? A németek elég hamar megnyugodtak.

Kaptunk egy vagon egy másik családdal. S elindult a mozdony döcögve, mint megtudtuk, föl, Csap felé.

Amikor Nagysomkútról elindultunk, Ottó nem volt velünk. Ha jól emlékszem, Szinérváralján volt mint levente, más leventékkel együtt, csapatban. Valamilyen kiképzés, gyakorlat, vagy a frontra szánták őket? A lényeg: egy normális parancsnokuk akadt, aki azt mondta, leventepuskákkal nem lehet megvédeni a hazát. Szélnek eresztette őket. Hogy talált meg bennünket? Csoda!

Ment a vonat, aztán megállt. Ha ment, döcögött. Ha repülők tűntek föl az égen nem túl magasan, s állt a vonatunk, akkor le kellett szállni, s rohanni a magas fűben, ami a derekamig ért, be a fák közé. Ha elmentek a gépek, mehettünk vissza a vagonba. (Egész belaktuk már.)

Egyszer egy állomáson kellett bemászunk a vagonok alá. Biztos a légiveszély miatt. Az nagyon rossz volt. Tele volt szarral a sínek köze.

A szerencsi állomáson is sokáig álltunk. A szomszéd sínen is állt egy vonat, tele (német) katonákkal. Éppen velem szemben is egy. Bámult a levegőbe. Vagy a mi vonatunkra tünődve. Egyszer csak – a kezében tartotta már, vagy épp akkor előszedte – át dobott hozzám (nem volt messze) egy tekeres cukrot, illetve cukorkát. A lapos, henger alakú cukorból a tekeresben volt vagy tíz is! Ezt megjegyeztem.

Szerencs után kilöttek bennünket egy mellékvágányra. Mellettünk el-elment egy vonat, de bennünket nem akartak vinni semerre.

Édesanyám attól tartott, hogy ott ér bennünket a front a vonaton. Azt gondolta, azt gondoltuk mi is vele együtt, hogy az nagyon rossz lenne.

*

Csaknem három hete, hogy eljöttünk Nagysomkútról. Egyre türelmetlenebbül akartunk már elérni valahova. Miskolcra? Ott lakott édesanyám nővére, Joci néni.

Egy nap édesanyám azt mondta, nem bír tétlenül várni tovább, kimegy az országútra, csak-csak akad egy jármű, amivel bejutna Miskolcra, megtudná, mi van. Ott vannak-e Jociék, érdemes-e hozzájuk és feljűk törekedni, vagy talán nekiindultak a világnak ők is, és nincs hova mennünk?

Így is tett, s úgy zajlott a napja, ahogy elmondta, úgy igyekszem visszaadni. (Mielőtt az édesanyám napját mondanám, valóban zárójelben említem, hogy míg ő odajárt, egy egészen alacsonyan szálló repülőből géppuskatámadást kapott a vonatunk. Nem tudom, milyen felségjelű gép, de tűzelt rendesen. Mi tudtuk, hogy a legjobb óvóhely a vonat alatt van. Oda bújtunk tehát, a nagy báránybörbéléses kabátot terítettük le, azon tanyáztunk, elsősorban Kati meg én. Feró is talán, de ő néha – azt hiszem – kimerészkedett. Nem tudom, Ottó merre volt ekkor. Egyébként ő nem egyedül jött a leventéből, vele jött somkúti leventetársa, Hodicsek Feri.)

*

Egy káosz az országút!

Keskenyebb is a maiaknál, kátyúsabb is, de az semmi: az összevisszaság és erőszakosság a félelmetes. Ellenkező irányban mennek, mennének a járművek, szekerek, autók, motorosok, kerékpárt toló emberek, katonák, menekülő civilek, egyik a front felé, másik onnan el. Egy-egy tengelytörött szekér vagy defektes autó továbbnehezít mindent. Kiabálás, káromkodás, jajongás.

Részlet az *Anyám könyve* című családtörténetből

Csoda, hogy édesanyáknak sikerült egy autót találnia, amely Miskolc felé igyekezett, és felvette. Szép volt édesanyám, szerintem azért vették fel.

Katonatisztek voltak az autóban, Lillafüredre akartak eljutni, a frontról jöttek ellátmányért, vagyis pénzért. S azért volt nagy szerencse, hogy ők jöttek és vitték Miskolc felé édesanyámat, mert Lillafüredről mennek vissza a frontra, tehát vissza is hozzák őt.

A Győri kapuban, keresztanyámék háza előtt szállt ki az autóból édesanyám. Örült, mert a nővérét ott hon találta, elmondta, mi van velünk, hol vagyunk. Joci néni mondta, ők is menni készülnek, a vasgyár gépeit nyugatra viszik, s ők is vele tartanak. Édesanyám azt mondta, ha menni akarnak, menjenek, nekünk elég volt a menekülésből, az úton levésből, három hete úton vagyunk, ha idejutunk, nem megyünk tovább. Ha akarják, majd vigyázhatunk a házra.

Közben szaladt az idő, édesanyám arra gondolt, hogy nélküle vagyunk ott a vonaton, a vagonban, ki tudja, mi történhet velünk. Azt ígérték a katonák, hogy a sziklaközpontban fölveszik a zsoldot, az ellátmányt, s itt megállnak. Nem jönnek... Nem várhat tovább, talán elfeledkeztek róla, lehet, elfeledkeztek róla, azt gondolta édesanyám, hogy indul vissza maga.

S elindult. Hosszú a Győri kapu, aztán a Tizes-honvéd utca, aztán a Széchenyi utca...

Zűrzavar itt a városban is, de talán kisebb az összevisszaság, mint kint, az országúton... Hogy fog visszaérni? Szürkül a délután, lassan sötétedik. A Búza térnél jár, amikor megáll mellette az autó. Kicsapódik az ajtaja, s valami cifrát is mond a délelőtti tiszt.

– Tessék beszállni – mondja keményen és udvariasan, de aztán szemrehányóan –, miért nem várt meg bennünket?!

– Azt hittem, hogy nem jönnek már – mentegetőzött édesanyám.

– Amit egy magyar katonatiszt mond – szögezi le a százados –, úgy van. Azt megtartja, ha a fene fenét eszik is!

Így ért vissza hozzánk, a vagonunkhoz édesanyám. Hát persze, hogy örültünk egymásnak. Azt mondta, itt béke van és nyugalom, ahhoz képest, ami odakinn.

*

Másnap, vagy harmadnap reggelén egy laposkocsiból álló szerelvény vesztegel a mienk mellett. A mellettünk lévő széles plató szinte üres, egy gépágyú van rajta, mellette azonban sok hely, s egy-két katona. Német.

Nem tudom, hogy ki és hogyan beszélt valamelyik katonával, hogy engedték meg, csak azt látom, hogy pakolunk át a széles, üres részre. Olyan közel van az, ahova pakolunk, hogy Ottó egyik lábával az egyik, a másik lábával a másik kocsin, illetve vagonon áll, s úgy rakja a csomagokat. S alighogy átpakolunk, már mozdul is a vonat. Egy lavór, amit kölcsönadtunk valamelyik szomszéd vagonbelinek, s elment vele a kúthoz, vissza se kerül. Megy a vonat! A célunk felé. Időnként döcögösen, olykor ez is megállva, de megy.

Nincs, és nem alakul ki kapcsolat köztünk meg a katonák között. Elvannak, és elvagyunk mi is. Délután azzal szórakoznak, hogy föl-, illetve kidobnak a vonatból üres (csatos) ásványvizes üvegeket, s azokat célozzák. Változó sikerrel.

Olyan lassan haladunk, hogy még az éjszakát is a vonaton töltjük. Nincsen hideg. Csillagos az ég, nem vagyok álmos én sem. Félig ülve, félig fekvé bújok édesanyámhoz. Amerre nézünk – talán az Alföld felé –, rengeteg színes rakéta fénye tűnik fel, és tűnik el. Mintha csillagszóró volna. Ágyúlövés nem hallatszanak.

Reggel érkezünk Miskolcra. Egy fehér veknival köszöntenek bennünket, erdélyi menekülteket. Honnan tudták, hogy jövünk, hogy kik s mik vagyunk, rejtély. Jólesett. Még nekem, a hatévesnek is.

A II. magyar hadsereg (1979)

FRIEDERIKE MAYRÖCKER

mire van szükséged

Heinz Lunzernek

*mire van szükséged? egy fára egy házra
hogy érezd milyen nagy milyen kicsi az emberi élet
milyen nagy milyen kicsi ha felnézel a koronára
eltűnsz a dús zöld ragyogásban
milyen nagy milyen kicsi összehasonlítva a fák életével
milyen rövid a tiéd
egy fára van szükséged meg egy házra
egyikre se csak neked egy sarokra egy fedélre
ülni gondolkozni aludni álmodozni
írni hallgatni szemét fürkészsze nézni a barátot
az égitesteket a füvet a virágot az eget*

fekete mint az anarchia zászlója

*asszonyom,
ez a szín nem illik önhöz!
mondta az orvosnő
miközben csalánkiütésemet
vizsgálva
szigorú arckifejezéssel
a lábujjamtól a fejem búbjáig
egészen feketére festett
szempillámig
végigmért*

hogyan és miért szeretlek

Ernst Jandlnak 70. születésnapjára

*ha te vagy, nem veszem biztosra, vagy én vagyok az,
aki téged fenyeget, a fenyegető
tükör, amelybe minden este belepillantok,
egyidejűleg tartja elém képedet és képemet,
szíved sötétjében a titok nem arra való,
hogyan valaki is felfedje,
leginkább és a legmélyebben ez vonz,
és alighanem ez tántoríthatatlan szerelmemnek okozója*

nagy bal kezével

Ernst Jandlnak

*jobb kezemet
meleg bal kezébe veszi
tenyerével takarja hideg kezemet
hideg jobb kezemet eldugom
meleg tenyere védőn nyugszik menekülő
hideg jobb kezemen míg
Stefan Moses '76-ban lefényképez
és mindketten másik kezünkkel az arcunkat takarjuk
(amint azt Stefan Moses követeli) –
ezzel a jelentéktelen gesztussal
átkulcsoljuk egymást, s ez utólag könnyet fakaszt
láthatatlan szememből... vércöröd
vércörömbe áramlik
a szerelemtől elvadult halhatatlanságba*

Krypta

*mozdulatlanul egymás oldalán
az alvás öntudatlan
burkában
pihentünk délután:
mint királyi kriptákban a
fényes pikkelyű
múmiák, nem tudva
egymásról, örködve mégis
egymás fölött*

Betemetett arc

*mi lesz, ha majd ahelyett, hogy a könyvekben lapoznék,
már csak könyvtáram könyveinek gerincén
simíthatok végig, mert visszafejlődtem
gyermekkoromnak abba az állapotába, amikor
még nem tudtam olvasni, tehát analfabéta voltam,
és anyámmal vagy másvalakivel
kellett felolvasztatnom magamnak,
tehát ha majd olyan állapotba kerülök,
amelyben nem leszek már képes olvasni,
tehát újra olvastatnom kell magamnak, de hát ki által,
kérdem én, ha egyszer újra analfabéta leszek*

Franz Josef Czernin-portré

*talán kissé, talán kissé pacsirtamadár:
bóbitás pacsirta talán, szép tollazatú, szelíd,
gyengéd dalosmadár: pacsirta, igen,
fütytös, meghökken, vagy fülel,
vagy cirpel, vagy mond valamit a légből, amit a
légtől, a szélről megtud, és nagyon éber, és füléhez emeli
a szárnyát, barna szemű és dombszínű és foltosan
tarka, kissé hallgatózik emelt fővel, és időnként
csiripel a bokorban, a cserjésben, a tövises bozót,
a sövénykerítés legtetején*

Mária mennybemenetele, a kertben a harangok a levegőben lengedező fényben

*megmosdatott, a konyhaasztal vörös és
fehérpettyes viaszosvásznán ültem,
a szatócsnál feliratott, pénzünk nem volt,
de én az „Angol kisasszonyokhoz” jártam, és franciául tanultam,
osztálytársnőimmal kézenfogva körtáncot jártam az iskolaudvaron,
felismerem magam a régi fotón, tudatlanul, szófogadón és
félénken éltem, ma ezen az augusztusi rügyező reggelen, majdem
75 év után 1 érintés, 1 tapogatózás azután a hívő és hallgató,
szomorkás gyerek után, aki voltam, homlokomon hajtincsek,
halovány szemek, most, majdem 75 év után eltakarom
kezemmel mindkét szemem, megsiratom a kis parasztházban
lepkékkel és legyekkel, a kukákkal az udvaron, a hegyek csúcsán a
hideg reggeli nappal elvesztett időt, CREDO, ráköpök meztelen,
elsatnyult lábamra, szüntelen utánozni akarom fiatal éveimet,
ezeket a korai sebezhető éveket –
korod tünete, mondja Linde Waber, hogy az ereken
keresztülremeg a hideg idő, reggel a vendéglő szobájába eső
Nap csikja, az éjjeli eső borzolta flox és a frissen kaszált fű illata,
a fénylő térdek, a fakó macska, a holt test
hangokat bocsát ki
(amikor Bad Ischlben a Filmszínház előtt mentem el...)*

Fordította Schiff Júlia

EKLER ANDREA

Illúzió és alkotás

Németh László magyar irodalomról szóló tanulmányainak, esszéinek, kritikáinak, „magyar irodalomtörténetének” második gyűjteményes kötete az *Illúzió és alkotás*. Mivel Németh László a magyar irodalomhoz kapcsolódó írásait maga is összegyűjtötte, az első kötethez (*Történet és vallomás*¹) hasonlóan e kötet is nagyrészt *Az én katedrám*² és a *Két nemzedék*³ rendszerezésén alapul. Az írások sorrendje néhol módosult, valamint kiegészült másutt közölt esszékkel, kritikákkal (*Mit veszítettünk benne?; Péterfy Jenő: Dramaturgiai dolgozatai; Emlékezés Tömörkény Istvánra; Pamflet és kritika; Krleža Adyról; Versformákról*). Az *Illúzió és alkotás*ban az *Aurora* című rádióelőadással folytatódik Németh László szubjektív irodalomtörténete, s az Ady-tanulmányokkal zárul.

Tanulmányok, esszék, kritikák, színikritikák, előadások szerepelnek a kötetben. Németh László nagy „vállalkozásai” – Széchenyi, Kemény, Ady – miatt ezúttal a tanulmányok kerülnek túlsúlyba, ezek azonban tudományos jellegük mellett nemcsak esszéisztikusak, de esetenként regénybe hajlóak is, s inkább a szépíró hangján szólnak. Tárgyi alaposáguk mellett vallomásosságuk Németh László ars poétikáját is kiegészíti egy-egy vonással, főként a Tanu idősakára és a „háborús korszakára” vonatkozóan. Az írások ugyanis 1927 és 1969 között születtek, azonban zömében 1932 és 1944 között készültek. Az előző kötetekhez hasonlóan a szövegközlések az első megjelenéseket követik, egybevetve az életműsorozat⁴ kötetivel, valamint a digitális szövegváltozattal,⁵ amely

a szerzői kéziratok alapján készült Püski-féle kiadást veszi alapul, amelyet Németh Ágnes javított. A kötetben szereplő írások a Tanuban, a Kelet Népében, a Sorsunkban, a Magyar Útban, a Magyar Csillagban, a Magyar Életben, Az Erőben, a Magyarországon, az Igaz Szóban, a Protestáns Szemlében, a Népművelésben, a Hídban, a Társadalomtudományban, a Nyugatban és a Napkeletben, illetve önálló és gyűjteményes kötetekben jelentek meg először.

Az *Illúzió és alkotás* fő vonulatai: Széchenyi és Ady alakja, a magyar romantika idősakája és a Nyugat elődeinek felidézése. Már az első, *Aurora* köréről szóló előadás is utal arra a „közös szenvedélyre”, amit számára az irodalom, a kultúra, a hivatás, hazájának sorsa jelent. Az *Aurora* lényegét az új feladatokban látja, melyeket csak új emberek oldhatnak meg. Saját alkotói hitvallását kiterjesztve úgy véli, az ifjúság erejét az új „vállalkozásokban” mutathatja meg. Szolgáltatnia kell az őt hívó feladatot, mert önfeláldozás nélkül nincs nagyság, nincs dicsőség, nincs szabadság. Németh László maga is „tervhalmozó” volt, szervezői szerepet vállalt, kapcsolatot, utakat, átjárást keresett magyarság és Európa között, illetve válaszokat a magyarság kérdéseire Európában. Ezért is kutatja szenvedéllyel Széchenyi, Petőfi, Ady és mások munkáit, az értékek megőrzésének útját, a megújulást keresve. Remek érzékkel festi meg azt a tablót, amelyből az olvasó felépíthet vagy kiegészíthet egy világot, amelyben egy-egy alkotót elképzelt vagy elhelyez. Németh László mestere annak, hogyan lehet a tablón belül egyetlen alakra irányítani a figyelmet, miközben minden más apró részlet is kidolgozott. Az alkotásokra koncentrált, de maguk az alkotók is fontosak számára, mintha egy regény vagy novella hősei lennének. Értelmezései során azóta is hangsúlyos kérdésekre keres választ. *A fiatal Eötvös* című előadásban például azt vizsgálja, az alkotás kapcsolódhat-e a hétköznapi problémáikhoz, vagy a tiszta esztétikum jegyében „örök dolgokat fejez ki örök törvények szerint”. A kérdés már akkor sem számított újdonságnak, s ma is szemléleti különbségekből eredő vita tárgya. Németh László válasza érdekes lehet a mai olvasó számára is, s meghatározó a kötet szempontjából, hiszen ez az irodalomszemlélet jellemzi értelmezéseit is. Mint írja: „Én azt hiszem, mind a két álláspont jogos, egyiknek vagy a másinak nem *igaza* van, hanem *ideje*. Azon, hogy egy irodalmi alkotásba be szabad-e, be érdemes-e bocsátani az élet izgató időszerűségét, okoskodó olvasók és törvény-

Az írás a kiadónk gondozásában megjelenő Németh László *Illúzió és alkotás* című kötet utószava

- 1 Magyar Napló, Budapest, 2011. Németh László világirodalmi tárgyú írásainak gyűjteményeit (*A mítosz emlőin*. Magyar Napló, Budapest, 2005.; *A kísérletező ember*. Magyar Napló, Budapest, 2006.; *Szimultán utazás*. Magyar Napló, Budapest, 2009.) folytatjuk a magyar irodalomról szóló kötetekkel.
- 2 *Az én katedrám. Tanulmányok*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1969.
- 3 *Két nemzedék. Tanulmányok*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970.
- 4 A Magvető és a Szépirodalmi Könyvkiadó 1969-ben indult sorozata.
- 5 *Németh László összes műve*. CD-ROM, Arcanum Adatbázis – Osiris Kiadó.

meghatározónak. Szeretetteljes kritikáját megkapóan jellemzi: „A magyar sors senkinek a szemében nem tükröződött kegyetlenebbül, de szebben sem” – írja.

A kötet írásai arról tanúskodnak, hogy a fenti idézet magára Németh Lászlóra is érvényes. Nem kíméletes, de értő, érző olvasó.

Visszakanyarodva az *Aurorához*: „azt hiszem, hogy a feladatok ma megint itt tolongnak körülötünk, s megint könyörögnek a fiatalembernek: fogj meg, válts meg, vállalj el. A nagyság útja nyitva. Aki mer, tud és akar, beláthatatlan pályaterületet talál.” A kötet „hőseinek” pályáját látva, mindenki előtt nyitott a lehetőség: illúzió és alkotás.

KELEMEN LAJOS

Boríz

Elteszel, Isten, egy rám valló szőlőszembe.

*Hogy rendeződjék őszre másképp:
kifacsarnak a forrongások –
ráhajolva a tegnap túltöltött pohárra,
talán még az emlékezet is
életvágyat bontogat, bár nem zubogó,
mormogott dallam csak,*

most vagyunk igazán elemünkben,

*nem más veszít el, az érés kémiaja,
Mintha egy régimódi szentencia csapódnék szét,
döccennek a dolgok, és kisimulnak,
még a termékeny dagály csobog, s lármát ver,
aki bezuhant a présbe.*

*Dombok, hullámvölgyek ölének csemegéje,
kit-kit megtántorítsz,
de odabenn törvényed tisztáz; most préselődik, olvad,
közös színvallásul,
képem rokon szép arcába.*

*Megannyi ág, viszont-hajlat, bevallott,
bevallatlan múlt – látszik, nem az a bölcs,
aki akár egy emberöltőt megkerülne;*

*mutatkoznak az időből kivont világok –
megvan a tér, megvan a talaj,
ízenként bennem!*

*A készlet a szomjasok számára. Ó, semmi rohanás
a megbillent világból!
Ide hozzánk csak
lassan tessék,
a fényes szédülésen át.*

Egy vagon kő

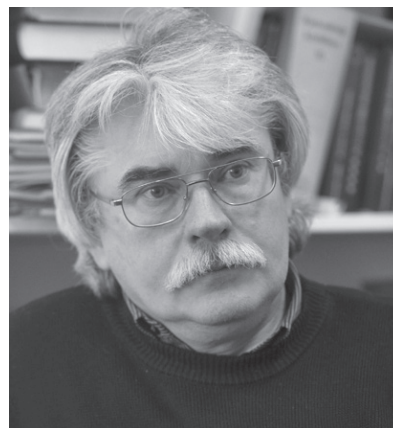
*Egyszerű vaslapáttal egy vagon követ,
mikor minden darab
inkább visszabiccenne, mi, kölykök,
nyeldekelve lélegzést, hiúságot,
próbáltunk a sínek mellé lekotorni. Emlékszel
a telt, formátlan akarásra?
Ahány kődarab:
gördült és sülyyedt álom, kamaszkorunk
csontdarabjai –
a sínek, a vasút többet idéz eszembe,
mint amennyit illene elvetélni;
ugrunk tehát.*

*Sorsvonal, mondják az árkolt húsra,
tényleg Isten írta alá tenyeremet?
Akkor mennyire fáj!
S még itt a kép:
van választásunk – két kölyök dumál lányokról
a csűr előtt; senki ne kutassa
sorsosaikat,
hagyjuk, milyen érzés volt, mikor a vasutas
pénzzel traktált;
melyikünk is sejtette volna,
hogy az idegen járat elindult, úton van felénk
az idő valami postavonaton.*

Nem fekete-fehérben

Beszélgetés Szakály Sándor történésszel múltról és jelenről

Szakály Sándor történész és sokoldalú közszereplő: nemcsak a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottságának, valamint más rangos grémiumoknak (köztük a Magyar Napló szerkesztőbizottságának is) tagja, hanem a médiában való történelmi ismeretterjesztés jeles alakja is. Igazságkereső természete miatt olykor támadások kereszt-tüzébe is kerül – újabban, mint a kormányzat által frissen alapított VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatója.

– *Milyen családi miliőből érkezettél?*

– Törökkoppány egy Somogy és Tolna határán lévő kis falu, a Koppány patak partján, amely a Balatontól huszonöt-harminc kilométerre található. Amikor én ott gyerekeskedtem, közel kilencszáz volt a lélekszáma – mára ez a felére apadt, s ezzel a négyszázegynéhány lakossal is a környék legnagyobb települése. Már ez is jelzi, hogy somogyi aprófalvas vidék. A Törökkoppányhoz közel eső falvak – Szorosad, Kára, Miklósi, Somogydöröcske – egykoron (de már nem az én gyermekkoromban) egytől egyig sváb községek voltak.

– *Kik voltak az őseid?*

– Félig vagyok magyar, ugyanis az édesanyám sváb származású. Ők 1947-ben eljöttek a kitelepítés elől a Baranya megyei Mágocsról Törökkoppányba cselédnek, mert a nagyapám, Heisz András, aki nem volt német katona, nem volt volksbundista, szülőföldjét hazának érezte, és nem akarta azt elhagyni. Amikor a németek be akarták sorozni Magyarországot megszállásuk követően, jól gazdálkodó parasztember létére inkább önként elment bányába dolgozni, mert a bányászokat felmentették a bevonulás alól. A családi legendárium sze-

rint, amit én gyermekként hallottam, az egyik hétvégén, amikor hazament Mágocsra, elkapták, hogy sváb létére miért nincs ő a Waffen SS-ben? Miután majdnem kivégezték, azonnal jelentkezett a magyar rohamtüzérséghez, mivel korábban a tüzérségnél szolgálta le a kötelező katonáéveit. Amikor megindult a kitelepítés, olvasó parasztemberként, aki ugyanúgy beszélt magyarul és németül, azt mondta: az ősei itt éltek évszázadokon át, ő ugyan el nem megy innét! Inkább elment Törökkoppányba, mert ott volt két katonatársa. Így lett cseléd a huszonegynéhány holdas, szép házas gazdából. Anyám nem fejezte be Mágocsra a nyolcadik osztályt, arra már Törökkoppányban került sor; a nagybátyám, Heisz Károly pedig már Törökkoppányban kezdte az iskolát. Ő később Zeneakadémiát végzett, zeneszerző-karnagyként dolgozott Kaposváron a Tanítóképző Főiskolán, de fiatalon, negyvenhét évesen elhunyt. A nagyapám a nagyanyámmal együtt előbb cselédként, majd erdei munkásként dolgozott; a nagyapám ötvenkét éves korában halt meg. Az apai ágon, ameddig csak vissza tudtam vezetni a családfát, mindenki cipész és csizmadia mester volt: a nagyapám, a dédnagyapám és az ük-

nagyapám is. Szakály, Szakál, Szakáll névváltozatok voltak, attól függően, épp hogyan írták be őket a kereszteltek anyakönyvébe. Én Törökkoppányban születtem, ott-hon, mert akkor még falvakban is születtek gyerekek. A bábaaszszonyt, Magyar nénit egyébként „bábasszonynak” hívták a faluban – talán senki nem tudta a keresztnevét. Apám cipész volt, anyám varrónő, de egy ekkora faluban egy idő után nem volt már elég munka: apám a tanácsnál is dolgozott segédmunkásként, „járdásítottak”, átépítették a tanácsházát, és így tovább.

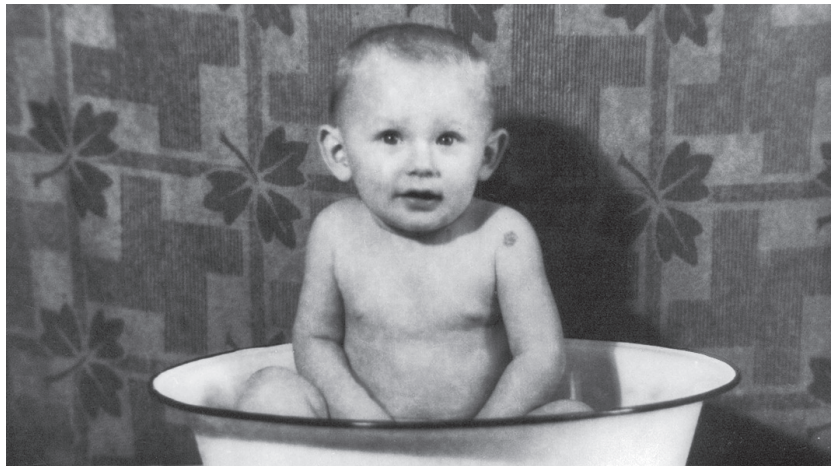
– *Te még emlékszel édesapád cipésműhelyére?*

– Persze, heti két-három napot azért ott dolgoztam. A műhely előbb még benn volt a házban, aztán amikor a dédnagyapám kihalt a szomszédos nyárikonyhából, az lett a műhely. Anyám meg a hálószobájukban varrt napközben. Ez a ház már 1947-ben épült, egy régi zsúpfedeles helyén, terméskő lábazzal, s már téglából. Itt telt az életem tizennégy éves koromig. Lelkes iskolába járó voltam; az első négy osztályt összevonták. Padosronként más osztály volt, váltotta egymást a „hangos óra” meg a „csendes óra”. Zana tanító néni három osztálynak kiadta a feladatot,

a negyedikkel meg foglalkozott. Felső tagozatba pedig már a környező településekről is jöttek az iskolánkba. A hatvanas években nagy rang volt, hogy Törökkoppányban lehetett a központi iskola, a bábaasszony, illetve a körzeti orvos. Nyolc évig ministráltam: elsős voltam, amikor húsvét hétfőjén megkezdtem a szolgálatot. Reindl Raffael volt ott az esperes, akit korábban megverték és meghurcoltak, mert nem akart békepap lenni. Ugyanakkor lelkes kisdobos és úttörő is voltam, de ennek ott és akkor nem volt politikai színezete. Kis falu volt, mindenki mindenkit ismert, fölösleges lett volna minden színjáték. Ötödik osztálytól mindenféle járási vetélkedőn sikeres voltam. Elsősorban a történelem és a földrajz érdekelt, de voltam magyarból és oroszból is versenyezni. A NOSZF ötvenedik évfordulójára rendeztek egy *Ki tud többet a Szovjetunióról?* vetélkedőt – ott is megnyertem a járási versenyt, nálam idősebbek előtt. Később ugyancsak megnyertem a *Ki tud többet a Tanácsköztársaságról?* versenyt – az szintén évfordulós volt...

– *Mindezt lelkes ministránsként...*

– Igen. De 1970-ben megnyertem a megyei történelemversenyt is, ami roppant büszkévé tett. Olyan kaposvári és más városbéli gyermekeket előztem meg, akik értelmiségi háttérrel rendelkeztek, könyvtárszobában cseperedtek. Más kérdés, hogy én meg kiolvastam a falusi könyvtár nagy részét. Igaz, az országos verseny időpontjáról „elfelejtettek” időben értesíteni, így a többiek, akiket vittek „felszabadulási” előkészítőre meg országjárásra, már egy

„Klasszikus”, azaz kisgyermekként lavórban

sereg ponttal rendelkeztek. Ez volt a falusi lét hátránya.

– *Tipikus elsőgenerációs modell.*

– A nagybátyám volt az első értelmiségi a családban, aki tanítóképzőt végzett, majd elvégezte a zeneiskolát, a Zeneakadémián pedig Vásárhelyi Pálnak volt az egyik kedvenc tanítványa. De tőle függetlenül is azt mondták a szüleim: „Tanulj, fiam, mert akkor jobb sorsod lesz, mint nekünk!” A kaposvári Munkácsy Mihály Gimnáziumba jelentkeztem, kollégista lettem. A kollégium azelőtt laktanya volt, negyvenen-negyvenöten voltunk egy hálóban; vaságyak, lószőr matrac, hat órakor ébresztő. Amikor katona lettem, s csak huszonegyen voltunk egy körletben, az nekem már komoly előrelépés volt. A kollégiumban szigorú napirendet kellett tartani – bár én jó tanulóként szabad szilenciumos lettem, s vacsoráig kinn maradhattam a városban. Egy vidéki gyerek számára pedig Kaposvár maga volt a nagyváros: mindegyre rá lehetett csodálkozni.

– *Miért épp történelem-könyvtár szakra jelentkeztl az egyetemem?*

– A nagyapám, Szakály Lajos cipész és csizmadia mester kitűnő előadó volt, s a maga hat elemijé-

vel és ipariskolájával Mátyás királyról, Kinizsi Pálról és másokról is mesélt nekem. Azonkívül Törökkoppány az oszmán időkben számottevő erősség volt, s folyton előkerült valami a földből. Tehát volt egy ilyen indíttatás is – azonkívül mindhárom középiskolai történelemtanáromra szívesen emlékszem vissza. Parlag Tibi bácsi történelem–latin szakos volt, aki még segítette korrektúrázni tanárának, a szellemi olimpiai bajnok Mező Ferencnek a kéziratát is. Zavilla Norbertné nagyon szigorú történelemtanárnő volt, Zetz József pedig helyettesítőként vett át bennünket, máskülönben földrajzot tanított, ami engem szintén nagyon érdekelt. Amikor érettségiztem, akkor éppen csak Debrecenben hirdettek történelem–földrajz szakpárosítást – kerestem hát egy olyan budapesti párosítást a történelem mellé, ami számomra elfogadható. Ez lett a könyvtár szak. Következett tizenegy hónap előfelvételis katonaság Hódmezővásárhelyen – az is egy sajátos iskola volt.

– *A későbbi hadtörténész miékként élte meg ezt a szocialista abszurdot?*

– Meg kell mondanom: én nem tartottam tragikusnak – túl kellett

rajta esni. Ám ha igazán katona akartam volna lenni, nem tette volna vonzóvá a hivatást, amit ott láttam. Nem a Rambó-szerű kiképzés dominált: inkább a takarítás meg a krumplipucolás. Ugyanakkor sok tapasztalatot és barátot szerezhettem ott az ember – olyanokat is, akikkel később is megmaradt a kapcsolat.

– *A Ménesi út Eötvös Kollégiumba kerültél...*

– Ez nagy szerencse volt; bár nem tudom, milyen alapon döntöttek. Függetlenül attól, hogy ez már nem a régi Eötvös Collegium volt, valami sugárzott a falakból, Tóth Gábor igazgató pedig próbálta valamennyire a régi világot visszacsempészni – például szak-kollégiumot hozott létre. Itt már csak négyen, később hárman voltunk egy szobában. Három olyan tanárt említenék, aki különös hatással volt rám. Az egyik Kertész Pista barátom: én nem lettem ókorász, mint ő, mert én nem tanultam korábban latint – de tanárként és később barátként is jó maradt velem a viszonyom. S lehet, hogy innen ered a hadtörténész mivoltom, mert a nála első évben felvett szemináriumnak az volt a címe, hogy *Az ókori történelem nagy csatái*. A másik tanár, akihez kezdettől fogva jártam: Vargyai Gyula, akiről el kell mondanom, hogy sajnos, pár éve kitagadott a tanítványai köréből, mert nem úgy láttam a történelem egyes kérdéseit, mint ő, és azt hiszem, a politika is besegített ebbe.

– *Mi volt a konkrét konfliktus?*

– Farkas Ferenc rehabilitálása kapcsán engem is megkérdeztek, s azt mondtam, hogy Szekeres Imre akkori honvédelmi miniszter helyesen cselekedett, mert ha a Legfelsőbb Bíróság felment valakit a

Szüleimmel – Heisz Ilona és Szakály Dezső – 1956 karácsonyán (Törökkoppány)

korábbi vádak alól, akkor posztumusz vissza kell adni a rendfokozatát. Vargyainak mindazonáltal sokat köszönhetek. Stúdiumai között olyanok voltak, mint *A hadsereg és a belpolitika a két világháború közti Magyarországon*, és ez engem érdekelt. Nála írtam a szakdolgozatomat, az egyetemi doktorimat, s hosszú időn át emberileg is igen jó volt a kapcsolatunk. A harmadik tanár Izsák Lajos volt, aki 1945 utáni történelemmel foglalkozott. Volt egy nagy előnyöm: könyvtár szakos hallgatókként módunkban volt könyvtárakban dolgozni. Meghirdették, hogy a Külügyminisztérium Könyvtára négy vagy öt hallgatót keres. Segéd munkával kellett kezdeni: katalóguscédulát gépelni, újságokat összekötözni – viszont a tiltott, közkezen nem forgó irodalmat is elolvashattam, beleértve az emigráns sajtót is. Néha egy-egy tanáromnak nagyvonalúan kikölcsönöztem ilyen indexre tett könyveket – például Mindszenty emlékiratait. Mindez nagyrészt a könyvtár vezetője, Petrovay István nagyvonalúságának volt köszönhető – akire ma is jó szívvel emlékezem. Ő tette lehető-

vé, hogy kivigyem ezeket a könyvtárból: tudta, hogy nem fogom sokszorosítani őket, s nem fogok szalonnázni sem rajtuk.

– *Miért éppen a Horthy-korszak történelme keltette fel az érdeklődésedet?*

– Engem vonzott volna a középkor, de hiányzott a források kutatásához a megfelelő szintű latin- és némettudásom. Vargyai hatására pedig mindinkább érdekelni kezdett a két világháború közötti éra. A hetvenes években Huszár Tibor és Ránki György vezetésével elindult egy Horthy-kori elitkutatás is, amelyben a gazdasági, politikai és kulturális szekció mellett volt katonai szekció is. Az ELTÉ-n ennek Vargyai volt a szakértője, s megkérdezte: kolléga úr, nem akarna cédulázni a témában, adatokat gyűjteni, kérdőíveket felvenni? Harmadéves koromban elkezdtem járni a Hadtörténelmi Levéltárba, mert oda beengedtek hallgatóként, nem úgy, mint a Magyar Országos Levéltárba vagy a Párttörténelmi Intézet Archivumába.

– *Utóbbiba miért akartál bejutni?*

– Diákkori dolgozatot akartam írni az Eötvös Collegiumban zaj-

Elsőáldozó (Törökkoppány, 1964)

lott harmincas évekbeli kommunista összeesküvésről, amelybe „külsősként” Rajk László is belekeveredett. Vargyai kérelmét azzal utasították el, hogy beengedésem sértené az egyetemisták esélyegyenlőségét.

– *Elég mondvacsinált indok...*

– Persze. Később a levéltárban kutatva egészen más kép bontakozott ki a szereplőkről, mint amit addig kifelé sugalmaztak. Amikor szakdolgozati témát kellett keresni, és Bajcsy-Zsilinszkyt meg a polgári ellenállást akartam választani, Vargyai azt mondta (a hetvenes években voltunk): „Zűrös dolog ez a polgári ellenállás – nem akarunk inkább a tábori csendőrökkel foglalkozni?” Senki nem írt még róluk azelőtt semmit – elkezdtem hát a levéltárban szisztematikusan gyűjtögetni.

– *Vagyis ajándék témát kaptál?*

– Igen, és nyugodt szívvel mondhatom, hogy szerencsés témát. Amikor ugyanis a nyolcvanas években változott a légkör, más-ként lehetett már írni. Olyasmivel foglalkozhattam, amiről – bár nem

ez volt a hatalom kedvence – lehetett árnyaltabban fogalmazni: például hogy nem volt minden és mindenki fasiszta. Lehet, hogy az a csendőri vezető felkészült volt, több nyelvet beszélt, nem arisztokrata származású volt...

– *A Hadtörténelmi Intézetbe és Múzeumba 1980-ban kerültél. Itt akkor már legitim módon lehetett foglalkozni a csendőrség történetével?*

– Az intézmény a Honvédelmi Minisztérium Politikai Főcsoportfőnökségéhez tartozott, és balosnak volt tekinthető – minden katonatisztnek vagy tábournoknak egyben párttagnak is kellett lennie. Ugyanakkor a balosnak tekinthető főnökeim nem akadályozták az én munkámat. Amikor 1986-ban bécsi ösztöndíjra pályáztam, azonnal támogatták. Godó Ágnessel, aki inkább szélsőbalos volt, lehetett vitatkozni. Amikor feljelentettek az írásaim miatt, és ő a szőnyeg szélére állított, lehetett nála tényekkel és adatokkal érvelni. Engedték azt is, hogy a kisdoktorimat a tábori csendőrségről írjam. A katonai felső vezetésről – amihez a Ránki–Huszár projekt számára céduláztam – 1983-ban jelent meg a Valóságban egy tanulmányom, aminek akkor nagyon jó visszhangja lett szakmai körökben. Megnéztem, hogy a második világháborúban kik voltak a vezérezredek, honnan jöttek, mit csináltak – s ebből máris a korábbinál árnyaltabb kép rajzolódott ki. Később ezt a témát bővítettem ki könyvvé és kandidátusi disszertációvá.

– *A kívülálló számára ez igen-csak kásahegynek látszik. Mennyire sikerülhet a lényegkiemeléshez eljutni egy effajta aprólékos kutatómunkával?*

– Nem tartom magam egy elméleti kérdéseket boncolgató szakembernek: inkább pozitivista történésznek, akinek fontosak a tények, az adatok és a történések – s ebből a halmazból kikerekíthető egy vízió a múlttól. A csendőrség felső vezetéséről szóló könyvemben százhuszonhat személy életpályáját követtem végig – de ezek ismeretében megnyílik előttünk egy új világ. Most a katonai felső vezetés tablóját szeretném hasonlóképpen felvázolni 1919 és 1945 között: itt közel ezernégyszáz emberről van szó.

– *Ezek a tények viszont megkövesedett dogmákat is képesek kikezdeni, a történész pedig könnyen megkapja a megvető „revizionista” jelzőt...*

– Mostanában a „revizionista” helyett már inkább a „történelemhamisító” jelzőt szokták velem kapcsolatban emlegetni, holott csupán arról van szó, hogy igazítsuk helyre a meghamisított történelmet. Mert ha 1941. július 26-án vagy 27-én Magyarország nem üzent hadat a Szovjetunióknak és az Egyesült Királyságnak, akkor még Gömöri György se írja azt a Népszavában, hogy Bárdossy alatt hadat üzent! Nem igaz. Akkor ki

A Magyar Néphadsereg örvezetője (1975)

hamisított történelmet? Nem arról van szó, hogy egykor meghamisították, s én szeretném visszaigazítani? Vagy ha Bitó László, illetve Várkonyi Tibor azt írja: Marányi Ede parancsot adott Tálás Andrásnak, hogy lölje le Radnóti Miklóst... Nem igaz. Radnóti halálának pontos körülményei a mai napig tisztázatlanok, Marányi nem adott parancsot, mert ott sem volt, Tálás se volt ott – akkor most én vagyok a történelemhamisító, mert ezt megírom?

– Volt-e olyan gondolatod, hogy aktívan, akár „pártosodva” vegyél részt a nyolcvanas évek második felének felgyorsuló politikai változásaiban?

– Én megúsztam az MSZMP-tagságot, s már a KISZ-ben is mindig a jelölőbizottság elnöki tisztét vállaltam, mert így semmi-re nem lehetett megválasztani. A kollégáim közül is csak az lépett be a pártba az intézetben, aki magasabb beosztásra pályázott, mert az automatikusan egyenruhához és párttagsághoz volt kötve. A pártosodásnál pedig azt gondoltam át, hogy egy tisztességes embernek – legalábbis én így véltem – azonosulni kell a párt különböző döntéseivel. De nem biztos, hogy ezt minden esetben megtehetem. Ha viszont nem teszem meg, ez tisztességtelen a pártommal szemben. Úgy gondoltam, a hagyományos nemzeti–konzervatív gondolkodás áll közelebb hozzám, de nem biztos, hogy azt egyetlen pártban tudom fellelni. Elkísértem öreg barátomat, Kéri Kálmánt az MDF-toborzókörorútra; volt olyan kollégám, aki megkeresett, nem lépnék-e be a Fideszbe – de mindenütt valamifajta kötöttséget éreztem.

– 1992-ben kerültél Bécsbe...

Fiaim: András és Zoltán (Bécs, 1996)

– Az osztrák Hadilevéltárban gyakorlatilag 1918 óta van magyar delegáció – ezt a magyar hadilevéltár bécsi fiókjának is tekinthetjük; a jogviszony a monarchia utódállamiságából származik. A két világháború között több mint tíz magyar volt kinn; amikor én oda kerültem, ketten voltunk. A két állam között a badeni egyezmény fogalmazta meg, hogy bizonyos javakat, amelyeket nem lehet szétosztani, Bécsben kell elhelyezni, de a magyar állam a saját költségén a mindenkori osztrák létszám harmadának megfelelő személyzetet állomásoztathat ott. A Horthy-korszakban ezt az egyharmadot képesek voltak finanszírozni – manapság az egy vagy két fő is gondot okoz; de óriási hiba volna teljesen feladni ezt a lehetőséget. Számomra remek kutatási lehetőség is nyílt, de a levéltári delegátusnak nem elsősorban ez a dolga, hanem hogy a magyar érdekeket képviselje. A megállapodás értelmében haza lehet hozni az eredeti iratokat másolásra. Én havonta jártam haza, s az autóm tele volt eredeti iratokkal. Jöttek ki Bécsbe magyar kutatók, s az ő munkájukat is segítették. Régebbi korok szakértőit

is, hiszen a szét nem választott iratanyag az első közös Habsburg-uralkodó korától egészen 1918-ig tart. Érkeztek olyan megkeresések is, hogy kutassuk fel a kérelmező nagyapjának az első világháborús kitüntetését. De közben ez alatt az öt év alatt én a közel ezernégyszáz tábornokomról és törzstisztemről is rengeteg adatot találtam. 1997-ben hazajöttem, tudományos főmunkatársként dolgoztam, megkaptam az intézet legkisebb szobáját, s 1999-ben lettem megbízott főigazgató. Egy év múlva kiírták a főigazgatói pályázatot, amit megnyertem, de akkor már felkérték a Duna Televízió alelnökének: az új évezredet ott kezdtem.

– Hogyan cseppentél a közmédia világába?

– Amikor létrejött a Magyar Történelmi Film Alapítvány, a kurátorok benjáminjaként a titkára lettem, s ezt a tisztemet a bécsi évek alatt is megtartottam. Ott olyan emberekkel dolgozhattam együtt, mint Sára Sándor, Hanák Gábor, Obersovszky Gyula, Maár Gyula, Kósa Ferenc, Gulyás Gyula... Sára Sándor néhány sikeres ausztriai és finnországi filmbemutató után azt mondta nekem: csináljak a televí-

Kedves Gula hadtörténész kollégámmal az MTV *Iskola utca* című műsorában 1999. szeptember 29-én

ziónak történelmi tárgyú műsorokat. Az a klasszikus felállás, hogy leül három történész egy asztalhoz, és beszélget – Erdöss Pál rendezővel ezt megreformálva találtuk ki a *Megidézett történelem* programot, ami akkor, 1998-tól kezdődően, egész estés műsor volt. Az volt a szándékunk, hogy havonta-kéthavonta, egészen a honfoglalástól végigvegyük a magyar történelmet. A témához leginkább értő történészek disputájához a korszakot megjelenítő kisfilmek és játékfilmek kapcsolódtak, s az utóbbiak szereplőit is bevontuk a beszélgetésbe. Sára láthatott bennem fantáziát, mert úgy vélte: előbb megtanulok műsört vezetni, mint egy műsorvezető a kellő mélységben megtanulná a történelmet. Én voltam az első, aki felvételtől úgy köszönt be: „Szeretettel köszöntöm a Duna Televízió nézőit határainkon innen és határainkon túl egyaránt.” Az igazi nagy debütálás élőben azonban az 1998. április 3-i Gulág-emléknap volt, amikor én vezettem a tizenkét órás monstre műsorfolyamatot, déltől az éjjeli műsorzárásig. Még azt is nekem kellett mondanom, hogy

„Rövidesen jön az *Esti mese...*” A sajtó persze tele volt velem, hogy miért épp a választások előtt, miért épp április negyedike előestéjén? Mindenesetre kiderült, hogy képes vagyok élőben műsört vezetni, s külsős létemre egyre többször felkértek fórumműsorok moderálására; azonkívül történelmi témákban is adhattam ötleteket. Végül az új elnök, Pekár István kért fel műsorokért felelős alelnöknek.

– *Média-alelnöknek lenni nagyobb presztízs volt az ezredfordulón, mint egy rangos szakmai intézmény főigazgatójának?*

– Ha presztízszen az anyagiakat is értjük, el kell mondanom, hogy főigazgatóként annyit sem kerestem, mint némelyik fiatal beosztottam. A Duna Televíziónál ezt eleve megháromszorozták. A szakmai presztízst illetően pedig – lehet, hogy naivan – azt gondoltam, hogy azon a poszton többet tudok tenni az összmagyarság ügyéért. Már amikor ott voltam, akkor érezkeltem azt, amit külsősként nem: hogy különböző nézőpontok, politikai elvárások is léteznek...

– *Az olvasók kedvéért muszáj megemlíteni, hogy 2001–2002-ben*

munkatársak voltunk ott, együtt érkeztünk, s mindketten kissé kaotikusnak, bohémnak, dzsungelszerűnek éreztük a média világát az előző közegeinkhez képest. Különösen szembetűnő volt a kontraszt a te esetedben: ha az asztalodra nézett az ember, minden katonás, elvágólagos rendben volt...

– Ha kilógtam a környezetből, az inkább amiatt volt, hogy különösebb politikai háttér és támogatás nélkül érkeztem. Lojális voltam az első számú vezetőhöz, aki odahívott. Amikor elterjedt, hogy az új elnöki pályázaton én is indulok, elmentem Pekár Istvánhoz, és biztosítottam afelől: egy ember biztosan van, aki nem ad be ellene pályázatot, és az én leszek – mert ezt én így tartom korrektnek. Hogy mit értem el ebben a pozícióban, arra Romsics Ignácot szeretném idézni, aki az egyik bírálóm volt a habilitációm során. Ő korábban – régi barátságunk okán is – nehezményezte, hogy elszegődöm a médiába. Úgy vélte: ez a történelmi pályafutásom végét jelentheti. A habilitáció során viszont azt mondta: el kell ismernie, hogy a Duna Televízió történelmi műsorainak színvonala és a műsorokért felelős alelnök személye között szoros összefüggés volt tapasztalható.

– *Hogy érzed: kijött mára a történész szakma az elefántcsonttoronyból?*

– Én úgy gondolom, hogy a jó tudományos ismeretterjesztés meghatározó és fontos, s ha például a Rubicon folyóiratot veszem, ahol a szerkesztőség tagja vagyok, húsz év alatt húsz-huszonegyezer példányban sikerült is ezt a missziót (lábjegyzetek nélkül) teljesíteni – miközben egy szakkönyv csupán néhány száz példányban jelenik

meg. De nem minden a népszerűség. Azt gondolom, hogy ezt a kettőt össze kell hangolni. Négy-öt száz oldalas monográfiákra kétségkívül szükség van ugyan, de legyünk őszinték: az emberek többsége nem ilyenekből szerzi a történelmi ismereteit. S itt van jelentősége annak, hogy ki írja a történelmi „publicisztikákat”, s mennyire hitelesek azok.

– *A politikusok gyakran valamiféle előképet, párhuzamot, netán tételes ideológiát is keresnek a XX. századi történetekben. A történelem a politika szolgálóleánya, netán díszítőszere?*

– A politika nyilván szeretné, hogy – úgymond – legyen szolgálóleánya, de a történészek többsége (s e tekintetben mindegy, hogy valakit balra vagy jobbra sorolnak) általában nem ezt az igényt igyekszik kielégíteni. Én a magam részéről még soha nem kaptam olyan megrendelést, hogy erről a témáról vagy személyről olyat írjak, ami megváltoztatja a megítélését.

– *Mások kapnak?*

– Nem tudom. Nem tudok mások nevében nyilatkozni, de ha arra gondolok, hogy 1945 után fel kellett építeni egy nemlétező partizán- és egyéb történelmet, akkor bizonyára igen. Egyszer az átkosban – hiába, hogy én a csendőrökkel foglalkoztam – rám testálták, hogy írjam meg Rácz Gyula „partizánvezér” történetét. Az életrajzi könyv, amibe szánták ezt a fejezetet, meghíusult; de a fejezet évek múlva kisalakú brosúraként – negyvenkét oldalon! – mégis megjelent a Zrínyi Katonai Kiadónál. Ilyen természetű musz-feladat tehát létezett. A kollégáim mosolyogtak, mert azért, hogy kijöjjön a közel három ív, olyanok is szerepeltek benne, hogy „megcsillant a hold-

Seminárium a Károli Gáspár Református Egyetemen (2012)

fény a puskák csövén”. Meg a címe is az volt, hogy *Testvéri földön a magyar szabadságért* (merthogy ez a partizáncsoport Lengyelország területén működött); de semmi olyan nem szerepelt benne, ami ne felelt volna meg a valóságnak – s ez a dolgozat az én publikációs listámról soha nem volt kihúzva.

– *Vagyis nem retusálsz az életművedet...*

– Nem. Még az olvasói leveleimet is összegyűjtöttem magamnak, noha azokat nem fogadja be a publikációs nyilvántartási rendszer. Hozzá kell tennem: az én családomban nem voltak papok, nyilasok, csendőrök, arisztokraták – amikor róluk írok, azt kétségtelenül személyes érdeklődésből, de nem személyes érintettségből írom. Ha arra akarok válaszokat találni, hogy egy kifosztott, megcsonkított ország 1938-ra hová jut el, az akkori Európában hová helyezhető, ahhoz nem kell politikai megrendelés. Hogy mást ne mondjak: a népi kollégiumok rendszere nem a fényes szellőkkel indult, hanem már a háború előtt létezett.

– *Ha történelemhamisítónak bélyegeznek, amikor ilyen tényekre*

emlékeztetsz, amögött a régi hamis történelem védelmezése vagy napi politikai érdek áll?

– Azt gondolom, mind a kettőből van benne. Minden olyan társadalmi csoport, politikai többség vagy kisebbség, amelynek a sorsára egy történelmi korszak hatott, általában csak egy az egyben képes azt a korszakot elfogadni vagy elítélni. S ezt a sarkosságot tapasztalom ma is.

– *Fekete-fehér a gondolkodás?*

– Igen, és én azt gondolom, nem szabad fekete-fehérben gondolkodni.

– *Hogyan telt számodra az évezred első évtizede?*

– Amikor véget ért a Duna Televíziónál a megbízatásom, Gecsényi Lajos barátom nyújtott néhány hónapra mentőövet a Magyar Országos Levéltárban; majd az Állambiztonsági Szolgálat Történelmi Levéltárába kerültem, hiszen az én csendőr-témám passzolt oda. Akkor már megjelent a Horthy-korszak magyar katonai felső vezetéséről szóló lexikonom és adattáram, s e témában 2006-ban elnyertem az MTA doktora címet is. Akkor megkeresett a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudomá-

nyi Karáról Istvánfi Csaba korábbi rektor, hogy a Társadalomtudományi Tanszéken egyetemi tanári állást tudna felajánlani. Itt sporttörténetet is oktatnak, s én korábban nemcsak olimpiatörténettel foglalkoztam, de – hozzáteszem – diákként még a Népsport tudósítója is voltam. 2007-ben lettem itt egyetemi tanár, majd egy volt doktoranduszom keresett meg azzal, hogy a veszprémi Pannon Egyetemen segítsék beindítani a történész-képzést, mert a Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézetében addig nem tanítottak a hallgatóknak magyar történelmet. Itt tanítottam egy éven át a XIX. század végi – XX. századi korszakot, amikor megkerestek a Károli Gáspár Református Egyetemről, hogy – két korábbi sikertelen kísérletük után – segítenék-e ott a történész doktori iskolát összehozni. Ezt elég hamar, megfelelő szinten sikerült létrehozni, én pedig előbb tanszék-, majd intézetvezető egyetemi tanár lettem. Ezt követően kaptam felkérést a Nemzeti Közszolgálati Egyetemről, hogy átmennék-e oda tudományos rektorhelyettesnek. Ezt a munkát csináltam másfél évig, s erről – akárcsak az akadémiai félállásomról – akkor mond-

tam le összeférhetetlenség miatt, amikor 2014 januárjában kineveztek a VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatójává.

– *Előbb maga az intézet ellen folyt tiltakozó szervezkedés, majd a személyed ellen is.*

– Igen, először még nekem is elküldték a kör-emailt, hogy írjam alá a tiltakozást...

– *Miért kellett ez ekkora szakmai indulatokat?*

– Az alapító rendeletben olyasmi szerepel, hogy az eddig kibilient történelmet másként kellene mutatni – s ez nyilván eminens érdekeket sért. Ez ellen mindenki tiltakozik: az is, aki harminc-negyven évvel ezelőtt Horthy-faszizmusról vagy a Gellért Szálló teraszán villásreggeli közben megbeszélte kassai bombatámadásról írt; s az is, aki azt sérelmezi, hogy az akadémiai intézetek mellett valami mást is létrehoznak. Én erre azt mondtam a kollégáimnak: az, hogy a történész szakma több lehetőséget kap, és vitatkozhatunk, csakis jó lehet. Ilyesmire minden kormányzatnak joga és lehetősége van. Amikor létrehozták a Gerő András vezette Habsburg Történeti Intézetet, nemigen tiltakozott senki, pedig az sem akadémiai in-

tézet. De például a Földes György vezette Politikátörténeti Intézet is megmaradhatott a volt Párttörténeti Intézetből átalakulva. Én azt mondom, hogy a „független” jelző használata ebben a tekintetben számárság. Azt mondják ránk, hogy kurzuslovagok vagyunk, miközben más irányzatossággal nem volt problémájuk.

– *Az alapító rendeletről eltekintve megmondja valaki, mit csinálnak a VERITAS-nál?*

– Senki. Engem sem a miniszterelnök, sem a miniszterelnökséget vezető államtitkár, majd miniszter nem hívott fel, nem adott utasítást: nem mondta, hogy ezt vagy azt kell kutatnunk, ilyen vagy olyan eredményre kell jutnunk. Azt mondtam egy kritizálónknak: figyelj, nem a hatvanas években vagyunk, amikor leszóltak a pártközpontból. Ti csak azt hiszitek, de nem így működik. Nyilvánvaló, nemcsak az lehet a nagybetűs „Igazság”, amit mi fogalmazunk meg – de nem is az, amit valaki más.

– *Mivel foglalkoztok voltaképpen?*

– A kiegyezéstől az Antall-, illetve Boross-kormány működéséig próbáljuk áttekinteni a magyar történelmet. A főigazgatót és a helyettesét is beleszámítva tizenhét tudományos munkatársunk van, három kutatócsoportban. Mindegyik csoport öt főből áll: van a dualizmus kori, van egy az első világháború végétől 1945-ig, egy pedig 1945-től 1994-ig. Gergely András, Ujváry Gábor, illetve Zinner Tibor a három kutatócsoport-vezető. A kutatók többsége a harmincas éveiben jár, de akad, aki fiatalabb. Ketten most védik a PhD-disszertációjukat, mindenki másnak tudományos fokozata van.

A VERITAS Történetkutató Intézet „csapatával” az Országház Felsőházi termében (2014. szeptember 29.)

– Egy év után már meg lehet kérdezni: létezik-e identitása, csoportadata a VERITAS-nak?

– Azt gondolom, hogy létezik. Mindenkit figyelmeztettem, hogy támadások érnek majd bennünket, de azt mondták: tanár úr, bennünket az érdekel, hogy mit tudunk felmutatni. A támadások össze is tudnak érlelni egy társulatot.

– A három felsorolt időszak két-ségkívül a legneuralgikusabb periódust adja ki a történelmi – bal- és jobboldali – eredetmondák szempontjából. Nem tudtok olyan momentumhoz nyúlni, ami ne váltana ki ellenérzéseket, ne sértene érdekeket...

– Ezzel tisztában voltam, de bevallom, ekkora hisztériára nem számítottam. Azt gondoltam, lesz majd morgolóadás, de nyílt vitában el tudjuk oszlatni az aggodalmakat.

– A nevezetes kamenyec-podolszkiji ügyben viszont a te személyed is célkeresztbe került. Ez ráadásul nem is annyira a történelmi mivoltodnak, mint a média-szereplésidnek a hozadéka volt. Óvatosabbnak kellett volna lenned; vagy mindenképpen kerestek volna muníciót ellened?

– Amíg a személyen nem volt összekötve a VERITAS-szal (mivel addig, amíg nem volt tény, nem beszéltem arról, hogy ezt felvetette Boross Péter miniszterelnök úr), addig én is megkaptam a tiltakozásra való felszólítást – tehát nem volt velem probléma. Amikor kiderült, akkor voltak olyanok, akik visszafogottabbá váltak velem szemben; s akadt olyan is, aki a szemembe mondta, hogy elárultam a történész hivatást. Amíg nem jött ez az ügy, korrekt interjúkat adhattam – de a kirobbanásakor a HVG már nem hozta

le velem az egyeztetett anyagot, mondván, hogy ez immár szóba sem jöhet. Egy történész barátom, aki hívő zsidó, azt mondta nekem: az lehet a magyarázat, hogy a holokauszt-emlékévé kapcsán minden felfokozott volt. De én ténykérdésről beszéltem. Azt mondtam az 1941-ben Magyarországról kitoloncoltak kapcsán, hogy egy országból akkor lehet kitoloncolni valakit, ha azt idegenrendészeti eljárás keretében teszik.

– Nyilván az volt az áthallás, hogy a szakmai szlengben idegeknek számítottak az itt élő zsidók, ha nem voltak papírjaik.

– Már az 1903. évi V. törvény-cikk így szabályozta, hogy külföldieknek a magyar korona országainak területén miként lehet tartózkodni. Összekutyulva a dolgokat, azzal vádoltak meg, hogy a holokausztot én idegenrendészeti eljárásnak tekintem, mi több: a holokausztot tagadom. Nem. Azt mondtam, hogy a kiutasítás így történt, és a magyar hatóságok nem tudhatták azt, hogy egy hónap múlva majd legyilkolják ezeket a tragikus sorsú embereket.

– Ugyanazt mondtad, mint Braham, aki elég nehezen vádolható holokauszt-tagadással...

– Azt mondtam vitapartneremnek, akik aztán tudatlannak és hozzá nem értőnek is minősítettek, hogy nézzük meg a tényeket: mikor indult vonat Munkácsról Kamenyec-Podolszkijba? Ismerjük a pontos döntéseket? Tudott volt 1941 júliusában, hogy a határon áttettekkel mi történik majd 1941 augusztusában? Nem arról van szó, hogy ez szép dolog volt-e – mert morálisan elfogadhatatlan. De nem lehet azt mondani – én legalábbis úgy látom –, hogy ez ugyanaz a deportálás, mint ami a magyaror-

szági zsidósággal történt Magyarországon német megszállását követően. A kitoloncolt és Kamenyec-Podolszkijban kivégzett zsidóknak a nagy része nem volt magyar állampolgár, nem volt magyarhonos. Én egyáltalán nem valami gyilkos eszmét párfogoltam, csak történészként azt fogalmaztam meg, hogy ez az eljárás milyen formában történt.

– Érzek némi párhuzamot Romics Ignác méltatlan megvádolásával, de hát én nem vagyok történész.

– Ez egy nagyon jó ürügy volt a VERITAS elleni támadásra, az igazságtartalmától függetlenül. Amikor Krausz Tamás az ATV-ben felvetette, hogy ez már a holokauszt-tagadást súrolja, és büntetőjogi kategória, másnap Oláh Lajos, a Demokratikus Koalíció képviselője feljelentett holokauszt-tagadásért. Oláh Lajos viszont azóta sem keresett meg, hogy Szakály úr, elnézést kérek, mert az eljárást közel hat hónapos nyomozás után bűncselekmény hiányában megszüntették. Pedig az Új Élet című lapban úgy nyilatkozott, mint „az ember, aki feljelentette Szakály Sándort”... Én azt gondolom, hogy a holokauszt megkerülhetetlen történelmi tény, de hogy a XX. századi magyar történelmet csakis ennek az optikáján keresztül lehetséges és kívánatos vizsgálni, illetve hogy a holokauszttal kapcsolatos részletkérdések vitájában a tényekkel való érvelést könnyedén odavetett antiszemita-vidak helyettesítsék, az szakmailag elfogadhatatlan. Az pedig, hogy jogszabályokban próbáljuk korlátozni a ténytisztelő kutatás szabadságát, véleményem szerint nem visz közelebb az igazsághoz.

Csontos János

„A nemzetegység morális és spirituális fenntartása”

Bertha Zoltán: *Erdély felé*. Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Budapest, 2012.

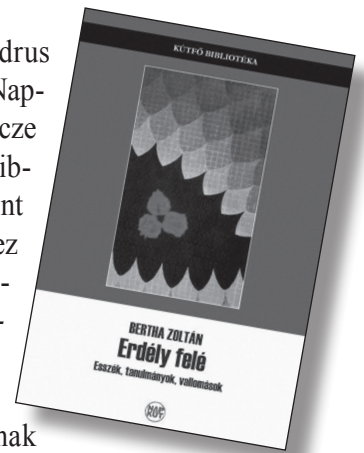
„Először azokra a lázas hetvenes évekre gondolok... ,többedmagammal élénken kezdtünk figyelni a határon túli magyar irodalom fejleményeire. Olvastuk, bújtuk, ami hozzáférhető volt, és tudtuk, hogy remekművek születnek Erdélyben is” – tekint vissza debreceni egyetemi éveire Bertha Zoltán *Erdély felé* tanulmánykötetének Bálint Tiborra emlékező vallo-másában. Azokat az egyetemi éveket idézi fel, amikor „ízlelgették” a neveket, s többek között: Bálint Tibor, Sütő András, Székely János, Kányádi Sándor, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos – az erdélyi magyar írók legnagyobbjai – kerültek látószögébe.

Bertha Zoltán József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus az 1980-as évek óta folyamatosan publikál a határon túli magyar irodalom köréből: Görömbei Andrással közösen szerkesztett *A hetvenes évek romániai magyar irodalma* és *A romániai magyar irodalom válogatott bibliográfiája* után monográfiát jelentet meg „az ízig-vérig kolozsvári” Bálint Tiborról és a sajátos magyar élethalálharcot vívó Sütő Andrásról; önálló tanulmánykötetet szentel a „fekete-piros versek” költőjének, Kányádi Sándornak; az erdélyi irodalmat mindig éles szemmel figyelő Németh Lászlónak; a „székely Homérosz” Tamási Áronnak. *Gond és mű, Sorstükör, Sorsbeszéd, Sorsjelző, Sorsmetszetek* tanulmánykötetei már címükben is jelzik a Trianon utáni magyarság iránt érzett aggodalmát; a magyar nemzet szellemi és erkölcsi összetartozásának, a romániai magyar irodalom kulturális-morális-spirituális értékeinek, s egyben Erdélyt az anyaországgal összekapcsoló nemzeti hagyományainak, sorskérdéseinek hangsúlyozását. *Erdélyiség és modernség* élménye mellett Ady korszerűsége, Németh László eszmevilága, Serfőző Simon életműve, Utassy József költészete sem kerüli el figyelmét: irodalmi szemhatára a klasszikus modernség első hullámát képviselő nyugatosoktól a posztmodern kortárs költészetig tágul.

Bertha Zoltán, az erdélyi magyar irodalom egyik legszakavatottabb képviselője sokrétű írói-költői arcképvázlatokban, részletes recenziókban és őszinte vallomásokban ad hiteles, átfogó képet a határon túli modern magyar irodalomról legújabb kötetében:

Erdély felé címmel. A Cédrus Művészeti Alapítvány és a Napkút Kiadó gondozásában, Vincze Ferenc szerkesztette Kútfő Bibliotéka sorozatban megjelent szép kötet borítóján – a címhez illően – idősebb Bertha Zoltán festőművész *Kisebbségben (Erdély)* alkotása látható.

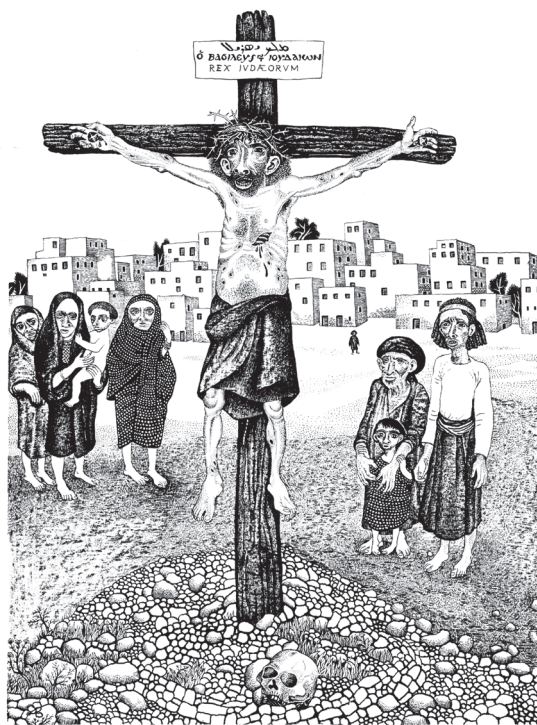
A tudatosan szerkesztett kötet a magyarság megmaradásának esélyét latolgató *Erdélyiek Szárszón* című bevezető után bepillantást enged a „poeta angelicus” Dsida Jenő, a műfajok határait feszegető Tamási Áron; a morálfilozófiai drámai példázatairól is híres Sütő András, a „krónikási és konfesszionális hitelességű” Kányádi Sándor; a látomásos-drámai sorsvállalás megrendítő szólamaival játszó Szilágyi Domokos, a képzetsűrítések-asszociációk villanásait megvalósító Lászlóffy Aladár, a rendkívül sokszínű Lászlóffy Csaba; a „kőgörgeteg-morajlással pulzáló” Király Farkas, valamint a riporter-szociográfus Cseke Péter életművébe. Egyes szerzők ismertetése után összegzi a modern erdélyi líra istenes költészetét; részletezi az abszurd különféle árnyalatait a groteszktől a burleszkig, a szatírától a tragikomédiáig; bemutatja a rendszerváltó fordulat élményvilágából táplálkozó erdélyi irodalmat; majd Babits-, Németh László-, Páskándi Géza-, Sütő András- és Szócs Géza-idézetek nyomán eltűnődik a kisebbségi sors, nemzeti közösség kérdésén: „Az emberi minőségnek nincs mérete... csak mélysége és magassága. Bárhol születik: köt és emel... a bennünk lévő – s a fölöttünk húzódo értékekhez”. A tanulmányokat Sipos Lajos informatív tömörségű, filológiaiailag is rendkívül igényes *Tamási Áron* monográfiájának és Széles Klára *Lászlóffy Aladár* hatalmas életművét „korfelidéző adatgazdagsággal” felelevenítő kötetének recenziói; valamint Sigmond István lidércnyomásos *Csókavész* című regényének és Lőrincz György *Besúgó voltam, szívem*, a magyar „spionpróza” kimagasló teljesítményének kritikái követik. A kötet egy-egy jeles alkalommal elhangzott személyes hangú esszével (Tamási Áron-, Szilágyi Domokos-szobor avatása, Páskándi Géza-emléktábla koszorúzása, az egyik legtermékenyebb kortárs, Lászlóffy Csaba és az erdélyi népi kultúr- és keresztény képzetkincsből táplálkozó Ferenczes István köszöntése); valamint Sütő András, Lászlóffy Aladár és Bálint Tibor emlékét idéző őszinte vallomással zárul.

Bertha Zoltán sokféle szépirodalmi – irodalomtörténeti írást feldolgozó kötetéből teljesebb és árnyaltabb képet kapunk a Nyugat-nemzedék korában jelentkező, több műfajban is jártas Dsida Jenő munkásságáról, valamint a mitikus-mesei Tamási Áron *Jégtörő Mátyás* című regényéről, amelyet Babits nyomán (*Népmese és regény*) a hiedelemvilág és a földi valóság szintézisaként elemz. Közvetlenül a háború után induló, a modern magyar nemzeti sorsirodalom fő vonulatához tartozó Sütő András és Kányádi Sándor életművét is új megvilágításba helyezi, mikor az *Advent a Hargitán Silenced Voices* című dublini kötetben megjelent angol fordítását, valamint Kányádi lelki-morális hanyatlást bemutató, a groteszk irányzataihoz köthető tragédiáit ismerteti. A Forrás-nemzedék első hullámának mértékadói közül a már említett Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár és Lászlóffy Csaba mellett a világirodalmi rangú, abszurd drámákat is író Páskándi Géza, és a közép-kelet-európai sorspanorámát festő Bálint Tibor munkásságát méltatja. Az Isten-élmény változatait bemutató fejezetben a Forrás-nemzedék második hullámával induló Farkas Árpád *Fekete karácsonya*, Balla Zsófia *Fekete Adventje*; a fiatalabb nemzedékből Szócs Géza „misztikus végigazságokat” összegző *Esti imája*, Kovács András Ferenc stílusimitációs *Erdélyi töredéke*, sőt, a legfiatalabb generációhoz tartozó, Isten jelenlétét rebbenő lélekmozdulatokkal fürkésző Iancu Laura *Lelkiismeret* című verse is a példaként felsorolt művek között szerepel. Az irodalomtörténeti idézetekkel bőségesen tűzdelt kötet szép, részletes elemzést ad többek között a Dsida nyomán ismertté vált Nagycsütörtök-parafázisok szövegközi jelentésátvitel gazdagságáról, Kányádi Sándor *Valaki jár a fák hegyén* sejtelmes

transzcendenciájáról, Bálint Tibor *Zokogó majom* áttörést jelentő vallomásos tényregényéről, Lászlóffy Aladár *Óda az álomhoz* című hosszúverséről vagy Király Farkas *Higanymadár* kötetének az emberi kapcsolatokat érzékeltető fanyar disszonanciájáról. Érdemes kiemelni a Bálint Tiborról festett hiteles portré őszinte vallomását, vagy a Lászlóffy Aladár temetésén elhangzott beszéd megindító, fel-emelő zárlatát. Választott szerzőinek tematikai-műfaji-poétikai-stiláris jellegzetességeit nyelvi koncentrációval kimunkált, színvonalas elemzésekben összegzi.

A részjelenségeket vizsgáló, az egyes művekre többször is visszatérő, logikusan szerkesztett kötetben a szerzőket kronologikus sorrendben tárgyaló tanulmányok után a kritikák és vallomások tematikusan szorosan kapcsolódnak az előző fejezetekhez: így válik Bertha Zoltán hatalmas tudásanyagot mozgó, az erdélyi irodalmat a világirodalom vérkeringésébe kapcsoló, nagy ívű kötete a modern erdélyi irodalom széles panorámáját festő teljes egészé. Páskándi Géza életművét méltatva írja, hogy „egyetemes magyarságtudatra, nemzeti eszmélésre, egyetemes műveltségsmény követésére tanított bennünket... hűségre és tisztességre, tudásra és hitre”. Ezekre az erkölcsi-szellemi értékekre tanít Bertha Zoltán *Erdély felé* kötete is, és mindarra a morális-spirituális többletre, amivel legkedvesebb erdélyi szerzőit jellemzi: művészi értékre, pontos-hiteles léleklátásra, nyelvi tisztaságra, stiláris sokszínűségre, gondolati összetettségre, feltétlen szellemi nyitottságra, igényességre. A nemzeti sorsirodalmat árnyaltan és sokrétűen bemutató kötet a modern erdélyi irodalom újszerű szintézise.

Golgota (1972)

Sebők Melinda

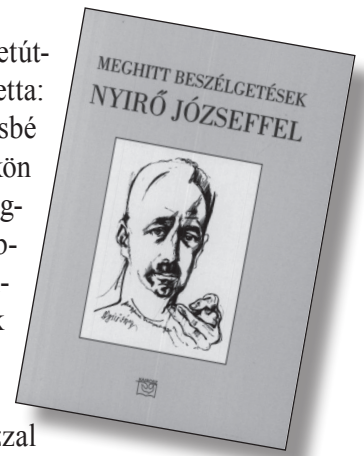
Medvigy Endre: Kairosz Kiadó,
Meghitt beszélgetések Budapest, 2013.
Nyirő Józseffel

Alig találunk irodalmunkban olyan heves vitákat kiváltó, megosztó személyiséget, mint Nyirő József. A körülötte fortyogó, leülepedni nem akaró viták messze meghaladják az irodalom berkeit. Jól emlékszem 1999 telére. Medvigy Endre irodalomkutatóval, az író egyik legavatottabb értőjével, az életműkiadás gondozójával a bécsi Pázmáneumban tartottunk előadást Nyirő Józsefről. Ő a „székely apostol” életútjáról, műveiről beszélt, én ismertebb novelláit, regényrészleteit szólaltattam meg. Másnap reggel, elmenőben a híres épületből, ahol Nyirő maga is mint kispap tanult, a lépcsőfordulóban a Pázmáneum akkori rektora várt minket fekete reverendájában, pulykavörös arccal. – Tudják, kinek csináltak maguk tegnap itt előadást? – kérdezte. – Egy aposztának, egy kiugrott papnak! – és feleletet nem várva dühösen bevágta maga mögött az ajtót. Hogy egy épp száztíz éve született, meglehetősen jelentékeny íróit idéztünk meg azon az estén, láthatóan egyáltalán nem érdekelte a rektor urat. (Az eset azért is érthetetlen, mert a Katolikus Magyarok Vasárnapja, az egyik legrégebbi Clevelandban megjelenő magyar újság, 1958-ban, Nyirő halála után öt évvel folytatásokban közli a lap hasábjain a *Madéfalvi veszedelmet*, az *Uz Bencét*, *A zöld csillagot*.) Hát, hogy is van ez? Aposztata, antiszemita, fasiszta? – nem sok egy kicsit a negatív minősítésekből? A nemrégien megjelent *Meghitt beszélgetések Nyirő Józseffel* című kötet szerkesztője, Medvigy Endre megteremti a lehetőséget, hogy az életművet mélyebben és kevésbé ismerők, a fenntartás nélküli hívők és az előítéletes gondolkodásúak – hogy szokták mondani? – „árnyaltabban” tudjanak eligazodni a Nyirő-kérdésben.

Támpont ez a könyv mindenképpen, mert a műfaj természeténél fogva a személyesség hangján szól az író a művek háttéréről, a megírás indítékairól. A több mint félszáz kötetbe szerkesztett beszélgetés kétharmada Nyirő Józseffel készült interjú, egyharmada körkérdés, melyekben az író más írók társaságában válaszol többnyire ugyanarra a kérdésre, s végül ebben a harmadban találjuk a Nyirőről szóló két kis esszét Csukássy Lóránttól és Kisjókai Erzsébettől. Medvigy Endre az utószóban részletezőn kitér az in-

terjúkészítők személyére, életútjukra. Széles és gazdag a paletta: a legismertebektől a kevésbé számon tartott írókon, költőkön át, a homályban maradt újságírókig terjed a névsor. Különbőség van az interjúkészítők felkészültségében is. Az egyik legműveltebb, tág horizontú kérdező a sihedernek számitó Dsida Jenő, ami azzal magyarázható, hogy mindkettejük élete, dacára a korkülönbségnek, a korabeli erdélyi irodalmi élet meghatározó eseményeihez köthető. A marosvécsi találkozón, 1929-ben szövődik barátságuk (Dsida mindössze huszonnégy éves ekkor), és tovább mélyül a Keleti Újság szerkesztése idején. A Keleti Újságban jelenik meg részletekben az *Uz Bence*, melyről Dsida mint az 1936-os „pesti könyvnap” szenzációjáról beszél, s szól ugyanitt elismerően Nyirő korábbi nagy sikerű köteteiről, a *Jézusfaragó emberről*, *A sibói bölényről* és az *Isten igájában* című önvallomásos regényéről. Az interjú születése idején a *Havasok könyve* még nem állt össze kötetté, de már elbeszélései olvashatók a Keleti Újságban, amelynek könyv alakban történő megjelenését ugyancsak Dsida üdvözli majd az újság 1937-es februári számában. Amikor egy évre rá, Dsida a kolozsvári kórházban haldoklik, és Nyirő meglátogatja őt, a fiatal költőbarát neki adja át utolsó verseit. Ugyancsak a felkészült kérdezők közé tartozik Thury Zsuzsa, a századforduló híres novellistájának, a mára már inkább csak az irodalmi tudatban őrzött Thury Zoltánnak a leánya. Az interjú nyitójelenetét az *Isten igájában* önéletrajzi regényében maga Nyirő is megírja: molnár korában, Kidéről bekocsikázva, miután a liszteszsákokat széthordta Kolozsváron, a mellényzsebében őrzött novellák olajfoltos kéziratával kopogtatott a szerkesztőség ajtaján.

Az interjúk többsége Nyirő mély táj- és emberismeretét emeli ki, és szinte valamennyi beszélgetés során felmerül a székely írótság mibenlétének kérdése. Nyirő ezekben a nyilatkozatokban magát mint a székely öntudat hírvivőjét tünteti fel. Egy olyan író portréja rajzolódik ki előttünk, akinek székely mivolta, amelybe összesűrűsödik öntudat, történelmi szerep és hivatás, hitvallás is egyben, esetében talán az egyetlen lehetőség, hogy az emberről s az őt körülölelő világról a legtöbbet mondhatta el.

Magyar László, az Esti Kurír munkatársa, aki nek az interjúalanyokról készített kitűnő karikatúrái a kötetben is szerepelnek, azért utazik Erdélybe, hogy Kemény János, Kós Károly, Tabéry Géza és Kovács László mellett Nyirő Józsefnek is feltegye a kérdést: létezik-e erdélyi szellem, mi az erdélyiség? S habár különbségek is adódnak válaszaikban, a körkérdés íróit mégis kitapinthatóan összefogja a „Helikoni-múlt”, a transzilvanizmus eszmeköre. Az *Uz Bence* magyarországi könyvnapj sikeréhez hasonló diadalút a *Jézusfaragó ember* 1937-es Nemzeti Színházbeli bemutatója. Nyirőről, az emberről ezekben a szülőföldjéről távol született interjúkban tudunk meg a legtöbbet. A család, a kidei molnárság évei, az írói indulás kapnak helyet az emlékezésben, és szinte minden alkalommal a havasok, a székely táj, a székely ember és mentalitás himnikus dicsérete is megjelenik a nyilatkozatokban. Ennek a diadalútnak megkoronázása az *Emberek a havason* című film, Szóts István rendezésében, amely 1942-ben a velencei biennálén első díjban részesült. Két interjúban is vall Nyirő e közös alkotásról, meghatározva helyét, küldetését az egyetemes magyar filmművészetben.

Ugyanabban az évben, 1942-ben, amikor a mozikban a magyarországi és erdélyi nagyvárosok nagyközönsége számára is megtekinthető az *Emberek a havason*, Nyirő mint az Erdélyi Párt tagja, behívott képviselő lesz a budapesti parlamentben. Az utókor ettől kezdve követi politikai szereplését, mert 1942. február 24-től kezdődően megszakítás nélkül országgyűlési képviselő, követi a kormányt Sopronba is. Az már kevésbé érdekli a meg- és elítélőket, hogy Nyirő sosem vált pártot, az Erdélyi Párt nevében ténykedik, „ahogy lehet”.

Tegyünk egy csöppnyi kitérőt. E sorok írója, életkoránál, érdeklődésénél fogva abban a szerencsében részesült, hogy az 1943-as balatonszárszói találkozó résztvevői közül közel két tucatot személyesen ismert, legtöbbjükkel hosszú beszélgetést folytatott. Ahogy visszaemlékszem, valamennyien megerősítettek abban, hogy a szárszói találkozó évében a magyar értelmiség java a németek Sztálingrádnál elszenvedett megsemmisítő veresége után tisztában volt a háború lehetséges kimenetelével. Hogy miért

nem beszéltek erről nyilvánosan, ott, a Balaton partján? Mert a tábor épségét, az előadások megtartását veszélyeztették volna. A Magyar Királyi Ügyészség ugyanúgy betiltatta volna az összejövetelt, mint hat évvel korábban a népi írók egy részének könyveit. Akkor, miért maradt a legutolsó pillanatig Nyirő a soproni parlament tagja? Csak egy magyarázat kínálkozik erre: hiszékenysége, hihetetlen naivitása. Mert az volt. A legvégsőkig reménykedett abban, hogy a II. bécsi döntés eredményeként megszületett határmódosítás a háború utáni rendeződés során is érvényben marad. S ennek szavatolását egy olyan hatalomtól várta, melynek csillagzata alámerülőben, leáldozóban volt. A magyarság, benne Erdély és a székelység védelmét rossz helyen kereste, nem volt jó stratégia.

Két mélyen elgondolkodtató interjú szerepel a kötetben. A egyiket, a *Súly alatt a pálma* címűt a Trianon utáni erdélyi irodalommal foglalkozók számára ma is megkerülhetetlen könyv szerzője, Ligeti Ernő készítette Nyirővel. Meghitt, baráti a hangnem, látszik, hogy kölcsönösen szeretik, tisztelik egymást. A sibói bölénynek a Korunk hasábjain megjelent ismertetőjében Ligeti egyenesen „templomépítőnek” aposztrofálja az író. A vészorkorszak idején hiába szerezt menlevelet többek között Nyirő közvetítésével Mester Miklós államtitkár Ligeti Ernőnek és feleségének, származásuk miatt a nyilasok meghurcolják, megkínózzák, és a Liszt Ferenc téren agyonlövik őket. A másik interjú kérdezője, Szász Endre a Keleti Ujság volt felelős szerkesztője. Az időpont 1942 júliusa. Az interjú utolsó mondatait idézem. „– Csak egyről ne feledkezz meg, Jóska – zárom le a beszélgetést csendesen, ... te akármilyen foglalkozást vallottál be az adóhivatalnak, elsősorban és mindenekelőtt író voltál. Nehogy ettől a te legnagyobb rangodtól foszson meg a nagyváros.”

Szász Endre aggodalma jogosnak bizonyult, minden másként alakul, ha az óvó-védő tanácsot meghallgatva, megmarad legnagyobb rangjánál, az írósnál. Kár volt, mondom én is, mert ami ezután történik vele, alkalom mai megítélésére, a legméltánytalabbra is, hogy poraiban alázzák meg.

Gy. Szabó András

Rózsássy Barbara: Stádium Kiadó,
Fekete-fehér fénylés 2014.

Az ember életében vannak nagy ünnepek. A *Fekete-fehér fénylés* című verseskötet megjelenése számomra az. Nagy ünnep. Miért? Mert ebből a válogatott verseket tartalmazó könyvből kiviláglik a fiatal költő, Rózsássy Barbara kristálytisza arca. Azért is az öröm, mert íme a kortárs magyar líra folytatása! Sugárzó karakterrel. Mély benső átéléssel. A tenger fölél kifeszített – lehet-e a lélek híd? – nyugalommal. A nyugalommal, amely minden részében izzik. A félelem sátora és a magány sötétbe vivő kőlépcsője ettől lesz fehér. A poéta kedvenc szavával – a *fényléstől*.

Gondolhatjuk, a versekbe emelt reneszánsztól – a lírát és a piktúrát megidéző Itália-élménytől – van ez az izzás. Attól is, de még inkább attól a lírikus vérvé vált létélménytől, amelyben a huszadik-huszonegyedik század *komoran* dübörgő valósága – szelleme és mocska – át van itatva (hogyan megtisztuljon?) Dante és Mantegna, Giotto, Caravaggio, a szépség pokoljáróinak küzdelmével. Azzal a gyógyírként ható, a tollat és az ecsetet *szabadítóként* kezelt cselekedettel, amely *visszalélegzi* ember és Isten csatájából a kozmikus térbe hullott darabokat: az emberségünk fölnövésében szerepet játszó igazságkereső maszkokat, s nemkülönben a magába burkolódzó lélek intim pillanatait. Ez utóbbiról sosem a gyóntatószékben, mindig csak a versben lehet számod adni.

Rózsássy Barbara jól tudja ezt. Ezért vív magával – ének csatája a szikrázó porondon – személyiségmegjelölő harcot. Harcot, amely a rejtezés ellenére is föltöri a magány burkát. Szerelmet és szeretetet képzel, nem akármilyen sátor, kínzó félelmei fölé. Az *éjszaka poklából* úgy szabadítja ki magát, hogy az álomkalandra induló, többnyire forró test – a *Találkozás Arthur Rimbaud*-val című ciklus az *időtlen szerelem* mint boldogságélmény foglalatában érzékletes pontossággal hírel, hogy mily csinos a „völegény” – a *tükör-játékban* (öt nézem, magamat látom!) egy pillanatra megnyugszik. „Mutasd magad bennem, mint fény magát az árnyak! / Téged árnyammal is fénybe borítanálak, / Hold, Nap úszna velünk! // Fűben hagyott illatát levetett ruhádnak / magamra öltöm, belőle készítek ágyat, / hol időtlenedünk” (*Időtlen*).

Tökéletes hang. A *Suttogással telt szoba* (1998) szerzője – az érzelmi toposz benső vihart kavart – már érzi a „versen” túli vers (az igazi vetkezés) fölé-

nyét. Igaz, hogy ekkor még „üveg-
ből van a csönd”, és a rejtekezés páncelja néha meghasad. Talán ezért is maradt ki a kötetből az éjt gyönyörlopóként vizionáló az *A szerető*. Pedig, ha eme bimbózó őszinteségnek – a szómámor mese – megleljük indítóokát, közelebb kerülünk a későbbi *líra-ént* egy másik, ám ugyanazon töről fakadt líra-énnel fölkavaró versek (maszkos örömtáncok, tükörjátékok) összetett világához. A lépcsők, vagyis az énmegvallások fokozataihoz. „Ruhám szegélyét megérinti az éjszaka, / ahogy kilépek az ajtón. / Két keze lassan csúszik fölfelé / a csípőmig, / és beleolvadok mélyfekete csöndjébe.”

Az egyszerű és bonyolultabb tükörjáték arra mindenképpen jó, hogy kinyílják a képzelt vagy valószínűs „pokol” megannyi ajtaja. Döntülés helyett sóhajokkal, finom (néhánykor a másikat is érintő) önvesszőzéssel. Szerelmi társként való fölajánlkozással, Róma tereit, Padova élni-tanulni segítő egyetemét, Dante szellemét és a halhatatlan vásznakról lelépő testeket körülölelő mosollyal. A narcisztikus, minden kimutatott oldaláról szerethető én líráradása – mindenkor a formafegyelem bűvöletében – olyan gazdag, hogy az álarc *élenkítő gesztusában* ott a fázó, társra vágyó lélek megannyi tulajdonsága: hajnali gyönyöre és az estétől a reggelig tartó *út* keserve.

Rózsássy Barbara számára a vers a kibeszélés temploma. Megbillent vagy épp erős hangsúlyok harangszava. Égi s földi oltár, amelyen „úrfelmutató” – a saját urát kereső – gesztusként az érzelmi kivetülés dominál. Ebben az önfeltárásban mindig hasad a lelki drapéria, valaminő önmagát fölosztani igyekvő *krisztusi* póz is benne foglaltatik – „Hullok, mint a pelyhek, / most havazás vagyok, / fogj kezembe kelyhet / – magamból így adok” (*Havazok*) –, és Ofélia (időjáték, klasszikus szerepcsere) folyóparti töprengve vágyakozó szava is: „Ne ismerj fel idegen, menj tovább. / Ne szólj, most nem akarok beszélni. / Meglásd az új tavasz színei majd / feledtetik veled e mély csendet. / Mikor a hársfa-alléig kiérsz, / s átjár a meleg fény: egyre érzed, / mily nehéz lett volna a magányom / veled megosztani e furcsa színt, / távol a város rengetegétől. / Engem titkos csónakjába ültet, / ringat a kitért ölü pillanat / – ha tudnád: én ekkor kezdek élni” (*Duna-part, csend, magány*).

Aki nem érzi a nem kevés erotikát sugalló „kitárt olú pillanat” titkát – befogadni, befogadtatni –, annak a tükör-valóság („De sejted-e vajon te is, én vagyok”) mint metaforikus hiány („Szeretők: ruhád gomboló két kezéd” – *Fürdés, eső után*) éppúgy érzéketlen, csak személyiség-pótlékszerű megidézés marad, mint a golgotai sötétben megvillanó keresztről való levétel kívánalma. Ez utóbbi, vagyis a *Torzó* személyiségképe – az ég kútjába való zuhanással – attól izgalmas, hogy éppen a címmel ellentétes aréna vall a lírikus mindenség-vágyban fogant teljességigényéről.

„Aki téged gyógyít, nem születhet halva. / Benned van a hóhér, a bárdkezü szajha; // benned hull a hamu, ahogy felégeted / magad-simogató, fűszál-finom kezéd. // Addig szorítanak ólom-sarokvasak, / amíg a nagy égbolt szemedben széthasad, // amíg a testedből ki-préselnek téged / – fordított zuhanás kerozinja éget. // Ahogy lábad előtt fekszik kiterítve, / nem is halottad az: ottfelejtett inge... // Kiáslak a sárból, vonszollak fogammal, / te szétzúzott testű, külvárosi angyal. // Te lebárdolt fejú, kettévágott torzó, / szemed magját csipnék, légy csak mégis Gorgó? // – Aki engem gyógyít, nem születhet halva, / arca legyen tükröm: a mindenség arca. // Tenyeremből húzd ki belévert szöged, te, / gyere, Isten, vegyél újra az öledbe.”

Minden a dal, a vers megszületése érdekében íródik. Alkotás-lélektani rejtély, hogy mi és hogyan kerül előtérbe. Ezért is az alakváltogató, versbeni bújócska nem más, mint én-föltáró, a líra-én sokarcúságát mutató jellem-példatár. Paradox, *rejtezve rejtezetlen* megvallása, csupán nő beszélhet így a születésről, maga a kínban fogant gyönyör. A mítoszi mezőkről is gyarapodó világmegváltó gesztus mégsem a történelemre irányul – Illyés jól mondja a *Ditirambus a nőkhöz* című versében: „nem a vezényszó: Rohamra! s Imához!, / Hanem a megfordított vánkös” –, hanem az önmagát megőrizni akaró költő álomvalóságára. Ideemelve a tanítómester, Kárpáti Kamil találatát: a hang, a személy, a habitus *nemességére*.

Az *Alkonytól hajnalig* a tiszta hit, a romlással szembeni áhítat csöndburka: mikor kipattan belőle a megszülető – az akarva-akaratlan minden káosz ellen protestáló fénysugár –, előttünk a megszenvedett arc, és minden *megszzenvedett fájás* (asszonyi gyönyör) megdicsőülése. „tükrömből ahogy visszaneézne rám, / egy vagyok veled, Szfinx-arcú magány. // Most boríts el vágy, halhatatlan, / új fényre fürdök a sugaradban; // te nézz ki belőlem Nofertiti, / zúgjanak éned időtlen sejt-éjei; // múltad ha testemen átzu-

bog: / örök szép, egy veled, a jövő vagyok. // Alkonytól hajnalig megkötözöm magam / – minden éjszaka bennem fogan. // Kihordlak kínok közt meggyötört testtel / – nélkülem nem születesz meg, reggel. // Indulok Napból lett sugár-fogattal, / – lábam elé térdelj, dal, gyerek-hajnal.”

A „beleolvadás” is, miként későbbiekben a „fénylés” és a ki tudja, hány variációban – szabadság-metaforaként (?) leget hasító kitörésként vagy a Pegazustól elirigyelt örökségként (?) – funkcionáló „szárnyalás” kitüntetett szó lesz. Az én-formáló bűnmegvallás úgy válik a *vers-confiteor* részévé – elhallgatott titkok, sejtelmek, kívánások, szerelmes izzású női praktikák vannak a kalodában –, hogy rítusszerűen, ám a kínzó csöndben a magány, az egyedüllét kését megforgatva kitárul a személyiség. Ez már nem „babaház”, jóllehet többször is említetik a gyerekkor oázisát szimbolizáló „kék kislány-szoknya”, hanem a legdrámaibb én-kereső játék. Amelyben a helyszínek, maszkok, élők és holtak ugyanannak a Paradicsomnak – énektől dúsult éneknek, kicsapongó emlékezetmorzsáknak, a misztika hártáit előbúváruló *titoknok* meséinek stb. – részei, amelyből az éléshez – és a *fényléshez!* – szükséges oxigén kinyerhető. Szellemükben és megjelenésükben elegáns *lovagok* és *úrhölgyek* csipkézik a századok kacskaringóit magában foglaló utat, nyújtanak az átszellemítés folytán *életet s maszkot*, s a kitörni vágyó, s ezért – paradox – legtöbbször *önmagába* beköltöző lírikusnak menhelyet. Dantétól Babitsig, Petrarcatól Kárpáti Kamilig és a fotóművész Gíig, Caravaggiótól Daliig és Gaál Imréig, Giottótól Rimbaud-ig, Follinus Annáig és Nagy Ciliig húzódik a *szépségtermők* sora. A bársony éjben *ária* hangzik föl a mélyből az angyali magasba – a versek zeneisége külön tanulmányt érdemelne –, s amikor a poéta a zene hatalmának áldoz, lelki rugóit simogatón nyugtatgatja.

Végtelen egyszerű kérdésben van a titok nyitja: „csupán az a kérdés, / látod-e a fénylést” (*Hajnali hallali*). Itt is a megszülető, vagy születendő *hajnalhoz* tapad – mit tapad? vele egy – az én-megújítás, éncserebere, a harlekini fölényvel benyelt könny, az éjszaka átoksivatagában megdidergő magány megannyi formája. Mindezt a „csúffá tett szép, husáanggal vert képzelet” hívja elő (*A San Giorgio dei Greci templomban*). És hiába a Pokol körének támadása, a bizonyosság örök: „Egy vagyok öröktől önmagammal, / ó halhatatlan: kín a kínok között.” Ez utóbbit látván megint csak a *Hajnalig* nyújtózik a képzelet.

De a körkörös *séta* sosem stadionnyi, csupán a szabadságvágyban izzó bensőt mozgatja. A *lelakatolt lakat*nak kulcsot kínálván. „Önmagadtól is csak önmagadhoz érhetsz, / ne képzelj kívüled szabadságot. / Ki szembenézni képtelen, az a vétkes, / nem az, aki szabadulni vágyott.”

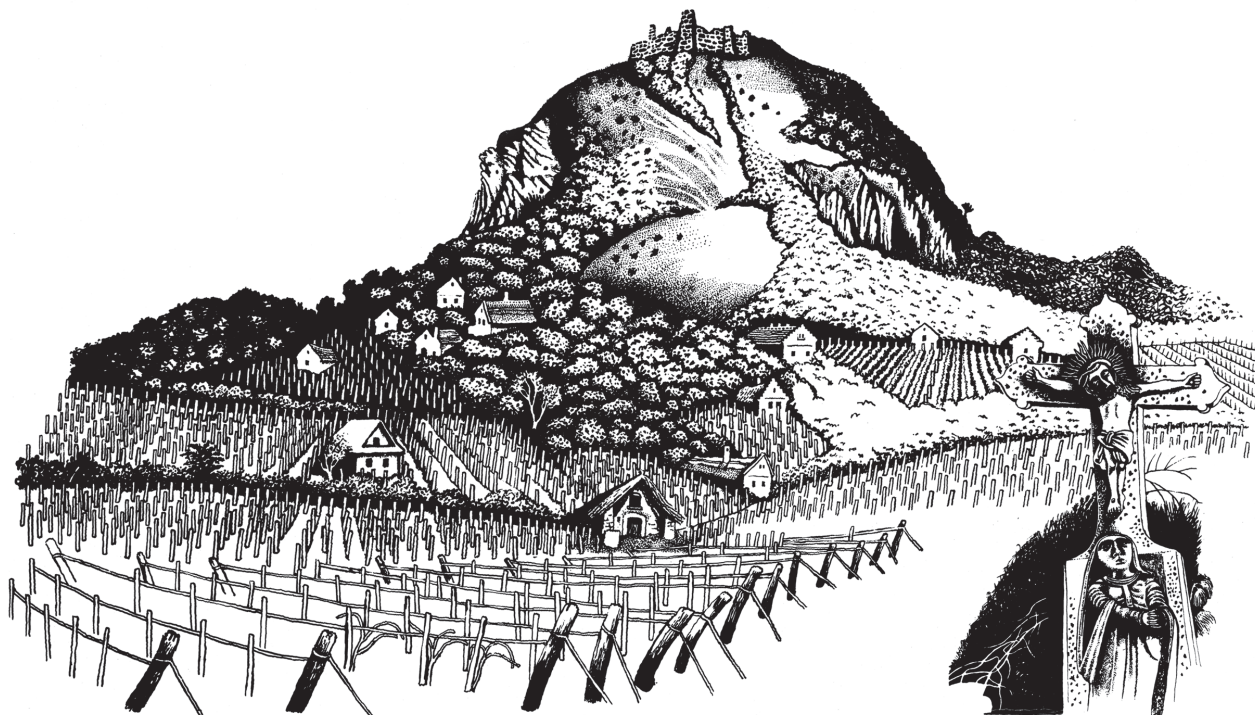
A filozofikus, a versformákat kitűnően kamatoztató érzékeny *én-kifejtés* egy kamasz lány álmodozásából indult – az csak természetes, hogy a költő (aki mellel kritikusként is) behatóan ismeri a szakmát –, és a fiatal nő *önmeghatározó* költeményeiben mint tisztaság-példázatban landolt. Bármilyen kínzó is a magány, burka éppen az erotikus sorok – képek – által szakadt föl. Íme egypár az ilyen jellegű, nagyon is a személy derűjét és kellemvilágát elénk hozó „incselgésekből”: „a meztelen holdfény / magához húz” (*Szárnyacsattogás*); „Szoknyám térdem fölé csúszott, és a friss fű / üde zöldjével combom hajlatát foltozta / ahogy lehevertem, s száját a nap rányomta” (*Kóborlásaim*); „Csipőmön kezedre levél téved. / Így melegíts föl, tűz legyél – énem! (*Kezetre levél*); „Tárt ablakon át langyos / szél sodorja combjaim közé / a fák csillagsugarú ölet / s az illatát” (*A gyümölcsfák*); „be-

lémköltözött a kalászzizegésű csend, / kigombolta selyemfodrá, fehér ingem” (*Fűrezgés*); „Isten, te engem így szeress, / ha már ágyamba fogadlak. / Lángölő tegnap: testben a test / – túlélőt, tarts meg magadnak” (*Ami vágy volt*).

Az időrendet tekintve a fejlődés vonal könnyen fölrajzolható: legkevesebb, érthetően, az első kötetből emeltetett ide, de a többi könyvből származó líradarab egyazon szintet sokszorozza. Valójában, ha a bemutatkozó könyv némely versétől eltekintünk, Rózsássy Barbara tüneményes költészetében nincs is fejlődés. Kezdetek óta ugyanaz a *világoló* mélység, briliáns formafegyelem, invenciózus lélekfaggatás jellemzi.

Szonettkoszorújában, talán leghatásosabb líra-megnyilvánulásában (*Belőlem nyílt leander*) ott van a költő titokkal teli lény, amelyet csak erősít a Róma, Velence, Padova fényétől ittasult „lány” aurája. „Tiszta vagyok, mint ki sosem volt halott. / Nem szennyezhette bőröm fekete föld. / Akin az isteni kéz nyomot hagyott, / újszülött Vénusz, köré tengere nőtt. // Minden asszonyt egyszerre ölelsz velem / – érintésed a mindenségé legyen.”

Szakolczay Lajos

Csobánc (részlet, 2003)

A magába fagyott ember Kerstin Ekman: *Egy gyilkos praxisa*, fordította Lipcsey Andersson Emőke, Orpheusz, 2012.

Kerstin Ekman, a svéd krimi elismert szerzője vélhetően ismeretlen a magyar olvasók előtt, hiszen a könyvtári katalógusokat lapozgatva az 1982-es *Lélekharang* című bűnügyi regénye után csak a 2012-es Nemzetközi Könyvfesztiválra jelent meg a magyar nyelvre fordított második kötete, az *Egy gyilkos praxisa*. A regény előképe az egyik leghíresebb skandináv író, Hjalmar Söderberg *Doktor Glas* című kisregénye, amely szintén naplóregény, vagyis a tudati folyamatokat legizgalmasabban ábrázoló én-elbeszélés. Söderberg és műve szerepel is az *Egy gyilkos praxisában*, sőt Kerstin Ekman főhőse, Revinge doktor több ponton vitatkozik is a könyvvel és szerzőjével. A regényben ő ad tanácsot az írónak, hogyan képes egy orvos szinte kimutathatatlanul megmérgezni valakit, ezért úgy véli, a *Doktor Glas* főszereplője ő maga, és kissé megütközik azon, amiért a képzelt figura karaktere és a sajátja különbözik egymástól.

„Tenni akarok valamit. Az élet cselekvés” – Pontus Revingének annyira tetszik a *Doktor Glas* mottója, hogy be is másolja naplójába. Bár megjegyzi, hogy szerint Söderberg nem értette pontosan, amiről beszélt: az ő hősenek cselekvése pusztán arra jó, hogy unalmát elűzze. Ezzel szemben az igazi tett örökös készenlét és várakozás az elrugaszkodás megfelelő pillanatára. Nevezetesen a gyilkosságra. Ha innen nézzük, Revinge doktor életében nem sok minden történt – két, szerény kis gyilkosságot leszámítva. Az *Egy gyilkos praxisának* erejét tehát nem is annyira a bűnügyi szál adja.

Mert az *Egy gyilkos praxisa* számomra se nem bűnügyi, se nem társadalmi, sokkalta inkább tudat-, azaz lélektani regény. Minden könyvben szerepel egy mondat, amelybe belesűrűsödik a lényege. Ennek a kötetnek számomra ez a vezérmondata: „Mindannyian a magunk világában élünk. Mások életében csak árnyak vagyunk.” A regény egy magába fagyott ember, Revinge doktor lelki portréja. S hogy milyen szépen kirajzolódik a személyisége, annál nagyobb írói teljesítmény, hiszen Pontus Revinge egyáltalán nem hisz a lélektanban (amely a történet idejében, vagyis a XIX–XX. század fordulóján kezd csak igazán megszületni).

Revinge valójában a gyógyításban sem hisz, szerinte az ember testi és lelki szenvedései csak enyhíthetőek (erre jók az ópiátok és egyéb fájdalomcsillapítók), de nem orvosolhatók. Hogy miért marad meg mégis orvosi praxisában, ez kulcskérdés: abban a sérült emberben, aki sosem neveli fel magában a szüntelen változásra való nyitottságát, az évek múlásával kifejlődik egy olyan tehetetlenségi erő, amely már a változás vágyát is csírájában elfojtja, és élete egy folyóba esett faághoz lesz hasonlatos. S amint a lélek sodrásirányba fordul, önnön megújhodása fölötti kudarcát vélhetően a környezetére fogja kivetíteni. Hogy Revinge doktor különc és zárkózott, a leírtakkal összeeseng, elszigeteltségéből pedig az következik, hogy amit tisztel, hajlamos abszolutizálni, amit pedig nem, azt egyenesen megvetni. Lételeme a viszolygás szinte mindazoktól, akik körülveszik, sőt undorát művészi fokra is fejlesztette: „Rosszak a metszőfogai, állapítottam meg, amikor Tjerning nevetett. Akárcsak Elsaé. De ő nem húzza félre a száját, mint Elsa, hogy elrejtse.” Bármennyire szenttelen leírás is ez, hüen tükrözi a doktor alantassal, a felemelkedettek lelki nyomorával szembeni indulatát. Mert nem a metszőfoggal van itt a legnagyobb baj, hanem azzal, akié. „Frida a jobb oldalán feküdt, arca a párnán nyugodott. A párnán nedves folt keletkezett a szája körül. Olyan gyöngédséget éreztem e kis folt iránt, mint még soha.” Revingéből ez a nyálfolt éppúgy undort válthatott volna ki, de nem ez történt: rajongásig szeretett nevelt lánya nyálfoltja mást indított el benne. Frida az ő számára a tisztaság földi megtestesülése, s a regény legszebb jelenete, mikor a neki háttal ülő lány hajából egyenként kihúzza a tüket, amiket Frida kérésére úgy ad vissza, akár egy gyermek, aki valami olyasmit vágott zsebre, amit nem lett volna szabad.

Revinge nem hajlandó egy olyan világból tevőlegesen kivenni a részét, amelyben számára csupa kisszerű és alantas ember nyüzsög. A hitetlen orvoslason kívül gyakorlatilag nem csinál semmit az egész regényben. Egyetlen rendszeres ténykedése, amellyel képes megfelelni a naplójába másolt mottónak, az ön-életírás. Életének egyetlen csodája – Fridán túl –, hogy a vallomás által hogyan lesz a semmiből minden.

Bíró Gergely

Sarki fény Ulla-Lena Lundberg: *Jég*, fordította Jávorszky Béla, Széphalom Könyvműhely, 2014.

Ulla-Lena Lundberg svéd nyelvű író 1947-ben született a svéd és finn partoktól egyenlő távolságra fekvő Åland szigetcsoporthoz délekeleti szélén, egy Kökar nevű szigeten, s bár apja halála után, két éves korában elköltöztek onnan, a svéd lakosságú, de Finnországhoz tartozó autonóm terület történelme egész életében foglalkoztatta. Írói munkásságának jelentős részét személyes hangvétellű útirajzai teszik ki, melyek az Egyesült Államokban, Japánban, Afrikában és Szibériában szerzett tapasztalatait foglalják össze.

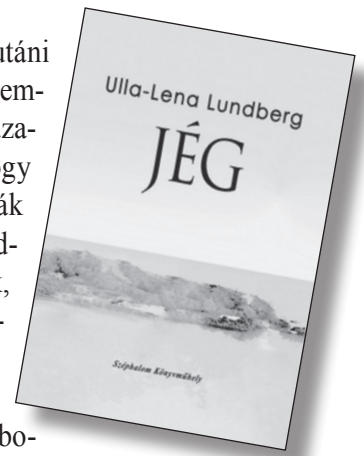
Jég című, 2012-ben napvilágot látott regényének számos előzményét találjuk az életműben. 1976-os *Kökar* című munkájában a sziget népszokásait, múltját és jelenét rekonstruálta az ott élők elbeszélései alapján. A nyolcvanas évek elején megjelent regényeiben (*Kungens Anna* és *Ingens Anna*) már felbukkan a Kökaron született, az apját korán elvesztő, de erős lelkű kislány alakja. 1989 és 1995 között írt, aprólékos helyismeretről tanúskodó trilógiája (*Leo*, *Stora världen*, *Allt kan man önska sig*) a szigetvilág egyik hajósdinasztiájának történetét beszéli el a XIX. század közepétől a jelenkorig. 2001-ben publikált regénye, a finn–szovjet háborúban folyamatosan éhező Kummel-fiúk viszontagságait megörökítő *Marsipan-soldaten* is tényeken alapszik: az író ugyanis megőrizte apja és testvérei második világháborús levelezését.

A 2012-ben Finlandia-díjjal jutalmazott *Jég* Ulla-Lena Lundberg első magyarul megjelent regénye, mely a Külső Szigeteken szolgálatot vállaló fiatal evangélikus lelkész, Petter Kummel családjának beilleszkedését ábrázolja. Tematikailag és írói megoldásait tekintve is szervesen illeszkedik az életműbe: ez is a tényirodalom és a fikció határvidékén mozog. A regény önéletrajzi indíttatású, hiszen annak a bizonyos, Kökaron töltött két évnek a krónikája. Mégsem nevezhető önéletrásnak, hiszen a szerzőnek arról az időszakról csak homályos emlékei maradtak. A *Jég*ben saját családjára életét rekonstruálja a helybeliek visszaemlékezései alapján, ami remek alkalmat kínál a szigetlakók természetközeli, de kemény életének bemutatására is.

A második világháború utáni években járunk: ezeknek az embereknek szorgosan és alázatosan kell dolgozniuk, hogy a kopár szigeteken biztosítsák életfeltételeiket. Pontosan tudják, meddig terjed saját erejük, s hogy csak a természet törvényeit és szeszélyeit felismerve, azzal összhangban maradhatnak meg. Ezért jámborak: közelebb vannak az istenhithez, mint a városlakók. Petter úgy érzi, papként saját életével kell példát mutatnia a gyülekezetnek, s mivel derűs lélek, jól énekel, elfogadja életritmusukat – például, hogy a húsvét a szigeteken nem nagy ünnep, mert a tavasz kezdetén az embereknek rengeteg dolguk van –, átveszi sajátos szertartásaikat, hajlandó értük áldozatot hozni, és minden segítségért hálás, így a helybeliek hamar megszeretik. Mona, parasztcsaládból származó felesége, aki remekül ért a gazdálkodáshoz, kedvességével, hozzáértésével és rendkívüli munkabírással vívja ki a tiszteletet. Lundberg szociografikus alaposággal ábrázolja a szigeteket behálózó emberi kapcsolatokat és a paplak köré szerveződő kis gazdaság létrehozásának lépéseit. Csaknem két év (és háromszáz oldal) kell ahhoz, hogy kialakuljon a gazdálkodás rendje, megszülessen második lánygyermekük, Petter az egyházi hatóság előtt letegye a véglegesítéshez szükséges vizsgát, és beiktassák, ezzel a család hosszabb távra (talán végleg) berendezkedjék a templomos szigeten. Épp ez a hit és a háromszáz oldalnyi erőfeszítés teszi igazán drámaivá az apa halálát, amelyet az író rezzenetlen hangon, ugyanolyan tárgyilagossággal beszél el, mint a szénabegyűjtés folyamatát. Télen a szigetek között befagyott tengeren szokás közlekedni. Petter egy nyolcéves kislány halála miatt tart imaórát a gyászolóknak, s mikor kerékpárjával hazafelé igyekszik, hirtelen beszakad alatta az elvékonyodott jég. Tapasztalatlansága és elbizakodottsága lesz a vesztesége. A csonkán maradt családnak pedig nincs más választása: el kell hagynia Ålandot.

Ulla-Lena Lundberg egyszerű, mesterkéletlen hangon és nagy alázattal ír. Regénye a hagyományos realista elbeszélőpróza eszközeivel teljesíti az irodalom egyik igen fontos feladatát: megörökíteni, hogyan éltünk (és haltunk) egykor mi, emberek ezen a földön.

Ács József

Ács József (1965, Budapest) író, költő. Az ELTE fizika szakán végzett. 1995 és 2000 között a Vadamosi Vendégség című időszaki kiadvány és a Vadamosi Füzetek egyik szerkesztője. Nizzai Kavics-díjas (2004). Legutóbbi kötetei: *Történetek életrehalásra* (versek, prózák Kolovratnik Krisztián fényképeivel, 2008), *A megértés luxusa* (2011).

Bíró Gergely (1979, Budapest) szerkesztő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar–kommunikáció szakán végzett 2003-ban. Azóta a Magyar Naplónál dolgozik, próza és olvasószerkesztő. Egy évtizedig szerkesztette *Az év novellái* antológiásorozatot. Móricz Zsigmond (2009) és „Budapest Főváros XVI. kerület Ifjú Tehetsége” ösztöndíjas (2012). Kötetei: *Oroszlánkeringő* (novellák és kisregény, 2010), *A kristálynak mindegy* (interjúk, esszék, kritikák, 2014).

Czetter Ibolya (1964, Szombathely) a Nyugatmagyarországi Egyetem Esztétikai, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének igazgatója, főiskolai tanár; kutatási területe a stilsztika, a XX. századi irodalmi nyelv, Márai Sándor életműve, illetőleg a retorikai alakzatok, a magyar nyelv funkcionális kognitív leírásának kérdései. Legutóbbi kötet (társzerző): *Az ízlés diadala* (Nicolás Gómez Dávila aforizmái, fordítás, 2013).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistája, a Nagyítás főszerkesztője volt. Legutóbbi kötetei: *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011), *Volt egyszer egy VÁTI – Egy tervezőiroda története 1950–2000* (Aczél Gáborral és Lukovich Tamással, 2013), *Karnevál* (2014), *Egy mondat a hazugságról* (2014). Verseskötete, a *Tizes évek* megjelenés előtt áll kiadónknál.

Ekler Andrea (1971, Budapest) kritikus, irodalomtörténész. A pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem irodalom–nyelvészet szakán végzett, majd az ELTE Drámapedagógia Társaság dráma szakán tanult. Sajtó alá rendezte Németh László világ- és magyar irodalmi tanulmányainak öt kötetét: *A mítosz emlőin* (2005), *A kísérletező ember* (2006), *Szimultán utazás* (2009), *Történet és vallomás* (2011), *Illúzió és alkotás* (2014). Legutóbbi kötet: „Föllapozzuk egymást a szótárban” – Erős Kingával közösen (életműinterjúk, 2014).

Falusi Márton (1983, Budapest) költő, az ELTE jogi karán végzett 2007-ben. A Hítel folyóirat versszerkesztője. 2009-től a Könyves Szövetség elnöke. Gérecz Attila- (2004) és Junior Prima-díjas (2008). Kötetei: *Hazáig látni* (2004), *Rádnitva ablak, ajtó* (2007), *Fagytak poklaid* (2010), *Virágvasárnapi zsákbanfutás* (esszék, 2012), *Albérleti fordulónap* (2013).

Ferdinandy György (1935, Budapest) író. 1964-től a Puerto Ricó-i Egyetem tanára. 1976-tól 1985-ig a Szabad Európa Rádió külső munkatársa. A francia írószövetség és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagja. József Attila- (2000) és MAOE Életmű-díjas (2006). 2011-ben kitüntették a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével. Legutóbbi kötetei: *Kérdések Istenkéhez* (novellák, 2011), *Pók a víz alatt* (novellák, 2012), *Mélyebbre* (novellák, 2013), *A francia asszony* (novellák, 2014).

Friederike Mayröcker (Bécs, 1924) az egyik legjelentősebb író a német nyelvterületen. 1977-től kizárólag írással foglalkozik. Prózát és hangjátékokat is közöl. 1954-től Ernst Jandl osztrák író élettársa volt, annak 2000-ben bekövetkezett haláláig. Műveit több nyelvre lefordították. Számos fontos irodalmi díjat nyert el, legutóbb Bréma város irodalmi díját (2011).

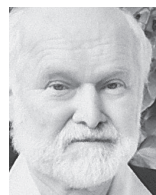
Gy. Szabó András (1953, Balassagyarmat) irodalomtörténész, előadóművész az ELTE magyar–népművelési előadó szakán végzett. Irodalmi estjeivel beutazta a Kárpát-medence magyararkta területeit, fellépett a bécsi, müncheni, norvégiai és svédországi magyar klubokban. 1987-től rendszeresen publikál a Vigiliában, a Hítelben és a Magyar Naplóban. Más kitüntetések mellett Czine Mihály-díjban (2013) részesült. Kötetei: *A függőhíd metamorfózisa* (tanulmányok, 2001); *Minden nínnek az ű nyelvén* (versválogatás a régi magyar irodalomból, 2006), *Legenda ez is* (tanulmányok, esszék, 2014).

Kelemen Lajos (1954, Büssü) író, Kaposváron él, Radnótidíjas. Legutóbbi kötetei: *Olvasó* (esszék, 2008), *Föltett igaz* (válogatott versek, 2010), *Égni másért se* (válogatott esszék, 2012), *Árnyalatok igazsága* (tanulmányok, 2013), *Szállsz te már, magad... – Tóth Erzsébet költészetéről* (2013), *Tenger, nyújtom kezem* (esszék Kalász Mártonról, 2014).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. *A gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srákok* címmel játékfilm készült. Az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötetei: *Az idő torkában* (versek, 2007), *A barátság anatómiája I–II.* (Írások a magyar–lengyel kapcsolatokról, 2007, 2009), „Egy a lengyel a magyarral” (történelmi esszék, 2008, 2013, 2014). *Bem tábornok. Az örök remények hőse* (2014).

Lehóczky Ágnes (1976, Budapest) költő. A PPKE magyar–angol szakán végzett 2001-ben. Angliában 2005-ben MA-t szerzett kreatív írásból, majd PhD-fokozatot kreatív és kritikai írásból. Jelenleg kreatív írást tanít a Sheffield Egyetemen. Angol nyelvű verseskötetei: *Budapest to Babel* (2008), *Rememberer* (2011). Új kötet: *Palimpszeszt* (versek, 2014).

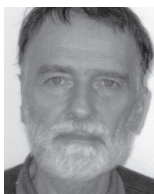

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok
Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magyarnaplo.hu

Marczinka Csaba (1967, Budapest) költő. Magyar-történelem szakon végzett, 1994-től publikál. Legutóbbi verseskötete: *Ki lopta el az orthodoxyámat?* (2001).

Miklóssy Endre (1942, Bercel) építész-urbanista. Tervezőként, kutatóként, köztisztviselőként dolgozott, jelenleg oktató a Budapesti Corvinus Egyetemen. Az elrejtett magyar gondolkodói hagyományok felkutatásával foglalkozik. Fontosabb kötetei: *Túl a toronyon, melyet porbul rakott a szél – magyar gondolkodók a 20. században* (2001), *A másik ember keresése* (2009), *Évezredek között* (2013).

Oláh János (1942, Nagyberki) költő, író. A Kilencek költőcsoport tagja. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994), Március 15-e (2007), Bethlen Gábor- (2009), Márai Sándor- (2012) és Partiumi Írótabor díjas (2012). Legutóbbi kötetei: *Kenyérpusztítók* (hang- és színjátékok, 1993), *Vérszerződés* (novella, 2001), *Por és hamu* (versek, 2002), *Száműzött történetek* (novellafüzér, 2011), *Közel* (regény, 2014), *Belső tükör* (összegyűjtött versek, 2014).

Péntek Imre (1942, Lenti) költő, író, szerkesztő. Az ELTE magyar-filozófia szakán végzett 1966-ban. A Kilencek költőcsoport tagja. 1990-ben létrehozta az Árgus című folyóiratot. 2003-tól Zalaegerszezen él, a Pannon Tükör főszerkesztője. József Attila- (1994) és Bethlen Gábor-díjas (2009). Legutóbbi kötete: *Hajtűkanyar* (versek, 2012).

Pósa Zoltán (1948, Debrecen) író, költő, irodalomtörténész. József Attila- (2000), Bertha Bulcsu- (2006), Szellemi Honvédelem- (2007), Obersovszky-díjas (2007), Péterfy Vilmos Életmű-díjas (2010). Legutóbbi kötetei: *Az ifjúság maradéka* (2009), a Magyar Napló 2007-es regény pályázatának különdíjasa), *Pósa Zoltán breviáriuma I–II.* (2010–2011), *A fehér bohóc feltámadása* (versek, 2011), *Egy az Isten* (versek, 2013).

Schiff Júlia (Detta, Románia, 1940) író, műfordító, esszéista és irodalomkritikus 1981 óta Münchenben él. Friederike Mayröcker *Scardanelli* című verseskötet-fordítása megjelenés előtt áll a budapesti Pluralica kiadó gondozásában.

Sebők Melinda (1979) irodalomtörténész-tanár. Az ELTE BTK-n szerzett PhD-fokozatot. A KRE BTK Irodalomtudományi Tanszékének adjunktusa. A Babits Kutatócsoport tagja, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Fejér Megyei Tagozatának titkára, a Vár szerkesztője. Kötetei: *Halálmotívum Rónay György és Pilinszky János tájköltészetében* (2010), *A Nyugat árnyékában* (2011).

Somos Béla (1938, Sándorfalva) évtizedeken át külföldieknek tanított magyar nyelvet, jelenleg a budapesti Katona József Gimnázium magyartanára. Több nyelvkönyvet írt (*Ezer szó magyarul, Magyarországról magyarul*), tankönyveket (gimnazisták és szakközépiskolások számára), monográfiát (*Magunk keresése* címmel Beke Györgyről). A Határok fölötti magyar irodalomról szóló (Sárkány Annával közös) kötetét 2003/2004-ben folytatásokban közölte a Magyar Napló. Legutóbbi kötetei: *Felelni a csendnek* (versek, 2004), *A csendes európai* (próza, 2005), *Álom a szavakról* (versek, 2010).

Szakály Sándor (1955, Törökkoppány) hadtörténész, egyetemi tanár, az MTA doktora. Volt a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója (1999–2000), a Duna Televízió alelnöke (2001–2004), a Semmelweis Egyetem (2007–2009), a veszprémi Pannon Egyetem (2009–2010) egyetemi tanára. Jelenleg a VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatója és a Károli Gáspár Református Egyetem intézetvezető professzora. Kutatási területe az 1868 és 1945 közötti magyar hadtörténelem, társadalom-, illetve sporttörténet. Legutóbbi kötetei: *Múltunkról – kritikusan?* (kritikák, 2005); *Katonák, csendőrök, ellenállók* (Tanulmányok, 2007); *Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették* (2013, 2014). Új kötete, *A 2. vkf. osztály* megjelenés előtt áll kiadónknál.

Szakolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcsey- (1995), József Attila- (1996), Arany János- (2012) és Tamási Áron-díjas (2012). Legutóbbi kötetei: *Nekünk ilyen sors adott* (Csoóri Sándor – interjú, versek, fotók, 2006), *Ameddig temetetlen holtak lesznek* (Nagy Gáspár – interjú, versek, fotók, 2008), *Párbeszéd és perbeszéd* (interjúkötet, 2010), *Határtalan* (2011), *Sorsszerűség, álmok, etika* (2012), *Valóságlátomás* (2014).

Széki Soós János (1960, Szék) író, költő, szerkesztő, népzeneész 1990 óta Budapesten él családjával. A folkMAGazin szerkesztője. Megjelent kötetei: *Zárójelés idő* (1995), *Valaki fogja a kezem* (2005), *Holttengeri idők* (2008).

Tamás Kincső (1982, Csíkszereda) író gyógyszerészként végzett Kolozsváron. Kísprózáit eddig a terasz.hu és az Irodalmi Jelen közölte.

Zirig Árpád (1940) költő, író, pedagógus. Duna-szerdahelyen él. A felvidéki magyar irodalom szervezője, rangos alkotója. Legutóbbi kötete: *Ökörkoponya* (elbeszélések, Madách-Posonium, 2012).

